

**POJAVNOST
RODNO ZASNOVANOG NASILJA
U ADOLESCENTSKIM VEZAMA**

**Analiza rezultata istraživanja provedenog u srednjim
školama Tuzlanskog kantona
Program i mjere prevencije**

IMPRESSUM

Projekt:	Prevencija rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama i promocija vrijednosti ravnopravnosti spolova među adolescentima
Izdavač:	Udruženje VESTA, Tuzla
Za izdavača:	Amra Selesković, direktorica Udruženja Vesta
Prikupljanje podataka:	mr. sci. Elvis Vardo, Odsjek za pedagogiju i psihologiju Filozofskog fakulteta u Tuzli
Obrada podataka:	Kronauer Consulting d.o.o., Sarajevo
Priredile:	Selma Hukić, koordinatorica projekta Marijana Ivaković, projektna asistentica
Stručni/e saradnici/e:	Alisa Jorgunčić, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK Hazim Hodžić, Pedagoški zavod, Tuzla Senada Pepeljak, Udruženje Vijeća škola i roditelja TK
Grafičko oblikovanje:	Adnan Čorić
Štampa:	Harfograf, Tuzla - septembar/rujan 2009. godine

Kontakt:

Udruženje Vesta

Đordja Mihajlovića 4/IV, 75 000 Tuzla
Bosna i Hercegovina
Tel: + 387 (0)35 36 36 90
Fax: + 387 (0)35 277 455
E-mail: vesta@vesta.ba
Web: www.vesta.ba

Kronauer Consulting d.o.o.

Augusta Brauna 12, 71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
Tel: + 387 (0)33 557 110
Fax: + 387 (0)33 557 111
E-mail: info@kronauer-consulting.com
Web: www.kronauer-consulting.com

Nastanak ove publikacije podržao je Razvojni fond Ujedinjenih nacija za žene (UNIFEM). Stjališta iznesena u ovoj publikaciji izražavaju mišljenje autora/ki, te nužno ne predstavljaju stavove UNIFEM-a, Ujedinjenih nacija ili bilo koje druge od njihovih podružnica.

**Sreća koju tražimo - izmiče nam,
sreća koju pružamo - vraća nam se dvostruko!**

SADRŽAJ

UVOD

PREDGOVORI

1. DIO: KONCEPTUALNI OKVIR

- 1.1. Adolescencija
- 1.2. Adolescentska seksualnost u društvenom kontekstu
- 1.3. Nasilje u adolescentskim vezama
  - 1.3.1. Oblici nasilja u adolescentskim vezama
- 1.4. Međunarodna istraživanja o pojavnosti nasilja u adolescentkim vezama

2. DIO: ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA O POJAVNOSTI RODNO UVJETOVANOG NASILJA U ADOLESCENTSKIM VEZAMA U SREDNJIM ŠKOLAMA TUZLANSKOG KANTONA

UVOD

- 2.1. Problem i cilj istraživanja
  - 2.1.1. Zadaci istraživanja
  - 2.1.2. Hipoteze istraživanja
- 2.2. Metodologija
  - 2.2.1. Uzorak ispitanika
  - 2.2.2. Istraživačke metode i tehnike
  - 2.2.3. Mjerni instrumenti
  - 2.2.4. Organizacija i tok istraživanja
- 2.3. Rezultati istraživanja
  - 2.3.1. Individualne karakteristike ispitanika/ca
    - 2.3.1.1. Struktura porodice
    - 2.3.1.2. Vjerski odgoj
    - 2.3.1.3. Samopoštovanje
  - 2.3.2. Iskustva izloženosti nasilju u porodici
  - 2.3.3. Konzumacija psihoaktivnih supstanci (alkohola i droge)
  - 2.3.4. Iskustva veze
    - 2.3.4.1. Zadovoljstvo vezom
    - 2.3.4.2. Komunikacijski aspekti veze
  - 2.3.5. Osobine veze
    - 2.3.5.1. Procjene važnosti karakteristika veze
  - 2.3.6. Informisanost adolescenata/ica o rodno uvjetovanom nasilju u vezama
  - 2.3.7. Raširenost pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u vezama adolescenata u srednjim školama

- 2.3.8. Obrasci i iskustva rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama
  - 2.3.8.1. Počinjeno nasilje u vezi
  - 2.3.8.2. Razlozi za počinjeno nasilje u vezi
  - 2.3.8.3. Doživljene situacije upozornja na potencijalno nasilje u vezi
  - 2.3.8.4. Doživljeno nasilje u vezi
  - 2.3.8.5. Emotivno proživljavanje doživljenog nasilja
  - 2.3.8.6. Reakcije na doživljenu i zamišljenu nasilnu situaciju u vezi
- 2.3.9. Razlozi za neprijavljanje rodno uvjetovanog nasilja
- 2.3.10. (Ne)prepoznavanje oblika nasilnih ponašanja i znakova rodno uvjetovanog nasilja u vezi
- 2.3.11. Stavovi o rodnim ulogama i nasilju na osnovu spola
  - 2.3.11.1. Stavovi o rodnim ulogama
  - 2.3.11.2. Stavovi o rodno zasnovanom nasilju
- 2.3.12. Iskustva rodno zasnovanog nasilja u školi i u užem okruženju
  - 2.3.12.1. Rodno uvjetovano nasilje u školi
  - 2.3.12.2. Rodno uvjetovano nasilje u okruženju
  - 2.3.12.3. Vršnjačke grupe i nasilje
- 2.3.13. Uticaj medija
- 2.3.14. Rodno uvjetovano nasilje i prevencija u školama
  - 2.3.14.1. Mjere zaštite na nivou škole

2.4. Verifikacija hipoteza

2.5. Zaključci i preporuke istraživanja

3. DIO: PROGRAM ZA PREVENCIJU I SUZBIJANJE POJAVNIH OBЛИKA RODNO UVJETOVANOG NASILJA U ADOLESCENTSKIM VEZAMA U SREDNJIM ŠKOLAMA TUZLANSKOG KANTONA

UVOD

- 3.1. Pozadina Programa**
- 3.2. Svrha i ciljevi Programa**
- 3.3. Zadaci i principi na kojima je Program zasnovan**
- 3.4. Očekivani rezultati primjene Programa**
- 3.5. Multiplicirajući efekti Programa**
- 3.6. Održivost Programa**
  - 3.6.1. Finansijski aspekt
  - 3.6.2. Institucionalni nivo
  - 3.6.3. Nivo politika
- 3.7. Mjere za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama**
  - 3.7.1. Mjere na nivou Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK
  - 3.7.2. Mjere na nivou škole
  - 3.7.3. Mjere na nivou razreda
  - 3.7.4. Mjere na individualnom nivou
  - 3.7.5. Mjere na nivou organizacija civilnog društva
  - 3.7.6. Mjere na nivou medija

- 3.7.6.1. Uticaj medija
- 3.7.6.2. Uticaj medijskog nasilja
- 3.7.6.3. Medijske strategije, inicijative i zakoni
- 3.7.7. Operativni plan provedbe mjera za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskom vezama i edukacije svih subjekata za srednje škole
- 3.8. Program prevencije i edukacije o rodno zasnovanom nasilju u adolescentskim vezama za učenike/ce i nastavnike/ce srednjih škola i roditelje**
  - 3.8.1. Nastavni program za učenike/ce srednjih škola
  - 3.8.2. Nastavni program za nastavnike/ce srednjih škola
  - 3.8.3. Edukacija roditelja
- 3.9. Praćenje provedbe Programa prevencije**
- 3.10. Zaključak**

PRILOZI

- PRILOG 1. Anketni upitnik za učenike/ce**
- PRILOG 2. Anketni upitnik za pedagoge/ice**

LITERATURA

INTERNET

Uvod

UVOD

ako se veliki broj nevladinih organizacija na području cijele Bosne i Hercegovine bavi problemom nasilja nad ženama, još uvijek nije objavljeno niti jedno zvanično istraživanje o pojavnim oblicima rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskoj dobi. Također, nijedno ministarstvo obrazovanja (entitetskog ili kantonalnog nivoa) se nije pozabavilo izradom *Programa prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama za srednje škole* u vrijeme kada u Bosni i Hercegovini sve češće čujemo o brutalnim ubistvima djevojaka od strane njihovih bivših mladića. Samo u Tuzlanskom kantonu, prošle godine se desilo više ubistava od kojih je najtragičnije ono u kojem je djevojka ubijena, nakon čega se počinilac, njen bivši mladić, i sam ubio. Oboje su imali po 18 godina.

Upravo zato, Udruženje Vesta je odlučilo implementirati projekat *Prevencija rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama i promocija vrijednosti ravnopravnosti spolova među adolescentima* za čiju je realizaciju sredstva odobrio UNIFEM. Projekt se direktno veže na aktivnosti 1.9¹, 5.1² i 5.2³ iz *Strateškog plana za prevenciju nasilja u porodici u Federaciji BiH za period 2009-2010. godine*, definisanih u ciljevima 1.⁴ i 5.⁵. Imajući u vidu da je za provedbu svake od aktivnosti u okviru *Strateškog plana* zaduženo više organa, Udruženje Vesta je uputilo informaciju o projektu Federalnom ministarstvu obrazovanja i nauke, Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona, Agenciji za ravnopravnost spolova BiH, te Gender centru Federacije BiH (kao tijelu koje koordinira rad na provedbi Strateškog plana) i dobilo Pisma podrške za implementaciju naprijed pomenutog projekta.

Osnovni cilj projekta je usmjeren na bolje razumijevanje potreba i problema mladih vezanih za pitanja rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama i na uspostavljanje jedinstvenih mehanizama za preventivno djelovanje u cilju njegovog suzbijanja i sprječavanja kroz stvaranje uslova za poštivanje ljudskih prava i unaprjeđenje rodne ravnopravnosti. Mladi koji u ranoj adolescentskoj dobi ne prepoznaju opasnost od nasilne veze i ne znaju kako da se nose sa problematičnim vezama, u velikoj mjeri rizikuju da ostanu zarobljeni u takvoj vezi, u magičnom krugu nasilja, koji se nastavlja razvijati i stupanjem u brak te kasnije dovodi do pojačanog intenziteta nasilnog ponašanja u porodici. Baveći se primarnom prevencijom, ovaj projekt u širem smislu adresira i sam korijen problema nasilja nad ženama.

Projektna realizacija je bila usmjerena ka otkrivanju pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama, te ukazivanju na obim problema. Podaci dobiveni anketiranjem 1.022 srednjoškolca i srednjoškolke iz 32 srednje škole sa područja Tuzlanskog kantona su analizirani i na osnovu njih su sačinjene propozicije koje su rezultirale izradom *Programa prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama za srednje škole*.

-
- 1 Dopuniti nastavne planove i programe za osnovne i srednje škole u smislu obaveznog uključivanja pitanja nenasilničkog ponašanja
  - 2 Izrada i štampanje edukativno-informativnog materijala o nenasilnim oblicima ponašanja i rješavanja sukoba (npr. leci, brošure sa informacijama o nasilju u porodici sa adresarom ustanova, organizacija i drugih institucija kojima se žrtve nasilja mogu obratiti za podršku i pomoć)
  - 3 Zajednička kampanja na području Federacije BiH, distribucija edukativno-promotivnog materijala (npr. jumbo plakati, jinglovi na radiju i TV-u i sl.)
  - 4 Uskladeni postojeći i doneseni novi propisi koji reguliraju oblast nasilja u porodici i uspostavljen sistem finansiranja preventivnog djelovanja, potreba žrtava nasilja i rad sa nasičnim osobama - od lokalne zajednice do nivoa Federacije BiH
  - 5 Senzibilizirana i educirana javnost o problemu nasilja u porodici sa pravnog, obrazovnog, zdravstvenog, psihološkog, socijalnog i ekonomskog aspekta

vanog nasilja u adolescentskim vezama za srednje škole Tuzlanskog kantona. Program prevencije je prvenstveno usmjeren na usvajanje znanja, promociju pozitivnih vrijednosti i ovladavanje vještinama razvijanja i održavanja kvalitetne veze. Kako bi prevencija bila efikasna, u realizaciju Programa je potrebno uključiti ne samo sudionike/ce obrazovnog procesa, već i roditelje i lokalnu zajednicu. Kreirani Program preventivnog rada sa adolescentima oba spola u srednjim školama je potom upućen nadležnom resornom ministarstvu, s ciljem integrisanja njegovog sadržaja u redovan Nastavni plan srednjih škola TK. *Program prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama za srednje škole Tuzlanskog kantona* u cijelosti je predstavljen u drugom dijelu ove publikacije.

Provjedeno istraživanje i izrada Programa prevencije predstavljali su samo dio promotivne, ali i zagovaračke kampanje za prevenciju rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama koju je Udruženje Vesta pokrenulo u svrhu senzibilizacije i edukacije javnosti o ovom problemu i razvijanja svijesti o potrebi otklanjanja rodnih stereotipa i odgovornosti koju imaju mladi, kao budući aktivni sudionici u procesu donošenja društvenih odluka u području rodne ravnopravnosti. U cilju promocije vrijednosti rodne ravnopravnosti u stavovima i ponašanju mlađih, stampan je i promotivni materijal sa korisnim sadržajima o toj tematiki, koji je distribuiran učenicima/ama svih srednjih škola koje su učestvovali u istraživanju.

Pored toga, u sklopu medijske kampanje producirano je 20 radio emisija *Kako TO može biti ljubav?* - *Tamna strana adolescentske ljubavi* koje su emitovane na talasima Vesta Radija i čiji interpretativni okvir naglašava aktivnu ulogu koju tradicionalni rodni odnosi, utjelovljeni u rodnoj neravnopravnosti, imaju u podupiranju nasilnog ponašanja u adolescentskim vezama. Pored toga, njihov cilj je bio pokazati kako bosanskohercegovački društveni kontekst, koji uključuje neravnopravnost, stereotipe, iskrivljene medijske prikaze muškaraca i žena i njihovih odnosa, tvori okvir adolescentskog ponašanja u vezama i utiče na pitanja odgovornosti, emocija, sigurnosti, vještine pregovaranja i donošenja odluka kod mlađih ljudi.

Dobro poznавanje dinamike, uzroka i posljedica nasilja preduslov je korisnoj intervenciji i kvalitetnoj prevenciji kako rodno uvjetovanog nasilja općenito, tako i u vezama adolescenata. Stoga je važno ponovo istaknuti nužnost uključivanja i saradnje svih institucija sistema na svim nivoima i roditelja u rješavanje ovog problema. Nastavak ovog projekta vidimo kroz osposobljavanje osoba koje rade u odgojno-obrazovnim ustanovama za provođenje *Programa prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama za srednje škole* u praksi, kao i kroz kreiranje i publikovanje *Priručnika za nastavnike/ce* koji će sadržavati razrađene tematske cjeline koje su Programom prevencije predvidene za obradu na časovima odjeljenskih zajednica i koji će pomoći nastavnicima/ama i stručnim saradnicima/ama prilikom rada sa srednjoškolcima/kama.

Također, imamo ambiciju da nakon pilotiranja *Programa prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama za srednje škole* u Tuzlanskom kantonu, Program proslijedimo i nadležnim resornim ministarstvima na nivou Bosne i Hercegovine s ciljem iniciranja procesa njegove primjene u cijeloj zemlji.

Prilikom realizacije ovog projekta bila nam je neophodna podrška kako donatora, tako i gender mehanizama BiH - Agencije za ravnopravnost spolova BiH i Gender centra Federacije BiH - te kantonskih prosvjetnih autoriteta - Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona i Pedagoškog zavoda Tuzla - koji su dali svoj puni doprinos u pripremi argumenata za dalje zagovaranje uvođenja *Programa prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama za srednje*

škole Tuzlanskog kantona u redovan Nastavni plan srednjih škola TK. Zbog toga im se ovom prilikom zahvaljujemo na iznimno dobroj saradnji koja je samo pokazala da je uvezivanje vladinih institucija sa organizacijama civilnog društva imperativ i da umnogome može doprinijeti poboljšanju ukupne situacije u našoj državi.

Na kraju, željeli bismo iskazati zahvalnost svim obrazovnim ustanovama i osobama koje su aktivno učestvovale u ovom istraživanju na njihovom gostoprimgstvu, ljubaznosti, podijeljenom iskustvu i omogućenom pristupu informacijama. Njihova saradnja je bila ključna za pripremu ovog izvještaja, a svakako će biti korisna i za naš budući rad.

Također, željeli bismo izraziti posebno priznanje kolegama iz Kronauer Consulting d.o.o. iz Sarajeva, kao i analitičarima i anketarima bez čije potpore, izvještaj o provedenom istraživanju ne bi imao ovakav oblik.

Vjerujemo da ćemo na ovaj način doprinijeti prevenciji rodno uvjetovanog nasilja u partnerskim vezama mladih kroz obrazovni sistem, ali i promjenama u stavovima i ponašanju ne samo mladih ljudi, već i šire društvene zajednice vezanim uz rodne uloge. U našem tradicionalnom vrijednosnom sistemu koji je utemeljen na muško-ženskoj dihotomiji, kao dvjema međusobno isključivim alternativama, gdje jedna strana uvijek ima više moći od druge, to je jedna od osnovnih prepostavki za izgradnju ljepeših i humanijih odnosa među spolovima, uz poštovanje različitosti koje su nam biološki date.

**Amra Selesković,
direktorica Udruženja Vesta**

Predgovori

PREDGOVORI

Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine je, u skladu sa potrebom odgovora državnih institucija na rastući problem vršnjačkog nasilja u našoj zemlji, tokom 2009. godine pokrenula niz aktivnosti koje imaju za cilj borbu protiv ovog društvenog problema. Prepoznavši rad Udruženja Vesta i značaj publikacije **"Analiza rezultata istraživanja pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u srednjim školama Tuzlanskog kantona"**, Agencija za ravnopravnost spolova BiH je pružila bezrezervnu podršku navedenom istraživanju, uz posebno uvažavanje njegovog širokog društvenog značaja.

Bosna i Hercegovina je tokom 2009. godine dobila **Strategiju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009-2011. godine**, u okviru koje su predstavljene aktivnosti koje je potrebno implementirati na nivou države i entiteta, kako bi se smanjio zabrinjavajuće visok procent slučajeva nasilja u porodici. Analizom stanja utvrđeno je da je nasilje kao način ponašanja, proistekao između ostalog i iz patrijarhalnog shvatanja odnosa žena i muškaraca, koji se obično prenosi i na potomstvo. Istraživanja pokazuju, da osobe koje potiču iz porodica u kojima je bilo prisutno porodično nasilje, nerijetko i same postaju nasilnici u svojim budućim porodicama, onemogućavajući na taj način zdrav razvoj svoje porodice. Traumatizirana djeca često se ne ustežu iskazati svoje frustracije i riješiti konflikte nasilnim putem, bilo da se radi o odnosima sa prijateljima/prijateljicama vršnjacima ili u vezama, što nam pokazuje da je suzbijanje nasilnog ponašanja u adolescentskim godinama, jedna od najznačajnijih preventivnih aktivnosti, kada je u pitanju borba protiv nasilja u porodici.

Istraživanja, kao polazna osnova za kreiranje realnih akcionih planova i strategija, su nažalost, u Bosni i Hercegovini rijetka, što ovo istraživanje čini još vrjednijim i značajnijim. Veoma je značajna i sama metodologija istraživanja, koja je pripremljena detaljno i stručno, uz vođenje računa o različitim aspektima nasilja u vezama, tako da dobijamo pouzdane podatke o procentu nasilja u vezama, nivou informisanosti koje se stiče u odgojno-obrazovnim ustanovama, dužini veza, upotrebi kontracepcijiskih sredstava i sl. Istraživanje je veoma značajno i sa aspekta implementacije Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine, kao petogodišnjeg strateškog dokumenta iz oblasti ravnopravnosti spolova, koji u okviru poglavljia "Nasilje u porodici, nasilje na osnovu spola, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje i trgovina osobama" planira implementaciju sličnih istraživanja.

Rezultati analize istraživanja pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u srednjim školama Tuzlanskog kantona bi trebali biti široko distribuirani i predstavljeni, jer mogu biti putokaz u planiranju daljnjih aktivnosti za institucije vlasti na svim nivoima, odgojno-obrazovne ustanove i nevladine organizacije u svim dijelovima Bosne i Hercegovine.

**Samra Filipović-Hadžabdić,
direktorica Agencije za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine**

Adolescencija je vrlo osjetljiv životni period koji sa sobom nosi velike promjene - emocionalne, intelektualne, socijalne i seksualne, kojeg karakteriše nestabilnost i duboka proturječnost. To je značajno razdoblje stvaranja i razvijanja partnerskih odnosa, oblikovanja stavova i uvjerenja, između ostalog, i o međuljudskim odnosima i rodnim ulogama, a obrasci ponašanja naučeni u tom periodu nose se kroz život i nastavljaju i u kasnijim vezama.

Nažalost, ovo istraživanje je, između ostalog, pokazalo da mladići i djevojke u Bosni i Hercegovini svoje buduće uloge muškaraca i žena prepoznaju unutar društva koje je, uprkos solidnoj zakonskoj regulativi i nekim pozitivnim promjenama, još uvijek u velikoj mjeri prožeto rodnom neravnopravnosti. Istina, donekle je neravnoteža društvene moći omogućena i samim postojanjem dvojnog spolno-rodnog sistema. Dominantan model koji žene i muškarce suprotstavlja kao dvije potpuno odvojene klase ljudi, prepostavlja neravnopravnost samom svojom strukturon, isto kao i svaki drugi hijerarhiski binarni sistem.

Društveno privilegovan položaj muškaraca, percipirana veća prava i slobode te pozicije odlučivanja i autoriteta, odražavaju se i u kontekstu adolescentskih veza. Brojni nesporazumi i teškoće u međusobnoj komunikaciji i razumijevanju između mladića i djevojaka potiču iz porodičnog odgoja koji je baziran na tradicionalnim (patrijarhalnim) vrijednostima i formira pogrešne predodžbe o muškim i ženskim ulogama, te konzervativne stavove prema rodu i seksualnosti, u velikoj mjeri utičući na obrasce ponašanja koje adolescenati usvajaju. Tome treba dodati i nedovoljnu educiranost mladih, nedovoljno razvijene komunikacijske vještine i površno znanje o seksualnim pitanjima, što rezultira rizičnim seksualnim ponašanjem, nerealnim očekivanjima, neadekvatnim ponašanjem u intimnoj vezi i iskrivljenim viđenjem njihove vlastite seksualnosti.

Istraživanje koje je provelo Udruženje Vesta u srednjim školama Tuzlanskog kantona omogućilo je da se dobije uvid u prisutnost pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama, u to koliko su među mladima prepoznati i osviješteni određeni oblici partnerskog nasilja, kao i u moguće reakcije na nasilno ponašanje u vezi. Cilj je bio i da se ispitaju stavovi mladih o ulozi škole u prevenciji rodno uvjetovanog nasilja.

Izražena motivacija učenika da učestvuju u ovom istraživanju ukazuje da se radi o tematici koja je njima vrlo zanimljiva i životno važna, ali nedovoljno zastupljena u sadašnjim školskim programima. Dobiveni rezultati ukazuju da postoji potreba mladih za edukacijom o rodno zasnovanom nasilju u vezama, kao i za značajnijim preventivnim djelovanjem kroz odgojno-obrazovni rad. Rezultati također pokazuju da mladi doživljavaju školu kao sredinu pogodnu za ovu vrstu edukacije i preventivnog djelovanja.

Škola i jeste mjesto projiciranih odgojno-obrazovnih vrijednosti koje ovise od društvenih, ekonomskih, političkih i drugih obilježja vremena i prostora. Stoga se obrazovnom sistemu i školi, kao mikro jedinici tog sistema, nameće obaveza da ostvari one oblike podrške, prevencije i intervencije koji će uspješno odgovoriti na prepoznate probleme. Ako nasilje shvatimo kao naučeno ponašanje, onda je moguće i da se nasilne osobe "oduče" od upotrebe nasilja i izaberu nenasilne mogućnosti za rješavanje konfliktata.

Dakle, nedvojbeno je da edukativno-preventivni programi, ukoliko se sistematicno primjenjuju u školama, mogu promijeniti znanje, stavove i osviještenost (a možda i ponašanje) mladih, te doprinijeti razvoju vještina potrebnih za razvoj uspješne partnerske veze. Osnovna prepostavka za kreiranje *Programa prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* koji je u ovoj publikaciji predstavljen

je i bila da je mlade moguće naučiti nenasilnom ponašanju kroz osvještavanje prava na rodnu ravno-pravnost i prava na život bez nasilja, kao osnovnih ljudskih prava.

Povezanost seksualnosti i nježnosti od velikog je značaja za odnose među spolovima. Kako bi prevladali česte početne teškoće koje proizilaze uslijed različitih očekivanja, i mladići i djevojke bi trebali uočiti da njihove potrebe u suštini nisu različite, nego slične i da se uzajamno dopunjavaju. Tada će uspjeti razviti osjećaj pripadnosti koji povezuje one koji se vole, imat će obzira prema osjećajima drugih i u spolnom će odnosu uspjeti i izraziti svoja nježna osjećanja, ali i zadovoljiti svoje seksualne potrebe. Namjera *Programa za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama*, kao mehanizma za primarnu prevenciju i edukaciju u srednjim školama, je da zadovolji potrebe i očekivanja mlađih, jer su u njega uvršteni sadržaji koji će ne samo omogućiti senzibilizaciju mlađih za problem nasilja u adolescentskim vezama, već će ih i podučiti da budu osjetljivi na probleme i potrebe drugih ljudi, da bolje razumiju druge i da razmišljaju o pozitivnim potencijalima jedne kvalitetene veze.

Pedagoški zavod, Tuzla je bezrezervno podržao ovaj važan projekat kojeg je implementiralo Udrženje Vesta, zbog toga što je ukazao na ozbiljnost problema i potrebu da se preventivno djeluje u školama koje snose dio odgovornosti za razvoj pozitivnih vrijednosti kod učenika/ca. Nadam se da će rezultati ovog istraživanja senzibilizirati školska okruženja za narastajući problem rodno zasnovanog nasilja među mlađima i potaći "odrasle" u školi, porodici i okruženju da zajednički rade na izgradnji odnosa povjerenja sa mlađima, kako bi ih oni doživljavali kao podršku u situaciji kada imaju problem.

**Hazim Hodžić, prof.
direktor Pedagoškog zavoda Tuzla**

Korijeni nasilničkog ponašanja sežu daleko u prošlost, u vrijeme kada su žene i djeca smatrani posjedom, odnosno vlasništvom muškarca koji je imao pravo činiti s njima šta mu je drago. Lako je moderno društvo razvilo sliku čovjeka koja polazi od jednakosti spolova i ravnopravnosti svih ljudi, pravo žena na život bez nasilja u privatnoj i javnoj sferi još nije ostvareno. Međutim, danas se ne može reći da nasilje vrši uglavnom jedan spol, dok je drugi spol uglavnom žrtva. Oba spola mogu biti sklona nasilju, samo što se nasilje često ispoljava u različitom obliku kod različitih spolova. U svakom slučaju, zlostavljanje nije jednokratan događaj nego traje godinama, te se u tom razdoblju nasilje povećava, kao i posljedice izloženosti tom nasilju. Prag koji treba preći kako bi se obratilo javnim službama vrlo je visok, tako da se žrtve najčešće odlučuju, ako se uopće odluče, na taj korak nakon višegodišnjeg maltretiranja.

Istraživači koji se bave istraživanjem ovog područja smatraju da se kod adolescentske populacije mogu uočiti svi oblici nasilja koji se javljaju i kod odraslih parova. Tako možemo govoriti o fizičkom i seksualnom zlostavljanju, prijetnjama, zastrašivanju, uvredama, ucjenama, socijalnoj kontroli i izolaciji, ravnodušnosti i ekonomskom zlostavljanju. Ucjene se često koriste kao metoda nagovora ili prisiljivanja na spolni odnos, a uvrede i socijalna izolacija služe uspostavljanju kontrole nad žrtvom. Ovakva ponašanja prisutna u adolescentskom razdoblju, kasnije se razvijaju, i stupanjem u brak rezultiraju intenzivnim nasilničkim ponašanjem u porodici.

Nasilje u vezama u značajnoj mjeri utiče na fizičko, mentalno i emocionalno zdravlje i dobrobit osoba koje su proživjele nasilje. Posljedice su raznolike: nedostatak samopouzdanja, poteškoće u donošenju odluka, školski neuspjeh, poremećaji hranjenja, poremećaji spavanja, psihosomatske bolesti, zloupotreba alkohola i droga, depresivnost, osjećaj krivnje, povlačenje u sebe, suicidalne namjere, teškoće u uspostavi zrele emocionalne veze.

Nasilje u adolescentskim vezama se smatra skrivenom epidemijom. Ono sadrži mnoge "dobro poznate" znakove nasilja u porodici (npr. pitanja moći i kontrole nad drugim, ponašanja od verbalnih poniženja, provokacija i izolacije, pa do fizičkih činova zlostavljanja), ali se ovom pitanju ne posvećuje dovoljno pažnje.

U posljednje vrijeme sve češće čujemo da je rodno uvjetovano nasilje u adoscentskim vezama, porodici ili institucijama sve alarmantnije. Za smanjenje takvog nasilja ključno je podizanje nivoa informisanosti mladih o tom problemu, kao i motivisanje mladih da učestvuju u prevenciji i zaštiti vršnjaka od nasilja, ali i pokretanje promjena politike u obrazovnim i drugim institucijama u vezi s tim pitanjem. Udruženje Vesta je prepoznao ovaj problem u društvu, i pokrenulo prvi ovakav, i svakako izuzetno značajan projekat.

Provedeno istraživanje o pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u srednjim školama Tuzlanskog kantona dalo je izuzetno značajan uvid o tome koliko su mladi uopće informisani o ovakvim pojavama, da li ih prepoznaju, i kako reaguju na njih kada se nađu u takvima situacijama, bilo da su izloženi ovakvom nasilju ili da su svjedoci ovakvog nasilja. Neki od rezultata koje je istraživanje pokazalo su iznenadujući, ali ujedno i zabrinjavajući, jer, kako sami adolescenti, tako i njihovo okruženje, nisu uvijek u stanju da prepoznaju određene oblike rodno uvjetovanog nasilja.

Iako je istraživanje pokazalo da je rodno uvjetovano nasilje ozbiljan i sveprisutan problem u mnogim odnosima adolescenata, prevalencija i karakteristike takvog nasilja u školama nije u potpunosti shvaćena. Ipak, adolescenti provode mnogo vremena u školi, a škola može olakšati njihove odnose dajući brojne mogućnosti za međusobnu interakciju tokom jednog tipičnog radnog dana. Školski pedagozi i nastavnici imaju jedinstvenu poziciju i mogućnost da interveniraju u nasilnim vezama, te da istovremeno obrazuju učenike kako da se nasilno ponašanje sprječi.

Prema staroj narodnoj "*bolje sprječiti nego liječiti*", ono što se može istaći kao najvažniji element ovog projekta realizovanog od strane Udruženja Vesta je to da je ponuđen *Program za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u srednjim školama Tuzlanskog kantona*, koji svakako treba da nađe svoj put do stvarne primjene u praksi, kako bi se u okviru odgojno-obrazovnog procesa na sistematičan način preventivno djelovalo na suzbijanju pojave rodno uvjetovanog nasilja.

Uvjereni sam da će rezultati istraživanja o pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama, kao i *Program za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u srednjim školama* stići do širokog kruga krajnjih korisnika, od nadležnih ministarstava na nivou Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine, te do svih kantonalnih ministarstava, preko škola, pa do samih adolescenata, kojima je prvenstveno i namijenjen. Obzirom da se radi o problemu koji je dosta raširen među mladima, a može imati strašne posljedice, društvo ne bi trebalo da ga olako shvati i da njegovo rješenje prepusti slučaju.

Niko nema pravo ugrožavati sigurnost ili fizički i psihički integritet druge osobe! Nasilno ponašanje nije prihvatljivo ni u kojem obliku!

**Alisa Jogunčić,
Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK**

1.

DIO

**KONCEPTUALNI
OKVIR**

KONCEPTUALNI OKVIR

1.1.

Adolescencija

Adolescencija označava period između djetinjstva i zrelosti, period tranzicije, u kojem se mlade osobe nalaze na pragu značajnih promjena, koje će ih polako uvesti u svijet odraslih. Stalno eksperimentisanje sa novim i polako napuštanje starih uloga, neke su od osnovnih odlika ovog perioda, koji mnogi nazivaju dobom buntovništva i suprotstavljanja svakom autoritetu ili dobom neopredsjeljenih i zbumenih osoba.

Period adolescencije ima, barem u teoriji, jasno definisane uzrasne granice, pa tako razlikujemo:

- ranu adolescenciju (period od 12. do 15. godine),
- srednju adolescenciju (period od 15. do 21. godine),
- kasnu adolescenciju (period od 21. do 25. godine).

Međutim, individualno gledano, ova granica nije baš toliko jasna. Neki autori predlažu da se kao kriterijumi početka i kraja adolescencije uzmu biološka i sociološka odrednica, odnosno promjene u samom razvoju organizma (sekundarne spolne odlike, početak menstrualnog ciklusa kod djevojčica i sl.) i socijalna zrelost pojedinca (zasnivanje radnog odnosa, pronalaženje partnera, zasnivanje porodice i sl.). Sociološka odrednica se najčešće uzima kao kriterijum završetka adolescencije.

Sam početak adolescencije karakteriše povećano interesovanje za seksualne pojave, kojeg prate ideje o načinu prilagođavanja novim potrebama i novom tjelesnom izgledu. Zbog toga je u početku adolescentnog perioda osoba veoma osjetljiva na sve promjene koje se dešavaju u fizičkoj sferi, a pogotovo na komentare koje odrasli, pa čak i vršnjaci, znaju uputiti adolescentu/ici, ne razmišljajući mnogo o posljedicama.

Adolescencija je period velikih promjena u životu pojedinca, praćen promjenama u odnosu prema roditeljima, vršnjacima i moralnim, ideološkim i drugim vrijednostima, ali prije svega promjenama u odnosu prema samom sebi. Adolescenti/ce sebe počinju gledati "drugim očima", primjećujući fizičke i psihičke promjene koje su nastupile. Pored toga što dolazi do potpunog prihvatanja spolne uloge, adolescenti/ce postaju i emocionalno nezavisni u odnosu na "značajne" odrasle osobe iz prethodnog perioda. Pri tome stalno balansiraju između potrebe da uđu u svijet odraslih i želje da, barem nakratko, ponovo budu djeca. Promjene koje se dešavaju u ovom periodu izuzetno su značajne za dalji razvoj osobe, a ukoliko se u ovom periodu razvojni zadaci ne završe uspješno, kasnije može doći do lošeg prilagođavanja ulozi odraslog. Međutim, važno je znati da sve promjene koje se javljaju u ovom osjetljivom dobu imaju zajednički cilj: da integriru događaje iz ranijih životnih faza i omoguće razvoj stabilnog identiteta.

Dakle, razdoblje adolescencije donosi mladima temeljite emocionalne, intelektualne i seksualne promjene. Karakteriše ga nestabilnost i duboka proturječnost. Razvija se kritička sposobnost mladih ljudi i oni počinju da istražuju svijet, učeći pri tome kako bolje upoznati sebe. U toj razvojnoj fazi, mlađi

pokušavaju pronaći vlastitu ličnost distanciranjem od okoline, s jedne strane, i identificiranjem s njom, s druge. Značenje roditelja postaje relevantnije i, uopće, svijet odraslih dosadan i neatraktivan. Okolina u kojoj žive adolescentima postaje nepodnošljiva i oni je se na sve načine pokušavaju oslobođiti.

Međutim, sve se ovo dešava upravo zbog unutrašnje rastrganosti, nesigurnosti i neuravnoteženosti, svojstvene ovom dobu koju dodatno zaoštravaju tri faktora:

1. Krajem puberteta seksualne želje mlađih dostižu svoj najveći intenzitet, a seksualni osjećaji i fantazije, koje jedva da mogu samostalno kontrolisati, sve ih više zaokupljaju, čineći, već ionako težak, proces osamostaljenja od porodice još težim.
2. Mladi se moraju izboriti za vlastiti identitet, što znači steći ličnu zrelost koja će ih sposobiti za zadaće odraslih, za šta su od odlučujućeg značaja iskustva iz ranijeg djetinjstva, emocionalna klima u porodici, te kvalitet psihoseksualne poduke koju su primili.
3. Mladima se prvi put pruža prilika da ostvare pravu seksualnu intimnost, a u tako bliske međuljudske odnose moći će bez straha ući samo ukoliko su uspjeli ostvariti stabilan vlastiti identitet i dobili ozbiljnu i adekvatnu seksualnu poduku, oslobođenu bilo kakvih ograda, koja je na pravi način obuhvatila njihove probleme i strahove.

Dakle, sposobnost ostvarivanja intimnosti u partnerskim vezama u razdoblju adolescencije je središnje pitanje. Adolescenti koji su odrasli u zadovoljavajućem emocionalnom okruženju i koji su razvili siguran tip privrženosti i povezanosti (engl. *attachment*), u stanju su ostvariti zadovoljavajuće i stabilne emocionalne veze, ali bez problema ih i prekinuti u trenutku kad im te veze više ne predstavljaju zadovoljstvo. S druge strane, mladi koji su razvili nesiguran tip privrženosti/povezanosti, teško stvaraju zadovoljavajuće i teško prekidaju nezadovoljavajuće odnose.

Kako bi pronašli svoj identitet, u vrijeme adolescencije, mladi se moraju oslobođiti porodičnih stega i kontrole, pa grupa vršnjaka s kojima se druže sve više dobiva na značenju. Oslobođeni roditeljskog autoriteta i kontrole, mlađi pokušavaju ostvariti svoje želje i stremljenja unutar grupe svojih vršnjaka, jer im ona daje osjećaj sigurnosti. Posebnim načinom odijevanja, ekstravagantnim frizurama, ekstremnim mišljenjima i svemu ostalom što je u suprotnosti s načinom života njihovih roditelja, pokušavaju se distancirati od svijeta odraslih. Javljuju se i drugi uzori kao modeli identifikacije - mlađi pokušavaju se oponašati npr. vođu grupe i s njim se identificirati.

Ne manje značajnu ulogu u razvojnem procesu adolescenata/ica i u traženju njihovog vlastitog stajališta igra odabrani prijatelj/ica kojem/kojoj se povjeravaju najintimnije tajne. S njim/njom se sve dijeli: misli, želje, osjećaji, sumnje i strahovi, kojima ovo životno razdoblje obiluje. Prijatelj/ica postaje drugo "JA" koje im pomaže da pronađu sebe. Prihvataju njegove/njene, ne uvijek pozitivne, navike, zavide mu/joj na njegovim/njenim sportskim, školskim ili uspjesima u ophodjenju s drugim spolom. Takva intenzivna prijateljstva igraju važnu ulogu u razvoju ličnosti adolescenata/ica.

Adolescenti od sebe mnogo očekuju, ali i njihova okolina (roditelji, nastavnici, prijatelji) pred njih ponekad postavljaju nerealne zahtjeve. Očekivanja najčešće proističu iz ideje da umjesto dojučerašnje osobe, kojoj su bile potrebne briga i pažnja, sada pred sobom imaju osobu koja treba biti odgovorna, umješna i sposobna za samostalno djelovanje u životu. U konfrontaciji sa svojom okolinom adolescenti/ce stiču osjećaj vlastite snage, sakupljaju iskustva, doživljavaju poraze i razočarenja i čine postupne korake na putu ka samostalnosti i zrelosti. U natjecanju s drugima spoznaju vlastite granice i postižu svoju nezavisnost na raznim nivoima.

Međutim, mladi su na putu ka svojoj nezavisnosti izloženi mnogobrojnim opasnostima i rizicima, te su stoga i mnogostruko ugroženi, pa su njihovi roditelji stoga često mučeni dilemom trebaju li pokazati svoj autoritet da bi ih poštijeli tih poteškoća, ili ih, pak, trebaju izložiti rizicima za koje su svjesni da im mladi čovjek možda još nije dorastao, ali će jedino na taj način uspjeti stići vlastita iskustva.

1.2.

Adolescentska seksualnost u društvenom kontekstu

Rod je konstitutivni element društvenih odnosa koji se bazira na percipiranoj razlici između spolova, što znači da se kategorija roda odnosi na društveno konstruisano i naučeno ponašanje. Kao društvena kategorija, rod propisuje muškarcima i ženama različite i često nejednakе uloge, prava i obaveze na područjima podjele rada i porodičnih odnosa, određuje njihova djelovanja i neravnopravne položaje u sferama ekonomije i politike.

Hijerarhijski odnosi rodnog sistema u velikoj mjeri su podržani i održavaju se putem tradicionalnih rodnih stereotipa koji se odnose na razlike između osoba ženskog i muškog spola i to uglavnom prema fizičkom izgledu, osobinama ličnosti, ponašanju i profesiji. Rodne uloge su tako sve one različite ideje, očekivanja i norme vezane uz stavove, izgled i ponašanje koje pojedino društvo ili kultura pripisuje i zahtjeva od osoba muškog i ženskog spola. Ljudi se radaju kao pripadnici muškog i ženskog spola, ali socijalizacijom uče i usvajaju prikladna ponašanja, uloge, stavove i aktivnosti obzirom na pripadnost određenom spolu. Ovo naučeno ponašanje čini rodni identitet i određuje rodne uloge. Rodne uloge muškaraca i žena uvelike se razlikuju i promjenljive su obzirom na kulturu, društveni, ekonomski i politički kontekst, pa i unutar samog društva, kao i kroz historijska razdoblja.

Rodne uloge uče se procesima socijalizacije i odrastanja, a rodna pravila i norme usvajaju se od roditelja, grupe vršnjaka, školskog sistema, medija, zakona tržišta, religije, umjetnosti, itd. Pored toga, rasa, klasa, ekonomski položaj i dob su faktori koji također utiču na društveno određenje onoga što se smatra prikladnim obrascima ponašanja za muškarce i žene. Međutim, kako je kultura dinamična, tako je i rod promjenjiva kategorija koja se može stalno iznova konstruisati i dekonstruisati.

Koncept roda unutar heteroseksualnih odnosa manifestuje se kroz različita iskustva, percepcije i očekivanja mladića i djevojaka, kao i kroz različita shvatanja seksualnog čina, seksualnosti, seksualnih odnosa i veza. Na to se vežu još neka ključna pitanja:

- društveno i kulturološki različito shvatanje seksualnosti mladića i djevojaka,
- iskustvo prisile i nasilja u odnosima,
- uticaj društvenog konteksta (socio-kulture sredine) i društvenih procesa (modernizacija, globalizacija) na rodne uloge.

Adolescentsko seksualno ponašanje zaokruženo je teoretskim granicama rodnog sistema kroz socijalne, kulturne i historijske razlike između žena i muškaraca. Ovakvo šire poimanje rodne nejednakosti, koja se često smatra prirodnom i normalnom, odražava se u seksualnom ponašanju i vezama koje se razvijaju među mlađim ljudima oblikovanim kulturnim prepostavkama o načinima na koji bi muškarci i žene trebali biti seksualni. Drugim riječima, ono što ljudi čine u svom seksualnom životu, također, ovisi o tome vjeruju li u razlike između žena i muškaraca. Stoga, sistem nejednakе moći između muškaraca i žena neminovno reflektuje rodne norme i uloge u seksualnim vezama mlađih.

Mnoga društva često otežavaju pristup i uskraćuju mladima informacije o reproduktivnom zdravlju. Neadekvatna informisanost o seksualnosti i reproduktivnom zdravlju, te otežan pristup i mogućnost korištenja usluga zdravstvenih službi za zaštitu reproduktivnog zdravlja rezultira činjenicom da adolescenti/ce čine populaciju koja je najčešće izložena riziku od spolno prenosivih infekcija i neželjenih trudnoća. Razlozi zbog kojih se adolescentima/cama uskraćuje i onemogućava pristup informacijama o seksualnosti i zaštitu reproduktivnog zdravlja često proizlaze iz stereotipnih načina na koje društvo posmatra mlađe ljude. Uvriježeno je stereotipno vjerovanje da mladi ljudi aktivno traže rizična zadovoljstva i žive samo za sadašnjost. Mnogi odrasli imaju problem s prihvatanjem mlađih ljudi kao seksualnih bića i zbog toga se na adolescentsku seksualnost gleda kao na nešto što treba biti kontrolisano i ograničavano.

Iako preovladava stereotipno viđenje mlađih ljudi kao hedonistički orijentisanih i neodgovornih, oni su zapravo izuzetno heterogena grupa. Njihova iskustva variraju ovisno o kulturnoj sredini, rodnoj pri-padnosti, seksualnosti i socioekonomskom statusu. Tačnije, to bi značilo da dob, škola, religijske institucije, uključenost adolescenata/ica u rizično ponašanje, njihova emocionalna stanja, karakteristike njihovih romantičnih veza, tradicija seksualnog zlostavljanja u porodici, te njihova lična seksualna uvjerenja, stavovi i vještine, utiču na adolescentsko ponašanje u intimnim vezama. Možemo zaključiti da su obrasci ponašanja koja mlađi i djevojke "usvajaju", kao i posljedice tog ponašanja, kulturno i tradicijski određena i pod velikim su uticajem naučenih rodnih obrazaca ponašanja.

U bosanskohercegovačkom društvu rodne su razlike često shvaćene kao biološki utemeljene spolne razlike te, kao takve, prirodne i neizbjegljive. Porodična etika je bazirana na tradicionalnim ženskim i muškim ulogama pa su konzervativni stavovi prema rodu i seksualnosti, pojačavani diskursom rata, nacionalizma i religijsnih uvjerenja posljednjih godina, postali dio dominantne predodžbe koju karakterišu jake patrijarhalne vrijednosti. Isto tako, značajno je jačanje seksualne industrije i prekomjerna seksualizacija medija, kao uticajne snage u oblikovanju obrazaca ponašanja adolescenata/ica u vezama. Nadalje, nedostatak seksualne edukacije rezultirao je nepotpunim razumijevanjem ponašanja u intimnoj vezi, nerazvijenim komunikacijskim vještinama i fragmentarnim znanjem o seksualnim pitanjima. Za mlađe ljude ovo znači izlaganje rizičnom seksualnom ponašanju, nerealna očekivanja i iskrivljeno viđenje vlastite seksualnosti.

Svako je društvo pozvano štititi djecu (osobe do 18 godine starosti) kao najslabiji i najnezaštićeniji dio zajednice, pa su tako djeca i mlađi u Bosni i Hercegovini zaštićeni ne samo Ustavom Bosne i Hercegovine, već i međunarodnim dokumentima koje je naša država ratificirala. Konvencija o pravima djeteta donesena od strane UN-a 1989. godine u članu 19 govorí o zaštiti djeteta od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda, iskorištavanja ili zlostavljanja. Iako, generalno gledajući, u Bosni i Hercegovini postojeća legislativa garantuje najviši standard zaštite ljudskih prava, nažalost, ne postoji dokument koji na državnom nivou reguliše područje rodno uvjetovanog vršnjačkog nasilja, kao ni vršnjačkog nasilja uopće. Postojeći javni politički dokumenti u Bosni i Hercegovini⁶ koji su izravno povezani s problemom nasilja u adolescentskim vezama ne uzimaju u obzir rodnu dimenziju i dinamiku nasilja među mlađima, kao ni specifični kontekst i vrste nasilnih ponašanja u partnerskim vezama adolescenata/ica.

Također, Bosna i Hercegovina je preuzeila obaveze iz Kairskog dokumenta o stanovništvu i razvoju (ICPD - International Conference on Population and Development, Kairo, 1994.) koji određuje smjer-

6 Krivični zakon BiH i entiteta, Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH, Porodični zakon BiH i entiteta, Zakon o socijalnoj zaštiti i Zakon o dječjoj zaštiti Brčko Distrikta BiH

nice populacijske i razvojne politike za sljedećih dvadeset godina. Odgovarajući program akcije iz ovog međunarodnog dokumenta⁷, kao dio osnovnih ljudskih prava, propisuje obavezno pružanje informacija i provođenje edukacije adolescenata/ica u područjima rodne ravnopravnosti, odgovornog seksualnog ponašanja, planiranja porodice, reproduktivnog zdravlja, seksualnog zlostavljanja te preventcije spolno prenosivih bolesti, uključujući HIV/AIDS. U Bosni i Hercegovini takvi programski zadaci objedinjeni su u *Strategiji za borbu protiv nasilja u porodici 2009-2010. godine*⁸, *Državnom strategijom za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH 2007-2010*⁹ i *Rezolucijom o sprječavanju maloljetičke delikvencije i postupanja u slučaju nasilja nad djecom i mladima*¹⁰.

Složenost tranzicije u Bosni i Hercegovini zahtijeva ubrzan društveni razvoj koji je natjerao državne institucije, ali i organizacije civilnog društva da se pozabave značajnim izazovima i da pokrenu procese reformi nakon dugog niza godina ratne i poratne krize, koja ne samo da je zaustavila, već je i unazadila razvoj školstva u našoj državi. Pored toga, znatno je smanjen broj savjetovališta za porodično planiranje, a nedostatak seksualne edukacije u školama pridonosi izloženosti mladih ljudi opasnostima kao što su rizično seksualno ponašanje, spolno prenosive bolesti, neželjene trudnoće i rodno uvjetovano nasilje.

Posve je sigurno da se problemu nasilja među mladima treba pristupiti sistematično i odgovorno, što zahtjeva podjednak angažman i saradnju vladinih institucija i nevladinog sektora. Stoga, vrlo je značajno djelovanje nevladinih organizacija kao relevantnih aktera koji svojim djelovanjem doprinose širenju spoznaja o ovom problemu. Naporci koje različite nevladine organizacije u posljednje vrijeme ulažu kako u istraživanja o rodno uvjetovanom nasilju, tako i u izradu *Akcionih planova i Programa preventcije i intervencije*, imaju za cilj ne samo povećanje stepena osviještenosti šire društvene zajednice o problemu nasilja, već i aktivno djelovanje na polju njegovog suszbijanja. Pozitivni tokovi koji su u posljednje vrijeme sve izraženiji su da je državna prosvjetna administracija počela ozbiljno uvažavati i prihvatići inicijative koje pokreću nevladine organizacije koje su svoje programe usmjerile na obrazovanje i zaštitu ljudskih prava djece i omladine.

1.3.

Rodno uvjetovano nasilje u adolescentskim vezama

Rodno uvjetovano nasilje u partnerskim vezama predstavlja značajan društveni i javno-zdravstveni problem koji zadire u sve pore jednog društva. Međutim, iako rodno uvjetovano nasilje u vezama adolescenata i adolescentica predstavlja itekako značajan i ozbiljan problem, javna djelovanja i politike, kao i razne istraživačke, edukativno-preventivne i zagovaračke aktivnosti, najčešće se bave nasiljem u vezama u kontekstu nasilja u porodici, odnosno u okviru partnerskih veza odraslih osoba.

Adolescencija je razdoblje u kojem uglavnom započinje stvaranje i razvijanje partnerskih odnosa, a tada naučeni obrasci ponašanja mogu se nastaviti i u kasnijim vezama. Pojam nasilja u adolescentskim vezama odnosi se na sistemski obrazac nasilnog ponašanja (uključujući prisile, manipulacije i prijetnje) koje se provodi u svrhu kontrole, dominacije i zastrašivanja partnera/ice¹¹, te donekle odgo-

7 1.1.6. Program akcije (ICPD, Kairo, 1994) - Poglavlje 4 se odnosi na rodnu jednakost, pravednost i osnaživanje žena u kojem se navodi da će "države preduzeti sve mjeru da bi ukinule sve oblike eksploatacije, zlostavljanja, mučenja i nasilja prema ženama, adolescentima i djevojkama". U Poglavlju 7 se, između ostalog, spominju i pitanja adolescentskog seksualnog i reproduktivnog zdravlja, a navodi se i da su "vlade pozvane da, u saradnji sa nevladinih organizacijama, uspostave odgovarajuće mehanizme da bi odgovorile na posebne potrebe adolescentata."

8 v. u uvodu

9 Službeni glasnik BiH br. 64/07.

10 Službene novine F BiH br. 10/08.

11 Također, zlostavljanje može biti usmjereni i prema potencijalnim budućim (prilikom izlazaka/'spoja') i prema bivšim partnerima/cama.

vara oblicima porodičnog nasilja odraslih. Nasilje nakon prvog incidenta postaje sve češće i intenzivnije, a zlostavljana osoba sve više gubi kontrolu nad svojim životom i postaje sve izolovanija. Različiti su oblici moći i kontrole koji mogu biti korišteni u nasilnom odnosu, a neka se ponašanja često uopće ne prepoznaju kao zlostavljanje.

Međutim, kontekst adolescentskih veza uključuje i specifičnosti vezane uz ovo razdoblje brojnih i burnih psiholoških, fizioloških i društvenih promjena. Adolescentske veze su - za razliku od veza odraslih koje pretežno uključuju bračne odnose, a često i zajedničko stanovanje sa drugim članovima porodice - znatno heterogenije s obzirom na stepen intimnosti, očekivane uloge, trajanje i pripisana značenja. "Hodanje", "ozbiljna veza", "zabavljanje", "spoj" i "izlazak" oslikavaju široko područje adolescentskih veza koje uključuje i tradicionalni koncept "stalnog momka/stalne cure", što može, ali i ne mora značiti i seksualnu aktivnost; partnera/icu za jednokratni, planirani izlazak; kao i slučajni seksualni susret u "vezi za jednu noć". Također, mladi često u kraćem vremenskom roku ostvarenu vezu mogu smatrati vrlo značajnom, te im može biti teško napustiti nasilnog partnera ili partnericu, iako veza traje npr. samo mjesec dana.

Adolescencija je i značajno razdoblje oblikovanja stavova i uvjerenja, između ostalog, i o međuljudskim odnosima, intimnim vezama i rodnim ulogama, ali i o zloupotrebi moći i kontrole. Procesi učenja i razvoja, osim porodičnog okruženja, često su u velikoj mjeri pod uticajem stavova i ponašanja vršњačkih grupa, kao i medijskih slika i poruka, koje uglavnom predstavljaju stereotipne i neravноправne rodne i seksualne uloge i odnose u vezi. Nadalje, adolescenti i adolescentice razvijaju pojačan interes (ali su ujedno i pod pritiskom vršnjaka i vršnjakinja) za ostvarivanje romantičnih i seksualnih veza, dok istovremeno posjeduju manjak iskustva i vještina potrebnih za uspostavljanje i održavanje kvalitetne veze. Uz to, mladi često neke oblike ljubomornog i kontrolirajućeg ponašanja (npr. stalno slanje SMS poruka) mogu interpretirati kao znakove ljubavi i privrženosti, a ne kao upozoravajuće znakove zlostavljanja.

Također, izražena želja za nezavisnošću i samostalnošću od roditelja i drugih odraslih osoba, ali i sklonost tih istih osoba da srednjoškolske ljubavne probleme odbacuju kao nevažne i beznačajne, doprinose da nasilje u vezi dvoje mladih često ostane nevidljivo, skriveno ili zanemareno. Sve to umanjuje sposobnosti mladih da prepoznaju zlostavljačka ponašanja, prekinu nasilnu vezu, prijave nasilje i potraže odgovarajuću pomoć.

1.3.1.

Oblici rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama

Čini se da nemiri i nezadovoljstva adolescenata/ica nikad nisu bili jači nego danas. U traženju svojih ideaala i težnji da odbace, za njih, deplasirane i prevladane vrijednosti porodice, roditeljski autoritet i apsurdnost svijeta rastrganog neimaštinom i ratovima, a istovremeno nesigurni u sebe i nesposobni da upravljaju svojim nagonima, svoje nezadovoljstvo svijetom i svojom pozicijom u njemu adolescenti često iskazuju nasiljem i zbog toga nerijetko upadaju u ozbiljne konflikte.

Pod pojmom adolescentske veze podrazumijevamo bliske odnose koje su dvije mlade osobe uspostavile na temelju zajedničkih simpatija, s namjerom da te simpatije prerastu u iskrenu ljubav. Nasuprot tome, nasilje je primjena sile protiv volje ili prava onoga na kome se primjenjuje. Rodno uvjetovano nasilje u vezi podrazumijeva svako namjerno tjelesno, psihičko ili seksualno iskorištavanje, mučenje, iživljavanje, nanošenje patnje, boli, emocionalne nelagode, narušavanje ugleda, ljudskog

dostojanstva, tjelesnog, duševnog i/ili spолног integriteta partnera/ice. Praćeno je gorčinom, snažnim emocionalnim nabojem i agresivnom reakcijom. Definišemo ga i kao sistematsko zlobno postupanje prema partneru/ici i korištenje fizičke nadmoći i ucjene u cilju podčinjanja, omalovažavanja, poniženja, vrijeđanja i zadavanja bola partneru/ici. To je također i seksualno maltretiranje, uz nemiravanje, dodirivanje intimnih dijelova tijela protivno volji partnera/ice, te nagovaranje i prisiljavanje partnera/ice na seksualni odnos. Dakle, zlostavljanje je svako izlaganje tjelesnom, emocionalnom, socijalnom i/ili seksualnom napadu, traumatizaciji, stresnoj situaciji i grubom zanemarivanju. Nasilje može biti jednokratno, ali se može i ponavljati, a zlostavljanje se najčešće provodi kontinuirano, u kraćem ili dužem vremenskom razdoblju.

Prema svemu navedenom zaključujemo da su brojne taktike uspostavljanja i održavanja premoći i kontrole u partnerskim odnosima, pa se onda i nasilje javlja u različitim oblicima. Postojeće relevantne studije¹² uglavnom razmatraju sljedeće oblike nasilja, koji se mogu pojavljivati istovremeno i/ili kao pojedinačan nasilni čin:

Emocionalno/psihološko nasilje provodi se s ciljem kontrolisanja, izolacije i zastrašivanja, te dovodi do slabljenja samopoštovanja i integriteta partnera/ice i njegove/njezine sposobnosti za samostalno odlučivanje i djelovanje. Emocionalno/psihološko zlostavljanje obuhvata verbalne i emocionalne prijetnje, zabrane, provjeravanje i praćenje, ograničavanje i sprječavanje razgovora i izlazaka, ignorisanje, posesivno i ljubomorno ponašanje, ucjenjivanje, ogovaranje, vrijeđanje, ponižavanje, ismijavanje, optuživanje i uvredljive komentare. Također, odnosi se i na zadirkivanje, izolaciju od prijatelja i porodice, kontrolisanje partnerovog/icinog odijevanja, ponašanja i kretanja, omalovažavanje i sramoćenje posebno u društvu i širenje neistina. Ovakvi oblici nasilnog ponašanja uglavnom ne dovode do vidljivih posljedica pa se često umanjuje njihova ozbiljnost. Međutim, prouzrokovana emocionalna i psihološka šteta za žrtvu je vrlo velika. Također, obrazac nasilja u vezi često započinje "samo" sa vrijeđanjem i omalovažavanjem, ponašanjima koja se uvelike prihvataju kao "normalan" dio veze, ali ovakvo početno zlostavljanje može dovesti i do težih oblika fizičkog nasilja.

Seksualno nasilje odnosi se na sve oblike seksualnog uz nemiravanja i prisile. To uključuje neželjeno seksualno ponašanje, dodire, geste, riječi i komentare, nagovaranje ili ucjenjivanje da bi osoba pristala na seksualne aktivnosti, prisiljavanje na seksualne aktivnosti, iskorištavanje alkoholiziranosti i/ili drogiranosti osobe u svrhu seksualnih aktivnosti, pokušaj silovanja i silovanje. Silovanje predstavlja oblik dokazivanja moći i održanja kontrole nad silovanom osobom, a ne zadovoljenje seksualnih nagona i poterba, te je stoga za žrtve mnogo teži psihički teret nego neka druga forma agresivnog djelovanja. Posljedice seksualnog nasilja za žrtvu su višestruke: fizičke posljedice (veoma često teške povrede, seksualno prenosive bolesti); psihičke posljedice (trauma sa dugoročnim simptomima, stanje straha, potiskivanje, poremećaji sna i ishrane, poteškoće sa koncentracijom, apatija i depresija, seksualne smetnje, nizak osjećaj samopoštovanja, sklonost ka samoubistvu, upotreba droga i alkohola); socijalne posljedice (neželjena trudnoća, povlačenje i socijalna izolacija, poremećaji komunikacije sa porodicom). Socijalne posljedice silovanja mogu se pojavljivati i pratiti čak do treće i četvrte generacije potomaka silovane osobe.

Fizičko nasilje odnosi se na različite oblike tjelesnog zlostavljanja, što uključuje šamaranje, guranje, štipanje, prekrivanje usta da osoba prestane govoriti, čupanje kose, ugrize, udaranje, pokušaj ubistva i ubistvo. Fizičko nasilje ima za cilj postizanje kontrole i dominacije u partnerskim vezama, a često je

12 Department of Justice Canada, 2007; Foltz, 2006; Furlong i dr. 2005; Hickman i Jaycox, 2004; Kelly, 2006; NYVPRC, 2001; Varia, 2006.

izazvano osjećajem ljubomore. Rezultira nanošenjem tjelesnih ozljeda i traumatizacijom žrtve sa dugoročnim simptomima (apatija i depresija, stanje straha, poremećaji sna i ishrane, poteškoće sa koncentracijom, povlačenje i socijalna izolacija, itd.).

Ekonomsko nasilje odnosi se na uzimanje ili uskraćivanje novaca partneru/ici, sprječavanje partnera/ice da pronađe posao i radi, prigovaranje zbog kupovine stvari, i sl. Ekomska dominacija jednog partnera služi kako bi se drugi partner obezvrijedio, obeshrabrio i uzdrmao u svojoj psihičkoj stabilnosti. Rezultira gubitkom samopoštovanja koje dovodi do razvoja malodušnosti, apatije, socijalne izolacije i gubitka dostojanstva žrtve ekonomskog nasilja.

Brojne teorije pokušavaju s različitih aspekata objasniti pojavu rodno uvjetovanog nasilja u porodici, adolescentskim vezama, pa i u društvu općenito. Ipak, najvažniji teorijski pristupi ovom problemu su svakako sociološki, psihološki i integrativni.

Sociološki model zastupa stajalište da su porodica u kojoj odrastamo i društvo u kojem živimo najdogovorniji faktori za razvoj i eskalaciju nasilja. Naime, naučno je dokazano da su djeca i mladi koji su svjedočili nasilju u svojoj porodici daleko skloniji kasnije činiti nasilje u svojim partnerskim vezama, odnosno da je rodno uvjetovano nasilje transgeneracijski fenomen i da se nasilni obrasci ponašanja kojem je mlada osoba prisustvovala u djetinjstvu prenose s koljena na koljeno (sa djeda na oca, sa oca na sina, itd.). Pored toga, socio-ekonomski faktori koji preovladavaju u jednom društvu također su važna pretpostavka za razvoj nasilja, pa tako nezaposlenost, siromaštvo, stambena prenapučenost, nepovoljni radni uslovi, rat i poslijeratno razdoblje i sl. veoma pogoduju povećanoj učestalosti nasilnih ponašanja kod ljudi.

Psihološki model pojavi rodno uvjetovanog nasilja pokušava posmatrati u dinamici partnerskog uzročno-posljeđičnog odnosa i objasniti ga kroz psihološke karakteristike kako žrtve, tako i zlostavljača.

Integrativni model za objašnjenje nasilja objedinjuje karakteristike oba opisana modela: sociološki (kulturni background osobe i društva, uticaj medija, stopu nezaposlenosti, dostupnost oružja, i sl.) i psihološki, koji u središte stavlja psihološke karakteristike svakog od partnera.

Istraživačka razumijevanja problema adolescentskog nasilja u vezama uglavnom su usmjerenia teorijom socijalnog učenja koje ukazuje da se nasilni modeli ponašanja uče kroz lična iskustva i posmatranjem nasilnih veza; teorijom privrženosti koja sklonost nasilju vidi u nezadovoljavajućim odnosima sa roditeljima; te feminističkom teorijom koja nasilje u partnerskim vezama prepoznaje kao posljedicu neravnopravnih rodnih odnosa moći, tj. privilegija i prava koja se tradicionalno vezuju uz muške rodne uloge i identitete. Patrijarhalna muška povlastica kreirana je i uklopljena u socijalne institucije i interakcije kroz porodicu, religiju, pravo, jezik i medije.

Takav vrijednosni i društveni sistem stvorio je i podupire uvjerenja i ponašanja, kao što su, npr. da je prihvatljivo da muž ponekad ošamari "svoju" ženu da bi "bio mir u kući", da mladić udari "svoju" djevojku ako ga je prevarila (čak i ako samo misli da mu je bila nevjerna), da je prisiljava na seks iako ona to ne želi, uz izgovor da je sve navedeno njihova "privatna stvar" u koju se ne treba miješati. Rodno uvjetovani model nastoji objasniti sistemsku povezanost stereotipnih društvenih očekivanja i rodnih uloga sa partnerskim nasiljem kao instrumentom uspostavljanja i održavanja patrijarhalne do-minacije i kontrole u vezi.

1.4.

Međunarodna istraživanja nasilnih ponašanja u adolescentskim vezama

Rezultati međunarodnih istraživanja provedenih u zadnjih desetak godina¹³ pokazuju zabrinjavajuću učestalost nasilnih ponašanja u adolescentskim vezama, kao i ozbiljne posljedice koje ono ostavlja na fizičko, emocionalno, mentalno, seksualno i reproduktivno zdravlje i dobrobit mladih.

Pregled američkih i kanadskih studija nasilnog ponašanja u adolescentskim vezama¹⁴ pokazuje da se učestalost nesesualnog nasilja u vezama srednjoškolske populacije kreće uglavnom u intervalu od 9% do 75%, ovisno o tome da li su u definiciju nasilnog ponašanja bile uključene i prijetnje nasiljem i/ili emocionalna/verbalna agresija. Što se tiče procjena samo za fizičko i seksualno nasilje učestalost većinom varira od 10% do 25%. Uglavnom se smatra da je u prosjeku jedan/na od tri adolescenta/ice bio/la u nekom obliku nasilne veze, s tim da je i dalje problematično što se ne prijavljuju svi oblici zlostavljanja u vezi.

Podaci prošlogodišnjeg istraživanja provedenog na reprezentativnom uzorku od 1.004 mladih u dobi od 13 do 18 godina u SAD-u¹⁵ također pokazuju alarmantne rezultate učestalosti doživljavanja pojedinih oblika nasilja u vezi:

- 64% mladih je u vezi doživjelo izrazito ljubomorno ponašanje,
- 35% iskusilo je kontrolisanje njihovog kretanja, ponašanja i susreta,
- 31% mladih doživjelo je vrijedanje i omalovažavanje,
- 23% je doživjelo donošenje odluka umjesto njih,
- 18% mladih doživjelo je udarac, guranje ili šamar,
- 17% njih iskusilo je prijetnje nasiljem,
- 17% doživjelo je prisiljavanje na seksualne aktivnosti koje nisu željeli/e.

Iz podataka američkog Ureda za statistiku vidljivo je da:

- jedan od 10 adolescenta i adolescentica doživi neki oblik fizičkog nasilja u vezi,
- čak 85% zlostavljenih u vezi su partnerice,
- 95% prijavljenih napada u vezama počinili su mlađići,
- više od 70% adolescentica trudnica ili majki tuku njihovi partneri,
- 71% od svih seksualnih napada na partnerice bilo je unaprijed planirano,
- većina silovanih žrtava ima između 16 i 24 godine života,
- u 60% silovanja koja su prijavljena kriznim centrima počinitelj je žrtvi bio poznat.

Visok postotak žrtava nasilja utvrđen je i ispitivanjem koje je provela Obrazovna fondacija američke sveučilišne organizacije žena na uzorku od 1.632 učenika od 8. do 11. razreda. Istraživanjem se, između ostalog, došlo do sljedećih rezultata:

- 85% djevojčica i 76% dječaka je navelo da su doživjeli seksualno uzneniranje,
- 65% djevojčica je izjavilo da su bile dodirivane ili uštinute na seksualiziran način,
- 13% djevojčica i 9% dječaka je navelo da su bili prisiljeni na neku seksualnu aktivnost koja nije ljubljenje,
- 25% djevojčica izostalo je od škole i ostalo kod kuće da bi izbjeglo seksualno uzneniranje,
- 86% djevojčica je navelo da su ih seksualno uznenirivali vršnjaci,
- 25% djevojčica je izjavilo da su ih seksualno uznenirivali djelatnici škole.

¹³ Vidi popis literature

¹⁴ Cascardi i Avery-Leaf, 2000; Hickman i Jaycox, 2004; Foltz, 2006; Furlong i dr., 2005; Kelly, 2006; NYVPRC, 2001; O'Keefe, 2005; Powers i Kerman, 2006; Roberts i Klein, 2003; Varia 2006.

¹⁵ Idem.

U doba adolescencije predodžbe o ženstvenosti (femininitetu) i muževnosti (maskulinitetu), kao kulturno konstruisanim rodnim identitetima, određuju poziciju seksualnog subjekta na različite načine kod djevojaka i mladića. Posljednja istraživanja i analize rodnih studija¹⁶ sugerisu da je seksualno iskustvo u uskoj vezi s rodnim odnosima moći, pa normativni mehanizmi rodnog sistema grade i određuju adolescentske seksualne modele na način da privilegiju socijalnu poziciju muškaraca. Tako za djevojke njihov rodni identitet znači odricanje od vlastitih želja i težnji u korist potreba i zahtjeva mladića. Kao posljedica takvih stereotipnih rodnih stavova i očekivanja utjelovljenih u femininitetu, djevojkama je često ograničena kontrola nad njihovom seksualnom aktivnošću, a samim tim i sposobnost da se zaštite od rizika u seksualnom ponašanju.

S druge strane, društveno prihvачene norme koje definišu muški seksualni identitet zahtijevaju da mladići iniciraju i kontrolisu seksualne aktivnosti, dokazujući da su "pravi muškarci" za koje je seks samo "odravljivanje" bez emocija te usmjereno na vlastito zadovoljstvo, ali istovremeno i odbijanje odgovornosti za posljedice seksualnih aktivnosti. Osim toga, mladići često shvataju svoju muškost kao mješavinu seksualnosti, moći i agresije koja se izražava kroz različite forme pritisaka i prinuda nad djevojkama (od manipulacije do fizičkog nasilja).

Podaci slovenskog istraživanja¹⁷ govore da Republika Hrvatska spada u kategoriju zemalja s niskim udjelom seksualno iskusnih adolescenata (26,7%). Prosječna dob stupanja u seksualni odnos je 15,8 godina, što je kasnije u odnosu na adolescente iz drugih postsocijalističkih zemalja. Prisutne su i očite rodne razlike: više mladića nego djevojaka imalo je iskustvo seksualnog odnosa, djevojke izjavljuju kako se njihovo prvo seksualno iskustvo dogodilo u okviru ozbiljne veze. Razlog za stupanje u prvi seksualni odnos za djevojke je najčešće emocionalna bliskost. Otprilike dvije trećine ispitanika/ica koristilo je kontracepciju, s tim da djevojke više nego mladići upotrebljavaju zaštitna sredstva. Zaključak je da su rodne razlike slične u različitim sociokulturnim okruženjima i da su otporne na promjene.

Također, Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI) je 2006. godine proveo istraživanje o rodno uvjetovanom nasilju u adolescentskim vezama u Republici Hrvatskoj kojim se utvrdilo da je ovaj problem prisutan i u toj državi i da zahtjeva izrazitu pažnju, jer je:

- 60% mladih doživjelo neki oblik nasilja u vezi;
- 43% izjavilo da su se ponašali nasilno u vezi;
- 57% mladića i 87% djevojaka nasilje u vezi smatra ozbilnjim problemom;
- 25% mladića i 12% djevojaka tvrde da prisila na spolni odnos nije nasilno ponašanje;
- 28% mladića i 8% djevojaka drži da kad žena kaže NE, u stvari misli DA;
- 51% mladića i 31% djevojaka smatra da žena mora paziti da ne izaziva muškarca.

Da situacija po pitanju rodno uvjetovanog nasilja u Bosni i Hercegovini ne odudara mnogo od predstavljenih rezultata u svijetu i našem bližem okruženju pokazalo je istraživanje provedeno u srednjim školama na području Tuzlanskog kantona koje je u nastavku predstavljeno i čiji rezultati jasno ukazuju na nužnost ulaganja znatno većih edukativnih napora u prevenciju ovog problema.

16 Rivers i Aggleton, 1998; Holland et al., 1998; 2000.

17 Bernik, Hlebec, 2001.

2. DIO

**ISTRAŽIVANJE POJAVNOSTI
RODNO UVJETOVANOG NASILJA
U ADOLESCENTSKIM VEZAMA
U SREDNJIM ŠKOLAMA TK**

ISTRAŽIVANJE POJAVNOSTI RODNO UVJETOVANOG NASILJA U ADOLESCENTSKIM VEZAMA U SREDNJIM ŠKOLAMA TUZLANSKOG KANTONA

UVOD

Ova studija rezultat je inicijative koju je pokrenulo Udruženje Vesta, nevladina organizacija iz Tuzle, u želji da dobije uvid u prisutnost i raširenost pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama, otkrije stepen informisanosti adolescenata/ica o ovoj problematici, analizira koliko su stereotipni rodni stavovi adolescenata/ica i očekivanja mladih vezana za rodne uloge, te da utvrdi postojanje potrebe za sistemskim bavljenjem ovim problemom na nivou srednjih škola. Istraživanje je provedeno u 32 srednje škole Tuzlanskog kantona na uzorku od 1.022 učenika/ce i 30 pedagoza/ica zaposlenih u srednjim školama obuhvaćenim istraživanjem, a Kronauer Consulting d.o.o., konsultantska agencija iz Sarajeva, je izvršila obradu podataka.

Istraživanje polazi od konceptualizacije problema nasilja u adolescentskim vezama kao kompleksnog problema i njime se željelo dozнати koliko je često nasilno ponašanje u adolescentskim vezama, u kojim se sve oblicima pojavljuje, koji su razlozi i motivacija za počinjeno nasilje u vezi, te koje su posljedice doživljenog zlostavljanja od strane partnera/ice. Zanimalo nas je još i koliko su među mladima prepoznati i osvješteni određeni oblici partnerskog nasilja, koji su prvi znakovi nasilne veze, kako adolescenti/ce uočavaju moguće reakcije na nasilno ponašanje u vezi i koje su prepreke s kojima se suočavaju prilikom prijavljivanja doživljenog nasilja. Uz to, namjera nam je bila i istražiti moguće faktore rizika za sklonost doživljavanju i/ili činjenju nasilnog ponašanja u partnerskoj vezi.

Sistemski pristup uzeo je u obzir interakcije i povezanost karakteristika na individualnom i interpersonalnom nivou, kao i na nivou škole, zajednice i društva. Faktori rizika za nasilje u vezama predstavljaju one značajnosti koje se povezuju sa većom sklonosću u doživljavanju i/ili činjenju nasilnog ponašanja u partnerskoj/intimnoj vezi (npr. konzumiranje alkohola/droge, struktura porodice, iskustva izloženosti nasilju u porodici, i sl.). Dok se smatra da faktori rizika mogu upućivati na sklonost nasilnoj vezi, važno je napomenuti da, iako su povezani s partnerskim nasiljem, faktori rizika ne predstavljaju nužno i uzročno-posljedične veze za objašnjavanje nasilja u vezama mladih.

Obzirom da su ovim istraživanjem, pored učenika/ca, bili obuhvaćeni i školski pedagozi/gice, predstavljeni rezultati prate redoslijed odgovora dobivenih analizom anketnih upitnika učenika/ca, dok su podaci dobiveni anketiranjem pedaga/gica prikazani samo u pojedinim dijelovima izvještaja, kao dodatna potvrda/pojašnjenje za određena pitanja za koja je procijenjeno da to zahtijevaju i u tekstu su označeni znakom:

Na ovom bismo mjestu željeli još jednom iskazati zahvalnost svim srednjim školama i osobama koje su aktivno učestvovale u ovom istraživanju na njihovom gostoprимstvu, ljubaznosti, podijeljenom iskustvu i omogućenom pristupu informacijama, jer je njihova saradnja bila ključna za pripremu ovog izvještaja.

Također, željeli bismo izraziti posebna priznanja kolegama i kolegicama iz Kronauer Consulting d.o.o. (Sarajevo) i Centra za edukaciju, savjetovanje i edukaciju (Zagreb), kao i analitičarima/kama i anketarima/kama bez čije potpore, izvještaj o provedenom istraživanju ne bi imao ovakav oblik.

Obzirom da je istraživanje dovelo do boljeg razumijevanja potreba mladih vezanih za pitanje rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama koje je prepoznato kroz potrebu uspostave mehanizma za preventivno djelovanje unutar škola, postoji nuda da će ključni akteri koji kreiraju obrazovne politike, ali i šire čitateljstvo naći ovu studiju kao koristan i nezaobilazan tekst u bavljenju ovom temom, te da će im isti pomoći da unaprijede vlastita iskustva i da se sa više samopouzdanja i odlučnosti suoče sa izazovima koji se pred njima ispriječe u odgojno-obrazovnom radu s mladima.

2.1.

Problem i cilj istraživanja

Osnovni cilj istraživanja bio je ispitati prisutnost, pojavne oblike, obim, učestalost, motivaciju, uzroke i posljedice nasilja u adolescentskim vezama, te informisanost i znanje koje učenici/ce imaju o ovom problemu. Pored toga, namjera ovog istraživanja bila je dokumentovati značenja koja mladi pripisuju nasilju u vezama, te istražiti moguće karakteristike rizika za sklonost doživljavanju i činjenju nasilnog ponašanja u partnerskoj vezi. Također, istraživanjem se željelo dobiti uvid u to koliko su stereotipni stavovi mladih o rodnim ulogama i steći bolje razumijevanje potreba i problema mladih vezanih za pitanja rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama.

Nasilje u adolescentskim vezama se javlja i kao posljedica trenutnog stanja u društvu, ali i nepostojanja adekvatnih programa i mjera za njegovo suzbijanje i prevenciju u nastavnim planovima i programima srednjih škola. Stoga su dobiveni rezultati poslužili i za izradu Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika nasilja u adolescentskim vezama, kao mehanizama za primarnu prevenciju i edukaciju kojim se adresira sam korijen problema nasilja nad ženama.

Pored toga, rezultati istraživanja su predstavljali osnovu za provođenje promotivne i zagovaračke kampanje sa ciljem senzibiliziranja mladih za problem nasilja u vezama i ukazivanja na važnost i potrebu preventivnog djelovanja.

2.1.1.

Zadaci istraživanja

U odnosu na problem i cilj istraživanja definisani su sljedeći zadaci:

1. Ispitati informisanost učenika o problemu rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama
2. Istražiti raširenost pojavnih oblika nasilja u adolescentskim vezama u 32 srednje škole na području Tuzlanskog kantona
3. Ispitati koji se oblici nasilja susreću u adolescentskim vezama
4. Utvrditi ko najčešće vrši, a ko trpi nasilje u adolescentskim vezama
5. Ispitati reakcije učenika kada je u pitanju nasilje u adolescentskim vezama

6. Ispitati kome se učenici obraćaju za pomoć u slučajevima kad vide, dožive ili počine nasilje
7. Istražiti i definisati mehanizme za zaštitu žrtava nasilja i onih koji pokazuju nasilno ponašanje
8. Definisati preporuke i smjernice u cilju prevencije, smanjenja i otklanjanja nasilja u adolescentskim vezama.
9. Potvrditi evidentiranu potrebu za integrisanje *Programa mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja u adolescentskim vezama* u Nastavni plan i program za srednje škole na području Tuzlanskog kantona.

2.1.2.

Hipoteze istraživanja

Na osnovu problema i cilja istraživanja postavljena je sljedeća hipoteza:

H1 - Prepostavlja se da je nasilje u adolescentskim vezama prisutno u različitim oblicima.

Na osnovu postavljene hipoteze definisane su sljedeće podhipoteze:

1. Prepostavlja se da učenici/ce srednjih škola nisu dovoljno informisani o rodno zasnovanom nasilju u adolescentskim vezama
2. Prepostavlja se da je rodno zasnovano nasilje prisutno u adolescentskim vezama
3. Prepostavlja se da postoje različiti oblici pojavnosti rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama
4. Prepostavlja se da nasilje u adolescentskim vezama u većoj mjeri vrše mladići
5. Prepostavlja se da je ponašanje adolescenata/ica u vezama pod velikim uticajem tradicionalnih stereotipnih predodžbi o rodnim ulogama koje preovladavaju u našem društvu
6. Prepostavlja se da žrtve nasilja ne prijavljuju doživljeno nasilje
7. Prepostavlja se da se mlađi za pomoć obraćaju nastavnicima i roditeljima
8. Prepostavlja se da u školama ne postoje jedinstveni mehanizmi za zaštitu žrtava nasilja i strukturiran rad sa adolescenatima/icama koji/e ispoljavaju nasilno ponašanje
9. Prepostavlja se da u školama ne postoje unificirani programi mjera za prevenciju i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama

2.2.

Metodologija istraživanja

2.2.1.

Uzorak ispitanika/ca

Uzorak je konstruisan kao slučajni stratificirani uzorak s obzirom na spolnu i dobnu strukturu srednjoškolske populacije, vrstu škole unutar sistema srednjoškolskog obrazovanja (zanatska, tehnička, gimnazija, itd.), te veličinu i geografsku lokaciju općine/opštine u kojoj se škola nalazi, kako bi se stvorili preduslovi za korištenje pojedinih statističkih operacija (koje se većinom odnose na neparametrijsko testiranje).

Tabela 1 prikazuje da su anketiranjem bile obuhvaćene 32 srednje škole smještene u 13 općina/opština Tuzlanskog kantona¹⁸. U školama obuhvaćenim istraživanjem upitnik je primjenjen na 1.032 učenika/ce iz svih odjeljenja, pri čemu je svako odjeljenje imalo jednaku vjerovatnost da bude izabранo za uzorak.

¹⁸ Na području Tuzlanskog kantona postoje ukupno 34 srednje škole, ali anketiranje učenika/ca i pedagoga/ica nije obavljeno u dvije škole, i to: Srednjoj muzičkoj školi i Behrembegovoj medresi iz Tuzle

Red. broj	OPĆINA/OPŠTINA	Naziv škole u kojoj je anketiranje provedeno	Broj anketiranih učenika/ca
1.	BANOVIĆI	Mješovita srednja škola	27
2.		Gimnazija	29
3.	ČELIĆ	Mješovita srednja škola	53
4.	DOBOJ - ISTOK	Mješovita srednja škola	21
5.	GRAČANICA	Gimnazija "Dr. Mustafa Kamarić"	25
6.		Mješovita srednja škola	58
7.	GRADAČAC	Gimnazija "Mustafa Novalić"	46
8.		Mješovita srednja škola "Hasan Kikić"	34
9.	KALESIJA	Mješovita srednja škola	23
10.	KLADANJ	Mješovita srednja škola	35
11.	LUKAVAC	Gimnazija	19
12.		Mješovita srednja ekonomsko-hemijska škola	30
13.		Mješovita srednja elektro-mašinska škola	18
14.	SAPNA	Mješovita srednja škola	30
15.	TEOČAK	Mješovita srednja škola	32
16.	SREBRENIK	Mješovita srednja škola	26
17.	TUZLA	Gimnazija "Meša Selimović"	51
18.		Srednja medicinska škola	56
19.		Mješovita srednja elektrotehnička škola	29
20.		Mješovita srednja rudarska škola	30
21.		Mješovita srednja građevinsko-geodetska škola	24
22.		Mješovita srednja hemijska škola	23
23.		Mješovita srednja saobraćajna škola	30
24.		Mješovita srednja škola	25
25.		Srednja ekonomska škola	56
26.		Mješovita srednja mašinska škola	20
27.		Srednja trgovinska škola	27
28.		Srednja turističko-ugostiteljska škola	33
29.		Gimnazija "Ismet Mujezinović"	26
30.		Gimnazija KŠC "Sv. Franjo"	25
31.	ŽIVINICE	Gimnazija	30
32.		Mješovita srednja škola	32
UKUPNO:			1.032

Tabela 1. Uzorak

Anketirano je i 30 pedagoga/ica ($N = 30$) zaposlenih u srednjim školama koje su bile obuhvaćene istraživanjem. U dalnjem izlaganju, prikazani podaci će se odnositi na one dobivene analizom anketnih upitnika učenika/ca, dok će se podaci dobiveni istraživanjem provedenog među pedagozima/gicama

prikazati samo u pojedinim dijelovima analize i služit će kao dodatna potvrda/objašnjenje određenih pitanja za koja je procijenjeno da to zahtijevaju i bit će označena sljedećim znakom:

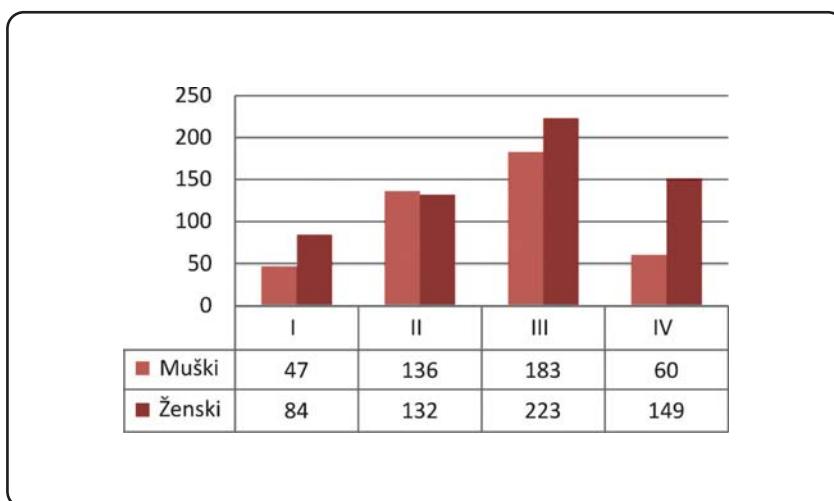

Prilikom procesuiranja podataka ustanovljeno je da je 10 učeničkih upitnika neprihvatljivo za obradu, tako da se uzorak za analizu sastojao od 1.022 ispitanika/ce (N = 1.022), i to 58% učenica i 42% učenika. Na način odabira s obzirom na spolnu strukturu nismo mogli uticati, jer se istraživanje moralo prilagođavati rasporedu školskih časova koji je u školama važio u trenutku provođenja anketiranja.

Istraživanjem su obuhvaćeni učenici u prvim (12,9%), drugim (26,5%), trećim (40%) i četvrtim (20,6%) razredima srednjih škola prikazanih u tabeli 1, odnosno, populacija od 15 (7,8%), 16 (21%), 17 (40,8%), 18 (26,7%) i 19 (3,6%) godina¹⁹.

Zbog načina odabira i veličine uzorka može se zaključiti da je uzorak zastavljen u ovom istraživanju reprezentativan i da su podaci dobiveni na osnovu njega u velikoj mjeri primjenjivi i na kompletну adole-scentsku populaciju Tuzlanskog kantona/županije.

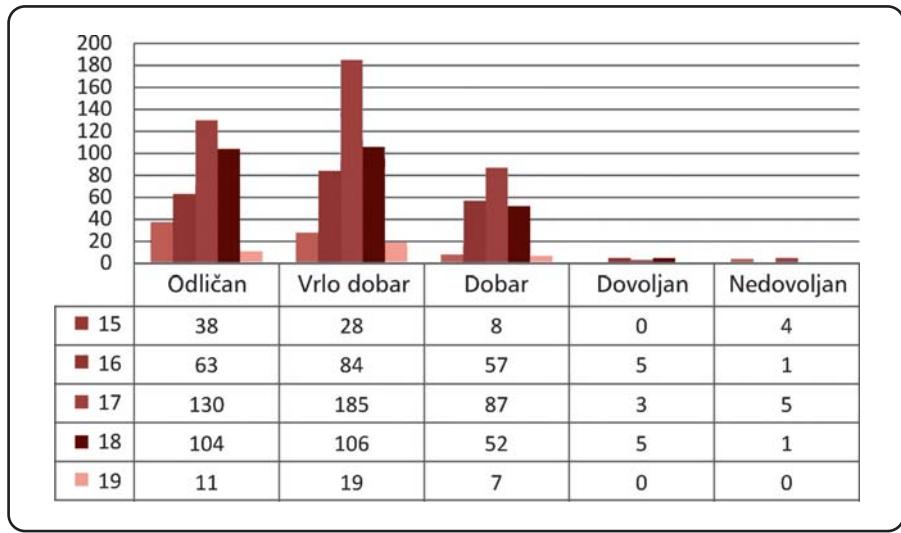
Spolna i dobra zastupljenost ispitanika/ca prikazana je u tabeli 2.

Tabela 2. Spolna i dobra zastupljenost ispitanika/ca

Tabela 3 prikazuje uspjeh koji su ispitanici/ce postigli na kraju prethodne školske godine: odličnih je 34,6%, vrlodobrih 41,9%, dobrih 21,1%, dovoljnih 1,3% i nedovoljnih 1,1%.

¹⁹ Napominjemo da je iz izrađenih tabela sa frekvencijama (koje nisu dio ove publikacije) vidljivo da 3 ispitanika/ce iz nekog razloga nisu naveli/e svoj spol, a njih 5 nije navelo ni razred koji pohađa, niti svoju dob, te da su za izračunavanje korišteni tzv. *valid percent* koji se obračunavaju na osnovu stvarnih podataka, a ne na osnovu varijabli koje nedostaju (*missing variables*). Ispravnost ovih procenata je testirana i u programskom jeziku *Lisrel* pomoću kojeg je, na osnovu vrsta pitanja, te kvalitetu i učestalosti odgovaranja svakog od pojedinačnih ispitanika/ca, utvrđeno da navedeni podaci nisu izgubili na značajnosti i unutar su statističkih standarda i kao takvi su validni za interpretaciju.

Tabela 3. Uspjeh koji su ispitanici/ce postigli na kraju prethodne školske godine

Motivacija ispitanika/ica je bila potaknuta činjenicom da se radi o tematiki koja je njima vrlo zanimljiva i životno važna, ali nepostojeća u formalnom sistemu obrazovanja²⁰.

2.2.2.

Istraživačke metode i tehnike

Kvantitativni podaci dobiveni anketiranjem učenika/ca i pedagoga/ica analizirani su programskim Windows software paketom za statističku obradu SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) - verzije 12, 13 i 15, zavisno od specifičnih potreba. Za obradu pojedinih informacija je korišten i softverski paket Lisrel VI i MS Office Excel 2007, kada su ispitivani odnosi, kao i kontrola podataka analiziranih putem SPSS-a. Također, prilikom unosa podataka i izrade pdf verzije upitnika služilo se programom Adobe LiveCycle Designer 8.0, kako bi se mogućnost greške svela na minimum. Programom Adobe Acrobat 8 Professional služilo se prilikom konvertovanja podataka u tabelu programa Excel.

Nakon što su varijable pripremljene za statističku obradu, prilikom analiziranja podataka su, u zavisnosti od podataka s kojima se raspolagalo u pojedinim česticama, korištene dvije osnovne grupe statističkih operacija, i to:

- metode deskriptivne statistike (*univariatne analize* - određivanje frekvencija i postotaka odgovora, aritmetičke sredine, standardne devijacije, *crosstab* analize, i dr.),
- metode inferencijske statistike, odnosno statistike zaključivanja, unutar koje su najčešće korišteni neparametrijski testovi, ali i parametrijski testovi u slučajevima kada je za to bilo osnova (*bivariatne analize* - izračunavanje značajnosti razlika (upotrebom X^2 - testa) i pouzdanosti (primjenom t - testa i analize varijance), logistička regresija, rang korelacija, i sl.).

Prema svojoj namjeri, ovo istraživanje se može klasificirati kao procjenjivačko (evaluativno), jer se bavi procjenom različitih društvenih pojava s kojima se suočavaju mlađi. Ovo istraživanje se, zbog svoje

²⁰ Reakcija nekoliko učenica na temu istraživanja je bila sljedeća: "Hvala Bogu da se neko konačno sjetio i odlučio pozabaviti ovom temom i pitati nas za mišljenje!"

sveobuhvatnosti, može svrstati i među aplikativna istraživanja zbog pružanja mogućnosti da se ponude rješenja za praktične probleme. Prema uslovima u kojima se provodilo i stepenu kontrole, istraživanje se uvrštava u terensko neeksperimentalno istraživanje, prilagođeno društvenim naukama.

Prema vrsti podataka kojima se operiralo, istraživanje se može okarakterisati kao kvantitativno istraživanje, gdje su se prikupljenim podacima, prema određenim pravilima, pridruživali određeni brojevi. Značenje ovih brojeva zavisi od karakteristika samih podataka, što je opet neodvojivo vezano za tip skale s koje podaci potiču. Nivoi mjerjenja s kojih potiču podaci dolaze s nominalnih skala (u česticama u kojima su brojevi bili zamjena za neki naziv) i ordinalnih skala (u česticama u kojima je korišteno rangiranje prema određenim kriterijima), ali su korištene i racio skale (u česticama koje su posjedovale realnu nulu).

Tipovi varijabli s kojima se u istraživanju operiralo dijele se na numeričke i kategoričke, zavisno od vrste čestica i podataka koji su se željeli saznati.

U upitniku su korištena i pitanja otvorenog tipa koja su pružila niz *kvalitativnih podataka* s ciljem boljeg razumijevanja percepcije obrazaca rodno zasnovanog nasilnog ponašanja u vezama adolescentske populacije, te kako škola može doprinijeti u prevenciji takvih ponašanja. Smisao pitanja otvorenog tipa je identificirati određene obrasce koji se pojavljuju u odgovorima ispitanika/ica te ih kategorisati i kasnije upotrijebiti u analizi. U izvještaju citiramo neke primjere komentara mladih u odnosu na istraživanu temu koji čine važnu dopunu kvantitativnim podacima i predstavljaju vrijedan doprinos boljem razumijevanju i objašnjavanju numeričkih rezultata. Napominjemo da su djevojke u citiranju odgovora na otvorena pitanja više zastupljene od mladića, jer su u velikoj većini pružile duže i sadržajno bogatije odgovore. Pismene izjave mladića uglavnom pokazuju oskudniji vokabular i nedovoljno razvijenu sposobnost artikulacije svojih misli i osjećaja.

2.2.3.

Mjerni instrumenti

Kako bismo istražili stavove mladih ljudi o rodnim odnosima koji preovladavaju u društvu i njihovu povezanost sa činjenjem ili doživljavanjem rodno uvjetovanog nasilja u vezama, kreirali smo dvije vrste anketnih upitnika²¹, kao osnovnog instrumentarija za prikupljanje podataka, i to:

- anketnog upitnika za učenike/ce u srednjim školama
- anketnog upitnika za pedagoge/ice zaposlene u srednjim školama obuhvaćenih istraživanjem

Jezična i sadržajna razumljivost i adekvatnost mjernih instrumenata provjerena je i dodatno prilagođena nakon konsultacija sa grupom eksperata/ica, saradnika/ca Udruženja Vesta. Za primjenu upitnika u srednjim školama zatraženo je i dobiveno pozitivno stručno mišljenje iz Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona i Pedagoškog zavoda Tuzla.

Anketni upitnik za učenike/ce sadrži 37 pitanja, od čega dva pitanja otvorenog tipa koja su omogućila mladim ljudima da svojim riječima daju komentare i mišljenja o određenim pitanjima, dok su ostala pitanja zatvorenog tipa oblikovana kao nominalne i ordinalne skale. Ovaj mjerni instrument kreiran je na temelju upitnika korištenog u istraživanju kojeg je proveo Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI) u Republici Hrvatskoj 2006. godine, nakon što je njegovo korištenje odobreno. Za

21 Oba upitnika nalaze se u prilogu!

potrebe istraživanja na području Bosne i Hercegovine, pojedine čestice pomenutog upitnika su se dodatno prilagodile u smislu uvođenja neznatnih preinaka koje su se odnosile na formulacije u jezičnom i sadržajnom smislu. Ovdje je važno naglasiti da je metodološka kompatibilnost dvaju upitnika bila ciljana, kako bi se, ukoliko se za to iskaže interes, u narednom periodu mogla raditi uporedna analiza pojavnosti nasilja u mlađenačkim vezama u zemljama regije.

Čestice anketnog upitnika su predstavljale pitanja uz koja se nalazila i lista sa mogućim odgovorima/tvrđnjama, a u kojoj su se zaokruživale one tvrdnje koje su najviše odgovarale odgovoru ispitanika. U nekim česticama ostavljen je prostor za upisivanje odgovora ispitanika, ukoliko on nije ponuđen u dатој listi (polustrukturirana pitanja), potom neka pitanja su bila zatvorenog tipa (strukturirana) ili u potpunosti otvorenog tipa (nestrukturirana), a kreirana su s ciljem dobijanja što kvalitetnijih i potpunijih odgovora.

Upitnik za učenike/ce se sastoji od sljedećih tematskih cjelina:

1. Individualne karakteristike ispitanika/ca;
2. Iskustva izloženosti nasilju u porodici;
3. Konzumacija psihoaktivnih supstanci (alkohola i droge);
4. Iskustva veze;
5. Osobine veze;
6. Obrasci i iskustva rodno zasnovanog nasilja u vezi;
7. Razlozi neprijavljivanja rodno zasnovanog nasilja;
8. (Ne)prepoznavanje oblika nasilnih ponašanja i znakova rodno zasnovanog nasilja u vezi;
9. Stavovi o rodnim ulogama i rodno zasnovanom nasilju;
10. Iskustva rodno zasnovanog nasilja u školi i u užem okruženju;
11. Vršnjačke grupe i nasilje;
12. Uticaj medija;
13. Rodno zasnovano nasilje i prevencija u školi.

Anketni upitnik za pedagoge/ice je kreiran u svrhu anketiranja pedagoga/ica zaposlenih u srednjim školama obuhvaćenih istraživanjem s osnovnim ciljem da podaci dobiveni kroz primjenu ovog upitnika služe boljem razumijevanju pojedinih podataka dobivenih anketiranjem učenika/ca. Upitnik za pedagoge/ice sadrži 23 pitanja koja tretiraju informisanost stručne službe škole o nasilju u adolescentskim vezama, prisutnost i pojavnje oblike tog nasilja u školi, vlastita iskustva ispitanika/ca kada je u pitanju savjetodavni rad sa mlađima, postojanje programa prevencije, rodnu strukturu onih koji u školi najčešće ispoljavaju nasilno ponašanje, te prijedloge načina rješavanja problema rodno uvjetovanog nasilja među mlađima. I u ovom upitniku su korištena pitanja zatvorenog (15) i otvorenog tipa (8).

Tematske cjeline zastupljene u upitniku za pedagoge/ice su sljedeće:

1. Informisanost adolescenata/ica o rodno zasnovanom nasilju u vezama;
2. Informisanost roditelja o provođenju nasilja u adolescentskim vezama i njihovo reagovanje;
3. Informisanost razrednika/ca o provođenju nasilja u adolescentskim vezama i njihovo reagovanje;
4. Raširenost pojavnih oblika rodno zasnovanog nasilja u vezama adolescenata u srednjim školama;
5. Zastupljenost rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama prema oblicima nasilja;
6. Obraćanje učenika/ca za pomoć;
7. (Ne)postojanje mjera zaštite i programa prevencije i edukacije mlađih u školama o rodno zasnovanom nasilju.

Pitanja u upitnicima su raspoređena tako da prate princip lijevka, odnosno podijeljena su na tri dijela: opća pitanja sa općeg stanovišta, osobna pitanja i opća pitanja sa osobnog stanovišta. Čestice u upitnicima su formirane tako da su obuhvatile isključivo predmet istraživanja, te su na taj način uspješno usmjerile ispitanike/ce na predmet istraživanja, a da pri tome nisu uticale na njegove/njene odgovore.

Prilikom izrade pitanja, vodilo se računa o osnovnim pravilima, npr. da pitanja idu od lakših ka težim, da interes ispitanika/ca tokom anketiranja postepeno raste, i sl. Pri izboru pitanja vodilo se računa i o tome da se izbjegnu greške karakteristične za ovakav vid istraživanja, kao što su: sugestivna pitanja, nerazumljiva pitanja, korištenje stručnog (stranog) jezika, i sl.

2.2.4.

Organizacija i tok istraživanja

Realizaciju anketiranja u srednjim školama na području Tuzlanskog kantona proveo je kompetentan analitičar sa Odsjeka za pedagogiju i psihologiju Filozofskog fakulteta u Tuzli, mr. sci. Elvis Vardo, sa svojim saradnicima u martu/ožujku 2009. godine. Nakon izrade instrumenata, izvršene su pripreme u srednjim školama koje su bile obuhvaćene procesom istraživanja. U posjeti školama obavljen je razgovor sa direktorima i pedagozima, dogovoren je način i vrijeme anketiranja te osigurana njihova podrška u provođenju istraživanja.

Učenici/ce su upitnik ispunjavali samostalno u razredu tokom jednog školskog časa za vrijeme nastave uz prisustvo i podršku zaduženog analitičara i školskog pedagoga/ice. Prije ispunjavanja upitnika ispitanicima/cama su ukratko predstavljeni tema i cilj istraživanja, te upute za popunjavanje upitnika.

Ukupno je prikupljeno 1.032 učeničkih i 30 ispunjenih upitnika pedagoga. Sve informacije prikupljene uz pomoć upitnika tretirane su kao anonimne i strogo povjerljive i jedino je istraživački tim konsultantske agencije, Kronauer Consulting d.o.o. iz Sarajeva, imao pristup prikupljenim podacima.

Čestice u anketnim upitnicima, sam proces istraživanja i obrada podataka osmišljeni su, provedeni i analizirani, koliko je to bilo moguće zbog specifičnosti tematike, tako da zadovolje osnovne karakteristike naučnih istraživanja: sistematičnost, objektivnost, kumulativnost, temeljitost, preciznost, logičnost, kritičnost i obrađenost.

2.3.

Rezultati istraživanja

Rezultati su prikazani tako da su podijeljeni na tematske cjeline kojima se većim dijelom služilo i prilikom već pomenutog istraživanja koje je realizirao CESI u Republici Hrvatskoj, iako su neke od njih prilagođene predmetu istraživanja koje je provelo Udruženje Vesta na populaciji adolscenata Tuzlanskog kantona/županije, te samim tim ukazuju na sadržaj koji se nalazi unutar njih.

Podaci su prikazani i objašnjeni unutar teksta, dok su oni podaci koji su ključni za bolje razumijevanje date tematike prikazani i grafičkim i tabelarnim putem, zajedno sa brojem ispitanika koji su odgovorili na pojedina pitanja (ukoliko su procenti tekstualno predstavljeni) ili samo procentima (ukoliko isti nisu i tekstualno objašnjeni).

Prilikom narativnog objašnjavanja pojedinih podataka, rodne kategorije ispitanika/ca su se pokušale zadovoljiti upotrebotom rodno osjetljivog jezika, ali su podaci prezentirani u neodređenom obliku ili u muškom rodu u cilju izbjegavanja mogućnosti odvlačenja pažnje čitatelja i čitaljeljica.

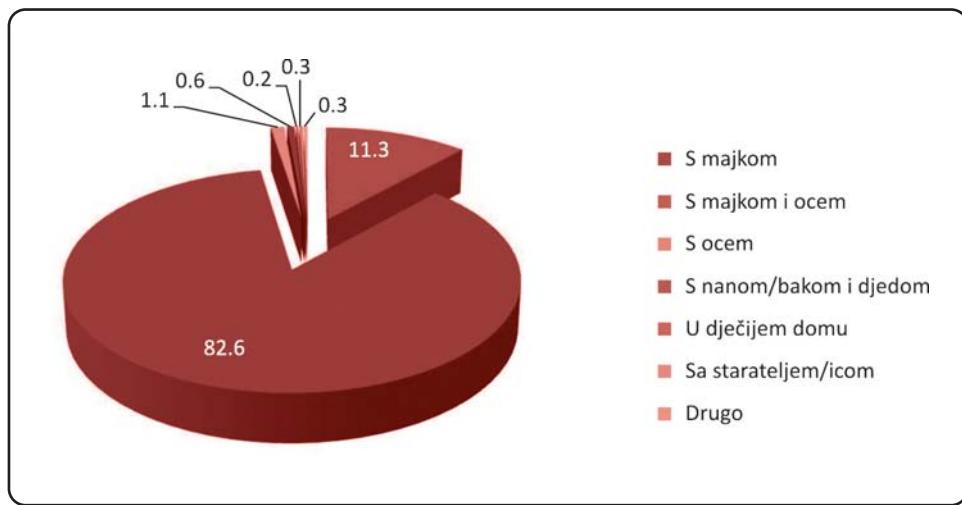
2.3.1.

Individualne karakteristike ispitanika/ca

2.3.1.1.

Struktura porodice

Velika većina ispitanika/ca izjasnila se da odrasta u "kompletnim" porodicama, odnosno da živi sa oba biološka roditelja (85,8%), dok otprilike svaka deseta mlada osoba (11,3%) živi samo sa majkom. 1,1% mlađih živi samo s ocem, a njih 1,4% živi u nekim drugim oblicima porodice/zajednice: sa dječdom/bakom (0,6%), sa starateljem/icom (0,3%), u dječijem/đačkom domu (0,2%) i "drugo" (0,3%)²².

Grafikon 1. Struktura porodice

Da mlađi doživljavaju porodicu kao mjesto gdje se određeni obrasci ponašanja uče, a roditelje kao uzore koji se oponašaju, dokazuje i sljedećih par učeničkih tvrdnji iz upitnika:

"Smatram da bi škola mogla u određenoj mjeri doprinijeti edukaciji mlađih o nasilju i njegovim posljedicama, ali to najviše zavisi od kućnog odgoja svakog pojedinca!"
(Ž, 18 godina)

"Škola nema nikakvog uticaja na ispoljavanje nasilnog ponašanja, to više zavisi od kućnog odgoja pojedinca i iz kakve sredine dolazi."
(Ž, 18 godina)

²² Pod pojmom "drugo" ispitanici/ce su uglavnom podrazumijevali samostalno, ili sa bratom/sestrom/rodacima, ili u bračnoj/vanbračnoj zajednici, ili u zajednici od jednog biološkog roditelja i drugog roditelja koji nije u biološkom srodstvu s ispitanikom/com.

2.3.1.2.

Vjerski odgoj

Najveći postotak ispitanika/ca je izjavilo da su odgajani u vjerskom duhu (70,3%), ali da taj vid odgoja nije bio i najdominantniji, odnosno da "nije previše" bio zastavljen, dok je 24,4% ispitanika izjavilo da su u potpunosti odgajani u skladu sa vjerskim načelima. Samo 5,3% ispitanih se izjasnilo da vjerski vid odgoja uopće nije bio zastavljen u njihovom slučaju.

Grafikon 2. Vjerski odgoj

2.3.1.3.

Samopoštovanje

"Samopoštovanje nije sve;
stvar je u tome da bez njega nema ničeg drugog."
Gloria Steinem

Prisutnost samopoštovanja je ključna za uspjeh u životu i napredak svakog čovjeka, jer imati samopoštovanje znači imati dobro mišljenje o vlastitom karakteru i identitetu. Samopoštovanje se najsnažnije stiče još u ranoj dobi, a razvija tokom odrastanja, u interakciji s drugim osobama, utičući snažno na sva životna područja. Dakle, kako bi adolescenti/ce mogli/e uspostaviti dobar odnos s drugima, moraju u prvom redu živjeti u skladu sa sobom i svojim tijelom. Biti sposobni u potpunosti prihvati svoje osjećaje, otvoriti im se i s povjerenjem prepustiti, te ih umjeti izraziti na konstruktivan način, znak je istinskog samopoštovanja, a samim tim i uspjeha jedne adolescentske veze. S druge strane, nedostatak vjere u sebe i svoje vrijednosti uzrokuje da se odgovornost za vlastiti neuspjeh i nezadovoljstvo pripisuje vanjskim faktorima i ponašanju drugih ljudi, što rezultira okrivljavanjem i emocionalnim ucjenjivanjem bliskih osoba.

Da bi se došlo do podatka o stepenu samopoštovanja kod ispitanika, korištena je Rosenbergova skala sa 10 ponuđenih tvrdnji u kojoj je ispitanicima pružena mogućnost da na skali od 1 (u potpunosti netačno) do 5 (u potpunosti tačno) procijene svoj stepen slaganja sa datom tvrdnjom.

Generalno gledajući, ispitanici imaju relativno visok nivo samopoštovanja. Međutim, stavljajući rezultate u kontekst roda, došlo se do podatka da mladići imaju donekle izraženiji nivo samopoštovanja za razliku od ispitanica, iako ova razlika nije statistički značajna i kreće se između 1,5% - 3,2%. Također, ukoliko nivo samopoštovanja mladih stavimo u kontekst njihove dobi, ispitanici uzrasta od 16 (ženski) i 17 (muški) godina imaju manje samopouzdanja od ostalih, iako razlika opet nije statistički značajna i kreće se između 0,7% - 2,1%. Ovo se može tumačiti i periodom završnog stadija puberteta, kada je kod mlađeži ove starosne skupine najprisutnija potreba za samopotvrđivanjem.

Analizirajući svaku od ponuđenih tvrdnji pojedinačno, dolazimo do sljedećih generalnih zaključaka:

- 88,3% ispitanika je donekle ili u potpunosti zadovoljno sobom,
- 56,1% ima potrebu za više samopoštovanja nego što je to trenutno slučaj,
- 60,8% ispitanih se donekle ili u potpunosti ne slaže sa tvrdnjom da nema mnogo toga čime bi se mogli ponositi,
- 46,9% ispitanika se ne osjećaju beskorisnima,
- 49,8% njih se ne osjećaju bezvrijednima, čak ni povremeno,
- 87,8% ispitanika smatra da izvršava zadatke podjednako dobro kao i većina drugih ljudi,
- 89,9% smatra da su podjednako sposobni i da vrijede koliko i drugi ljudi,
- 87,5% je stava da posjeduje niz vrijednih osobina,
- 80,3% ispitanika se ne slaže sa tvrdnjom da sve više dolaze do spoznaje da malo vrijede.

Da je potrebno sistemski se pozabaviti razvojem samopoštovanja i samopouzdanja kod mladih, kao faktora čije bi jačanje dovelo i do smanjenja učestalosti iskustava viktimizacije u adolescentskim vezama, dokazuje i sljedeća izjava iz upitnika:

"Škola može doprinijeti uključivanjem što većeg broja učenika u razne radionice i predavanja na tu temu. Jednostavno da svaki učenik nauči cijeniti sebe i svoje tijelo i da niko ne zaslužuje nasilje u vezi!"
(Ž, 16 godina)

Stavljući u odnose nivo samopoštovanja i individualne karakteristike ispitanika, dolazi se do podataka da ne postoji statistički značajna razlika između vjerskog odgoja i nivoa samopoštovanja, ali je uočena manja razlika u odnosu između samopoštovanja sa strukturom porodice. Naime, kod ispitanika koji su odrasli sa jednim roditeljem ili bez roditelja, u nešto većoj mjeri je izražen manjak samopoštovanja, nego kod onih koji su odrasli uz oba roditelja, što je posebno izraženo kod djece koja su odrasla u nekom od dječjih domova.

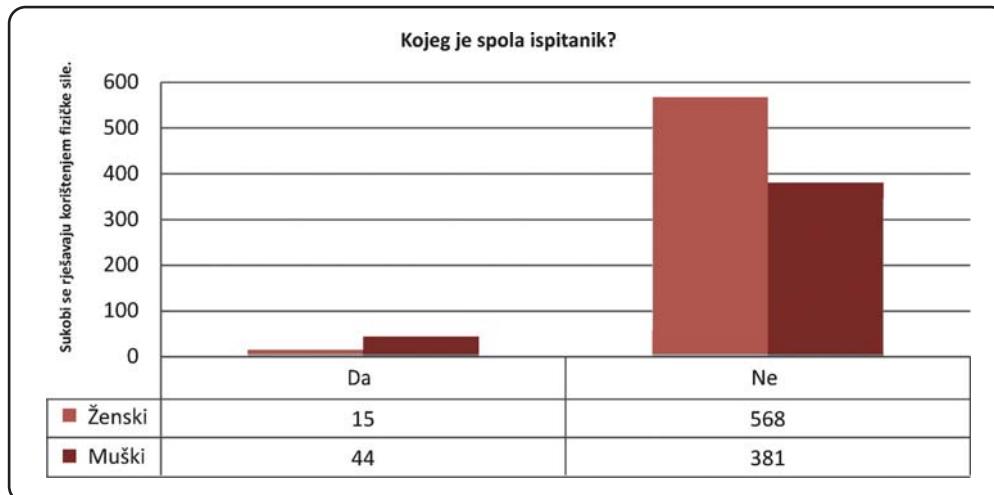
2.3.2.

Iskustva izloženosti nasilju u porodici

Među DA/NE tvrdnjama koje se odnose na percepciju stepena nasilja koje su ispitanici doživljeli od strane odraslih, bilježimo da postoji manji postotak ispitanika koji je doživio neki od oblika nasilja, i to:

- na najveći broj njih odrasli učestalo viču (25,2%),
- kažnjavanje zabranom telefoniranja i/ili izlazaka iskusilo je 24,5% ispitanih,
- 11,6% mladih osoba je doživjelo da se odrasla osoba u njihovoј porodici ponaša nasilno pod dejstvom psihoaktivnih supstanci (alkohol i narkotici),
- vrijeđanje i nazivanje pogrdnim imenima doživjelo je njih 9%,
- kod 5,9% ispitanika/ca je prisutno razrješavanje konfliktnih situacija korištenjem fizičke sile,
- 4,8% preživljava psihičko nasilje (prijetnje i zastrašivanje),

- 3,3% je izloženo nasilju uskraćivanjem (oduzimanjem/uništavanjem njihove lične imovine),
- 2,9% ispitanika/ca je iskusilo fizičko nasilje usmjereni prema njima (udaranje),
- 1,8% ispitanika/ca je preživjelo seksualno zlostavljanje kroz dodirivanje na neprimjereni način,
- 1,5% ispitanika/ca je doživjelo kažnjavanje zatvaranjem i/ili oduzimanjem hrane,
- 0,9% ispitanika/ca je u porodici doživjelo prisiljavanje na neželjeno seksualno ponašanje.

Tabela 4. Iskustva nasilja usmijerenog prema ispitanicima

Uporednom analizom gore navedenih podataka sa spolom ispitanika, došlo se do zaključka da su muški ispitanici u većoj mjeri izloženi gore navedenim oblicima nasilnog ponašanja od ispitanica, posebno kada je riječ o fizičkom i psihološkom nasilju.

Manja, statistički neznačajna razlika je evidentirana u percepciji ispitanika o odnosu odraslih prema njima, pri čemu su mladi koji su odrasli bez oba roditelja u većoj mjeri izloženi fizičkom i seksualnom nasilju od strane odraslih, ili odnos odraslih prema njima percipiraju kao nasilan i neprimjeren, dok razlika uopće ne postoji u slučaju verbalnog i psihičkog nasilja, kao i uskraćivanja. Ono što je zanimljivo je da nikakva razlika također ne postoji između ispitanika koji su odgajani u vjerskom duhu i onih koji to nisu.

2.3.3.

Konzumacija psihoaktivnih supstanci (alkohola/droge)

Studijama je potvrđena povezanost konzumacije alkohola i droge s nasiljem u vezama. No, potrebno je napomenuti da upotreba alkohola i droge smanjuje inhibicije za nasilno ponašanje, a ne da uzrokuje nasilje. Neka istraživanja²³ pokazuju da su osobe muškog spola koje često piju alkohol i zloupotrebjavaju droge sklonije zlostavljanju svojih partnerica u vezi, dok za osobe ženskog spola učestalo opijanje u vezi i zloupotreba droga predstavlja rizik trpljenja partnerskog nasilja. Konzumiranje alkohola često je povezano sa seksualnim nasiljem i viktimizacijom djevojaka i žena. Kod zlostavljača, "gubitak

²³ Foltz, 2006; Furlong i dr. 2005; Department of Justice Canada, 2007; O'Keefe, 2005; Powers i Kerman, 2006; Roberts i Klein, 2003; Swart, 2005; Wolfe i Feiring, 2000.

"kontrole" uslijed korištenja alkohola/droge učestalo se koristi kao opravdanje za počinjeno nasilno ponašanje.

Na pitanja koja se odnose na konzumaciju psihotaktivnih supstanci, oko polovine ispitanika (49%) je izjavilo da nikad nije konzumiralo alkoholna pića, dok većina njih (95,8%) nikad nije konzumirala narkotike. Od onih koji su konzumirali ovakve supstance, 32,1% njih je jednom ili dva puta mjesечно konzumiralo alkoholna pića, dok je njih 2,6% konzumiralo narkotike istom učestalošću. 18,9% ispitanika je konzumiralo alkoholna pića, a 1,6% narkotike više puta mjesечно.

Grafikon 3. Učestalost konzumacije alkoholnih pića

Rodno razvrstavanje podataka je pokazalo da od ukupnog broja onih koji su konzumirali alkoholna pića 43,2% je djevojaka, dok je 59% mladića. Djevojke koje izjavljuju da konzumiraju alkoholna pića više puta mjesечно, statistički su značajno sklonije, u odnosu na one koje uopće ne piju ili piju rijetko, doživljavati fizičke ozljede od osobe s kojom su u vezi, da ih partner bezrazložno ljubomorno optužuje, te da kontroliše njihovo ponašanje i kretanje. Mladići koji često konzumiraju alkohol, statistički su značajno skloniji od onih koji ne piju ili piju rijetko doživljavati da ih partnerica optužuje, emocionalno ucjenjuje i ponaša se ljubomorno i kontrolirajuće u vezi.

Poražavajući je i rezultat da je konzumacija alkoholnih pića prisutna među svim dobnim grupama mladih obuhvaćenih ovim istraživanjem, i to: 15 godina - 25,3%; 16 godina - 45,7%; 17 godina - 50,9%; 18 godina - 59% i 19 godina - 55,6%.

Grafikon 4. Učestalost konzumacije narkotika

Donekle je logičan podatak da ispitanici/ce koji su konzumirali narkotike spadaju u kategoriju onih koji su konzumirali i alkoholna pića. Narkotike je konzumiralo 1,6% ispitanica i 7,8% ispitanika, što ukazuje na činjenicu da su muškarci skloniji konzumaciji narkotika od djevojaka ($X^2 = 6,59$; $df = 2$; $p < 0,05$). Kao i kod konzumacije alkohola, tako i kod konzumacije narkotika ne postoji dobna granica koja je poštedena ove poštasti, pa tako je narkotike konzumiralo: 5,1% petnaestogodišnjaka, 2% šesnaestogodišnjaka, 3,8% sedamnaestogodišnjaka, 5,8% osamnaestogodišnjaka i 8,3% devetnaestogodišnjaka.

"Nasilje je kada momak ili djevojka prisiljavaju jedno drugo na nešto što ne žele. Npr. navikavanje na drogu i konzumiranje alkohola, nagovaranje na seksualne odnose, praćenje, nadzor, kontrola..."
 (Ž, 15 godina)

Zanimljiv je, ali ujedno i zabrinjavajući podatak da ne postoji statistički značajna razlika u odnosima između konzumiranja psihoaktivnih supstanci i školskog uspjeha postignutog u prethodnoj školskoj godini, tj. skoro je podjednako zastupljena konzumacija ovakvih supstanci i kod učenika koji su prethodnu školsku godinu završili odličnim i vrlodobrim uspjehom, kao i kod onih dobrih i dovoljnih, ili pak onih koji su zbog nedovoljnog školskog uspjeha bili primorani polagati popravne ispite.

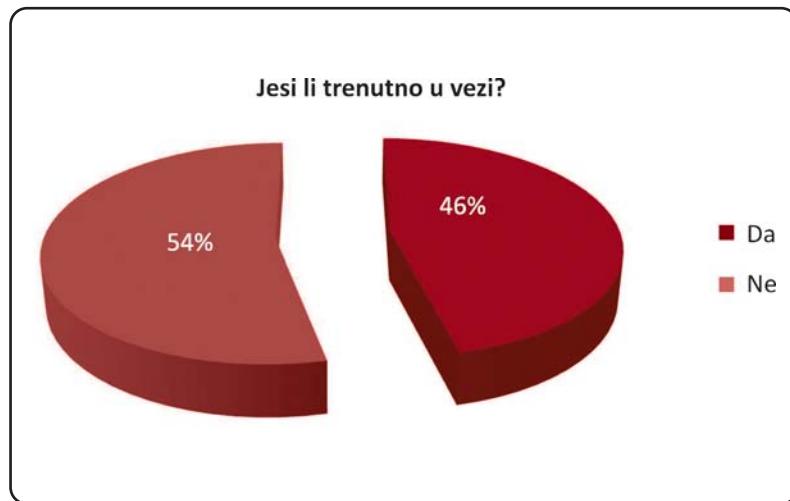
Također, postoji i očekivana povezanost konzumacije psihoaktivnih supstanci sa vjerskim odgojem, pri čemu su ispitanici kojima je odgoj bio usmjeren na vjerske sadržaje u manjoj mjeri konzumirali psihoaktivne supstance od onih koji nisu odgajani u skladu sa vjerskim načelima ($p < 0,05$).

Međutim, uopće ne bilježimo povezanost strukture porodice sa konzumacijom psihoaktivnih supstanci, što ukazuje na jedan od problema koji je u novije vrijeme prisutan u našem društvu, a to je da su roditelji više usredotočeni na egzistencijalne probleme vezane za puko preživljavanje i svoje poslovne obaveze, nego na odgoj svoje djece i nadzor njihovog ponašanja u slobodno vrijeme.

2.3.4.

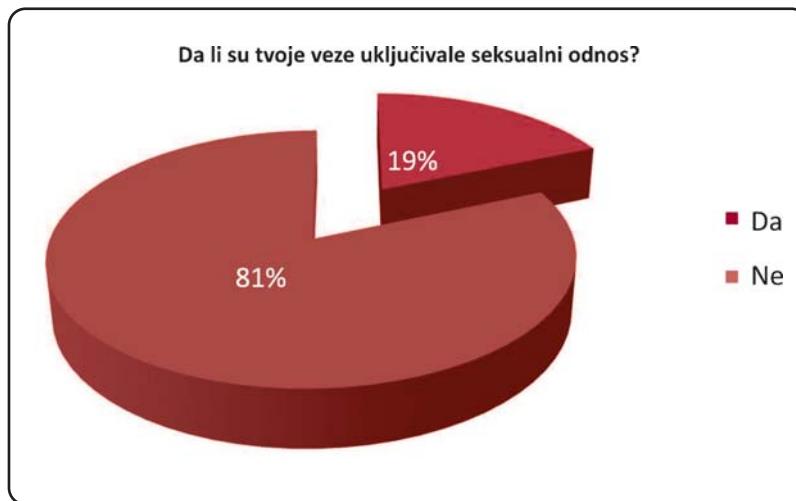
Iskustva veze

Iskustvo u ljubavnim vezama²⁴ je imala većina ispitanika (88,2%), a za 18,5% njih ta veza je uključivala i seksualni odnos. Ljubavne veze u populaciji obuhvaćenoj ovim istraživanjem podrazumijevaju prije svega formu zabavljanja u njenom osnovnom obliku koja može, ali i ne mora obuhvatati i seksualne aktivnosti.

Grafikon 5. Iskustva veze

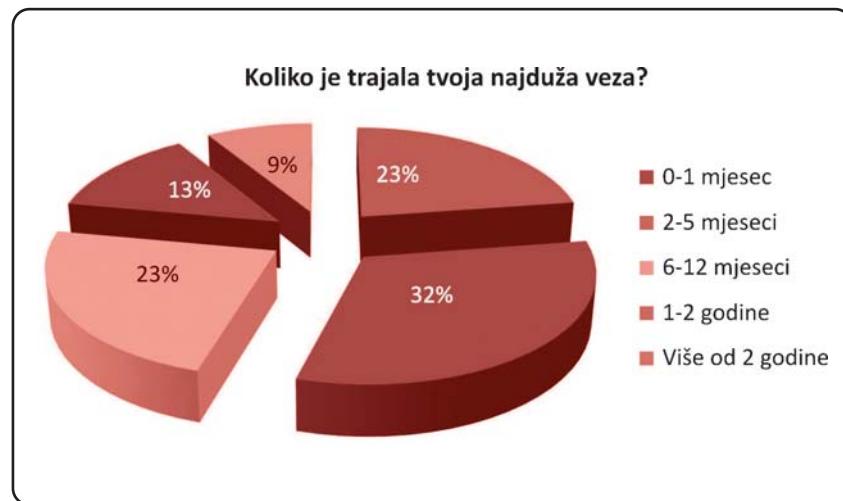
U vrijeme provođenja istraživanja nešto manje od polovine mladih (46,4%) nalazio se u vezi, a za 20,8% njih to podrazumijeva i seksualnu aktivnost. Mladići su ($p < 0,001$) seksualno aktivniji (32,7%) od djevojaka (8,8%), ali one imaju više iskustva u "klasičnim" ljubavnim vezama od mladića (90,4% : 85,2%).

Grafikon 6. Zastupljenost intimnih odnosa u vezama

²⁴ U ovom istraživanju, definisanje značajnosti nekog interpersonalnog odnosa kao veze prepušteno je samim ispitanicima. Konceptualno, pojam veze odgovara interakcijama dvije osobe koje su usmjerene na uzajamno zadovoljavajuće aktivnosti, emocionalnu povezanost i/ili seksualnu intimnost (Swart, 2005).

Za više od polovine mladih (54,5%) najduža veza je trajala 5 ili manje mjeseci (0 - 1 mjesec (22,7%), između 2 - 5 mjeseci (31,8%)), dok njih 22,1% ima iskustvo veze koja je trajala duže od godinu dana (1 - 2 godine (13,3%) i preko 2 godine (8,8%)). 23,4% ispitanih ima iskustvo veze koja je trajala između 6 mjeseci i godinu dana. Mladići su značajno skloniji kraćim vezama (do 5 mjeseci), a djevojke vezama dužim od godinu dana ($p < 0,001$).

Grafikon 7. Dužina trajanja veze

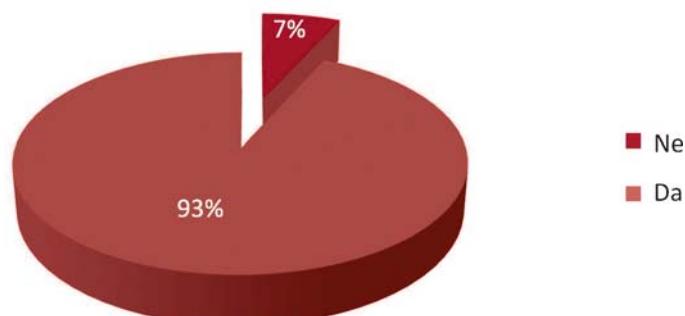
Uporednom analizom došlo se do podataka da postoji manja razlika u odnosu vjerskog odgoja i seksualne aktivnosti ispitanika, gdje su djeca koja nisu odgajana u vjerskom duhu u većoj mjeri seksualno aktivna od onih koja to jesu (30,8% : 18%).

Logično je da sa starošću ispitanika raste i njihovo ljubavno iskustvo, a ono se kreće od 73,4% kod petnaestogodišnjaka, pa do 97,2% kod devetnaestogodišnjaka. Međutim, uočeno je da su seksualni odnosi itekako prisutni kod maloljetnika, pa tako 10,5% petnaestogodišnjaka, 13,6% šesnaestogodišnjaka i 19,5% sedamnaestogodišnjaka ima seksualno iskustvo.

Među ispitanicima koji su trenutačno u seksualnoj vezi 6,7% je izjavilo da prilikom posljednjeg seksualnog odnosa nisu koristili nikakvu zaštitu, gotovo polovina njih njih odlučilo se za kondom (43,6%); 15,2% mladih upotrebljavalо je kontracepcijske pilule; 24,4% prekinuti snošaj; dok je 3,1% ispitanika koristilo prirodne metode zaštite²⁵.

²⁵ U odgovorima je postojala mogućnost istovremenog korištenja više sredstava zaštite.

Ako da, jesи ли користила/o неко средство заштите при последnjem seksualnom odnosu?

Grafikon 8. Korištenje zaštite od začeća i spolno prenosivih bolesti

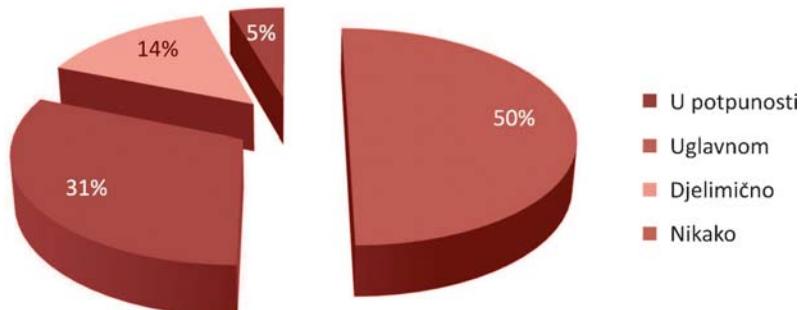
Ovi podaci ukazuju na neophodnost uvođenja (ili unaprjeđenja postojećeg seksualnog obrazovanja) već na početku srednje škole, posebno zbog činjenice da gotovo i ne postoji razlika u stepenu (ne)korištenja ili izbora zaštite od začeća i spolno prenosivih bolesti u odnosu na dob ispitanih.

2.3.4.1.

Zadovoljstvo vezom

Kvalitetna veza podrazumijeva uzajamne odnose pune poštovanja, povjerenja, uvažavanja, podrške, iskrenosti, prihvatanja različitosti i brige, te poštovanja individualnosti i granica partnera. Zadovoljstvo vezom ima pozitivan uticaj na identitet i razvoj adolescenata/ica²⁶.

Ako si trenutno u vezi, koliko si zadovoljn/a vezom?

Grafikon 9. Zadovoljstvo trenutačnom vezom

26 Sorensen, 2007

Od ispitanika koji su u trenutku istraživanja bili u vezi, polovina ih je u potpunosti zadovoljna, 31,1% uglavnom, 14,4% djelomično i 4,4% nije nikako zadovoljno svojom trenutačnom vezom.

2.3.4.2.

Komunikacijski aspekti veze

Adolescentske veze, između ostalog, predstavljaju područje u kojem mladi često imaju priliku razvijati i vježbati svoje vještine društvene i intimne komunikacije. Razvijene vještine komunikacije, kao važan aspekt adolescentskih veza, mogu doprinijeti zadovoljavajućim vezama, jer uključuju uspješno izražavanje vlastitih potreba i želja, izbjegavanje nesporazuma, uspostavljanje granica, pregovaranje i odupiranje pritiscima, razumijevanje pozicije partnera/ice, kao i donošenje odgovornih i samostalnih odluka. S druge strane, nedostatak tih vještina može pridonijeti osjećajima nelagode, nepovjerenja straha i sumnje.

Tvrđnje u kojima se od ispitanika u ovom istraživanju tražilo da na skali od 1 (nikad) do 5 (svaki dan) ukažu na komunikacijske aspekte svoje veze, 66,7% adolescenata je iskazalo da u sadašnjoj vezi često ili svaki dan razgovara o osjećajima sa partnerom/icom. Velika većina njih ima nesporazume u komunikaciji do kojih dolazi često (90,1%) ili svaki dan (55,2%). Njih 83,1% ovakve nesporazume nastoji riješiti razgovorom/dogovaranjem često ili svaki dan.

"Nasilje u vezi nije samo seksualno iskoristavanje ili korištenje fizičke sile, već i uticaj tvog partnera na tvoje fizičko i emocionalno stanje - omalovažavanje, ogovaranje... Dakle, ponekad te neko može više povrijediti riječima nego djelima." (Ž, 17 godina)

"Nasilje predstavlja svaki vid pretjeranog povećanja tona prilikom prepirke ili bilo kakav vid grubljeg dodirivanja u situaciji svađe ili donošenja odluke." (Ž, 17 godina)

"Različite uvrede koje ona trpi zbog ljubavi." (Ž, 17 godina)

Analize pokazuju da su određeni komunikacijski aspekti veze, odnosno manjak pregovaračkih vještina za razrješavanje sukoba/problema/konflikta, nedovoljna komunikacija o osjećajima, te češća pojавa nesporazuma u komunikaciji, povezani sa većom sklonosću činjenja nasilnih ponašanja, ali i sa sklonosću trpljenju određenih vrsta nasilja u vezi. U slučajevima kada se nasilje u vezi objašnjava zajedničkim komunikacijskim problemima u vezi, moguće ga je razumjeti kao trajniju karakteristiku veze, kao uobičajeni obrazac partnerskih interakcija. Svakako je važno u edukativne programe uključiti razvijanje komunikacijskih vještina, a istovremeno je potrebno izbjegavati da mladi poruke o prevenciji razumiju u smislu žrtvina odgovornosti za poboljšanje komunikacijskih obrazaca kako bi se sprječilo rodno uvjetovano nasilje.

2.3.5.

Osobine veza

Povezanost seksualnosti i nježnosti od velikog je značaja za odnose među spolovima. Kako bi prevladali česte početne teškoće koje proizilaze uslijed različitih očekivanja, mladići i djevojke bi trebali uočiti da nji-

hove potrebe u suštini nisu različite, nego slične i da se uzajamno dopunjavaju. Tada će uspjeti razviti osjećaj pripadnosti koji povezuje one koji se vole, imat će obzira prema osjećajima drugih i u spolnom će odnosu uspjeti izraziti svoja nježna osjećanja i zadovoljiti svoje seksualne potrebe.

Seksualno ponašanje adolescenata/ica je kompromis između njihovog seksualnog nagona, njihovog straha od drugog spola i raznih zabrana, a sve to ograničava njihovu težnju za seksualnom aktivnošću. Često je seksualni odgoj djevojčica represivniji nego odgoj mladića, te one stoga na polju seksualnosti moraju učiti više nego mladići.

2.3.5.1.

Procjene važnosti karakteristika veze

Iako su u središtu ovog istraživanja rizične i nasilne adolescentske veze, svakako je potrebno ukazati i na značajke kvalitetnih, nenasilnih veza i na njihovu važnost u jačanju sposobnosti adolescenata/ica za postizanje uspješnog partnerskog odnosa u odrasloj dobi, kao i na pozitivan učinak koji takve veze imaju na razvoj identiteta, komunikacijskih i interpersonalnih vještina, te na osiguravanje emocionalne podrške kod adolescenata/ica. Kvalitetne adolescentske veze karakteriše otvorena komunikacija i visok stepen povjerenja, te takve veze mogu imati pozitivan uticaj na samopoštovanje i oblikovanje stavova i vrijednosti mlađih vezanih uz partnerske odnose i seksualnost²⁷.

Ispitanicima je u upitniku ponuđena široka paleta raznih karakteristika veze za koje je traženo da na skali od 1 (potpuno nevažno) do 5 (izrazito važno) procijene njihovu važnost. Procjena pojedinih karakteristika veze razvrstana prema stepenu važnosti i prema spolu ispitanih i izražena u procentima tabelarno je prikazana:

Karakteristike veze	UKUPNO (%)	DJEVOJKE (%)	MLADIĆI (%)
Iskrenost	97,4	99	95,2
Ljubav	96,9	98,1	95,4
Komunikacija	96,2	98,3	93,5
Povjerenje	95,4	98,5	93,9
Pažnja	95,2	96,9	92,8
Bliskost	94,7	95,8	93,3
Otvorenost	92	92,1	91,7
Prijateljstvo	92	94,3	88,8
Kompromis	90,5	94,73	84,71
Razgovor o osjećanjima	89,2	93,4	83,3
Brižljivost	83,7	87,2	78,9
Intimnost	65,1	55,6	77,9
Kontrola	52,8	49,4	58
Prepuštanje	51,4	41,1	65,3
Seks	38,5	20,3	63,8
Ovisnost o partneru/ici	28,8	28,2	34
Ljubomora	26,9	26,9	27,7

Tabela 5. Izrazito važne karakteristike veze

²⁷ idem.

Rezultati pokazuju da i mladići i djevojke procjenjuju da su im u vezama izrazito važne karakteristike iskrenost, ljubav, povjerenje i komunikacija, dakle, upravo one značajke koje su u osnovi kvalitetnih i podržavajućih partnerskih/intimnih odnosa. Međutim, razlike u odgovorima s obzirom na spol pokazuju da je mladićima statistički značajno važniji seks, intimnost, prepuštanje djevojke, kontrola i ovisnost o partneru, dok je djevojkama u vezi važnija bliskost, pažnja, prijateljstvo, kompromis i razgovor o osjećajima.

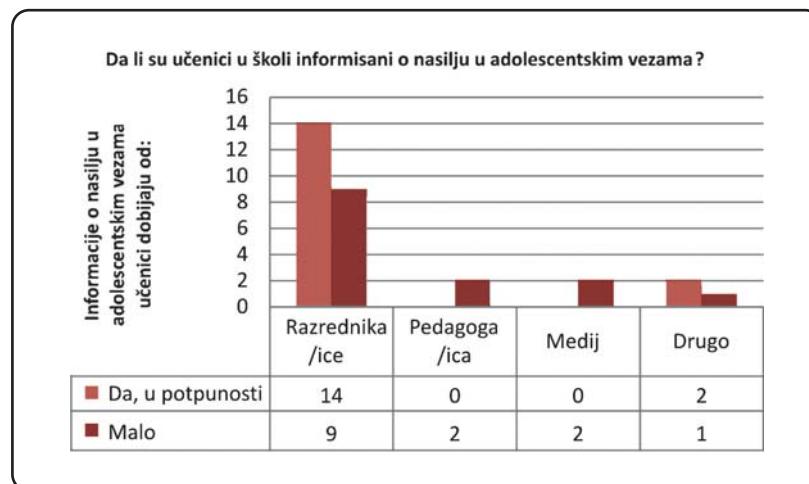
Kao što smo naprijed vidjeli, više od polovine ispitanih u ovom istraživanju izjavljuje da često u vezi razgovara o emocionalnim aspektima (66,7%), pa možemo prepostaviti da su ovakvi modeli partnerskih interakcija u velikoj mjeri prisutni kod onog dijela adolescenata/ica koji/e izjavljuju da su u potpunosti (50%) ili uglavnom (31,1%) zadovoljni/e svojim vezama. Međutim, kako ćemo vidjeti kasnije, ono što zabrinjava jeste činjenica da tek svaki deseti ispitani problemi i nesporazume u vezi nastoji riješiti pregovaranjem, što nas opet navodi na zaključak da postoji i značajan korpus onih koji imaju komunikacijskih nesporazuma i neslaganja.

Zbog svega ovoga, u radu s mladima je potrebno razvijati vještine potrebne za izgrađivanje i održavanje nenasilnih veza temeljenih na međusobnom poštovanju, ravnopravnosti, podršci i odgovornosti. Kako zdrave i ravnopravne veze obilježava i nenasilno razrješavanje sukoba i problema, kao i asertivno izražavanje vlastitih potreba i osjećaja, u edukaciji mladih o prevenciji rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama svakako je potrebno posvetiti značajnu pažnju jačanju njihovih komunikacijskih vještina. Naglasak u edukaciji trebao bi biti i na praktičnim vježbama pronalaženja alternativa nesilnom rješavanju sukoba.

2.3.6. Informisanost adolescenata/ica o rodno uvjetovanom nasilju u vezama

Stepen informisanosti adolescenata/ica o nasilju u vezama, kao i izvore informacija smo sagledali samo iz aspekta školskih pedagoga/ica, te došli do podatka da su, po njihovom mišljenju, učenici/ce veoma мало ili gotovo nikako informisani o ovoj problematici. Najveći broj pedagoga/ica je istakao da je glavni izvor informacija o problematici nasilja u adolescentskim vezama upravo škola, dok je manji broj njih naveo da su to mediji, vršnjaci ili roditelji.

Tabela 6. Informisanost o nasilju

Kada je riječ o načinima na koji se učenici/ce unutar redovnih školskih aktivnosti informišu o ovoj problematici, najveći broj pedagoga/ica je istakao časove odjeljenske zajednice (27), dok su ostali naveli individualni rad ili rad putem radionica koje organiziraju nevladine organizacije.

Na osnovu ovih rezultata može se zaključiti da je prva podhipoteza potvrđena i da se posebna pažnja treba posvetiti opsežnom informisanju učenika/ca i načinu plasiranja informacija. Preporuke u ovom aspektu problema odnose se na uspostavljanje adekvatnih puteva širenja informacija koje bi trebale doprijeti do svakog učenika/ce, prilikom čega je neophodno dati svima priliku da učestvuju, potičući učenike/ce da bez bojazni drugima prenose vlastita iskustva i znanja.

2.3.7. Raširenost pojavnih oblika nasilja u vezama adolescenata u srednjim školama

S ciljem sagledavanja stanja u pogledu raširenosti ispoljavanja pojedinih oblika nasilja u vezama adolescenata u srednjim školama iz perspektive pedagoga/ica, u upitnicima za pedagoze/ice su predviđena pitanja koja tretiraju upravo ovaj segment problema. Najveći broj ih je stava da se nasilje unutar škola dešava rijetko ili tek ponekad, a kao najčešće oblike nasilja koje su pedagozi/ice uočili/e da se dešavaju su: psihološko nasilje (u vidu kontrole, manipulacije, posesivnosti i ljubomore), verbalno nasilje (svada, vrjeđanje, ponižavanje), fizičko nasilje (tuča, krada, iznuđivanje) i seksualno nasilje (nedolično dodirivanje protiv volje žrtve). Pregled rezultata prikazan je u tabeli 7:

PONAŠANJE	SVAKI DAN	RIJETKO ILI PONEKAD	NIKAD
Vrijedanje ili ponižavanje (nazivanje pogrdnim imenima) mladića/djevojke koji su u vezi pred drugima.	5	20	5
Prisiljavanje mladića/djevojke koji su u vezi na seks.	1	10	19
Udaranje ili šamaranje mladića/djevojke koji su u vezi.	2	18	10
Ismijavanje mladića/djevojke koji su u vezi.	3	16	11
Nasilni ispadni ljubomore mladića/djevojke koji su u vezi.	4	17	9
Izrazito posesivno ponašanje mladića/djevojke koji su u vezi.	5	17	8
Bacanje predmeta na djevojku/mladića koji su u vezi.	2	8	20
Optuživanje djevojke/mladića koji su u vezi da se viđa s drugima.	5	15	10
Verbalne prijetnje da će mladić/djevojka koji su u vezi ozlijediti ili nanijeti neku štetu njoj/njemu ili nekom ko mu/joj je blizak.	3	16	11
Povlačenje za kosu ili guranje djevojke/mladića koji su u vezi.	1	14	15
Namjerno uništavanje nekog predmeta koji pripada djevojci/mladiću koji su u vezi.	3	11	16
Manipulacija i ucjene djevojke/mladića koji su u vezi da bi dobili/le ono što žele ili pristali/le na seks.	4	10	16
Prijetnje da će mladić/djevojka koji su u vezi ubiti sebe ili partnera ako budu ostavljeni.	2	7	21

Tabela 7. Učestalost događanja nasilnih ponašanja u školi (percepcija pedagoga/ica)

Na pitanje o spolu najčešćih počinitelja adolescentskog nasilja u školi u kojoj rade, dobiveni podaci pokazuju tendenciju porasta nasilnog ponašanja kodoba spola. Naime, dvije trećine pedaga/ica (20) je navelo da se i mladići i djevojke ponašaju jednako nasilno, 7 ispitanika/ca je izjavilo da su najčešće nasilni samo mladići, a da su to najčešće samo djevojke izjavila su 3 ispitanika/ce.

Može se zaključiti da pojavniblici nasilja u vršnjačkim vezama postoje, da su počinioirodno podje-dnako zastupljeni, te da je važna njihova rana detekcija i sistematski odgojni rad sa svim učenicima/cama u okviru svakog predmeta.

2.3.8. Obrasci i skustva rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama

Napominjemo da pouzdanost podataka može biti upitna, obzirom da je ovo istraživanje zasnovano na metodi samoizještavanja ispitanika/ca i da je način mjerjenja podložan društveno poželjnim odgovorima. Uz to, moguće je i da su mladići, zbog nijekanja ili minimaliziranja vlastite agresivnosti, skloniji prijaviti manji broj počinjenih nasilnih ponašanja. S druge strane, djevojke mogu biti sklonije izvijestiti o više počinjenih slučajeva nasilja u vezi, i to zbog manjeg društvenog sankcionisanja njihovog agresivnog ponašanja, što je opet posljedica dominantnih određenja rodnih uloga u kojima agresija ne predstavlja "očekivano" ponašanje za djevojke.

2.3.8.1.

Počinjeno nasilje u vezi

Kako bi se istražili načini na koje se adolescenti/ce nasilno ponašaju u svojim vezama, mladima je postavljeno pitanje da li su se ikada u vezi ponašali na neki od navedenih načina. Popis ponašanja uključivao je 16 različitih oblika nasilja u vezi, na kontinuumu od emocionalnog/psihološkog do fizičkog i seksualnog zlostavljanja. Tabela 8 prikazuje učestalost prema stepenu zastupljenosti i distribuciju odgovora prema spolu ispitanih osoba, kao i postojanje statistički značajnih razlika u odgovorima djevojaka i mladića:

POČINJENO NASILNO PONAŠANJE U VEZI	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)	X ² (df)
Ponašaš se izrazito ljubomorno.	36	38,6	31,2	2,361 (1)
Stalno provjeravaš gdje je mladić/djevojka i šta radi.	28,2	29,7	25,3	0,920 (1)
Optužuješ mladića/djevojku da se vidi s drugima.	21,4	24,5	15,6	4,711 (1)
Ponašaš se posesivno, kao da je mladić/djevojka tvoje vlasništvo.	10,7	12,5	7,1	2,987 (1)
Ismijavaš mladića/djevojku.	9,2	7,4	12,4	2,972 (1)
Govoriš stvari koje vrijedaju ili ponižavaju mladića/djevojku pred drugima.	7,7	7,3	8,4	0,172 (1)
Koristiš ucjene i manipulacije da bi dobio/la ono što želiš.	7,2	7,7	6,5	0,219 (1)
Nazivaš mladića/djevojku pogrdnim imenima.	5,9	5,6	6,6	0,197 (1)
Udaraš ili šamaraš mladića/djevojku.	5,6	6,3	4,5	0,537 (1)
Povlačiš za kosu ili guraš mladića/djevojku.	4	4,8	2,6	1,237 (1)
Bacaš predmete na mladića/djevojku.	3,7	3,7	3,3	0,048 (1)
Prijetiš da ćeš ozlijediti mladića/djevojku ili nekoga ko mu/joј je blizak.	3,3	0,7	7,8	15,406** (1)
Namjerno uništavaš neku stvar koja pripada mladiću/ djevojci.	2,8	3,7	1,3	2,031 (1)
Prijetiš mladiću/djevojci da ćeš se ubiti ako te ostavi.	2,6	1,8	3,2	0,851 (1)
Nagovaraš i ucjenjuješ mladića/djevojku da bi pristao/la na seks.	2,6	0,4	6,5	14,669** (1)
Prisiljavaš mladića/djevojku na seks.	1,2	0	3,2	8,936* (1)

*p < 0,05

**p < 0,01

Tabela 8. Počinjena nasilna ponašanja u vezi

Najviše adolescenata/ica upotrebljava emocionalne/psihološke oblike nasilnog ponašanja (7-36%), zatim verbalnu agresiju (6-9%), dok je manji broj mlađih fizički (4-5%) i seksualno (1%) zlostavljao osobu s kojom su u vezi. Obzirom na različite oblike nasilnog ponašanja, omjer učestalosti pojedinih vrsta počinjenog nasilja odgovara omjeru pojedinih doživljenih oblika partnerskog nasilja, kako ćemo se kasnije uvjeriti.

Statistički značajna razlika po spolu utvrđena je za nekoliko oblika nasilnog ponašanja u vezi. Mladići su skloniji od djevojaka ismijavati osobu s kojom su u vezi (12,4% : 7,4%), nagovarati, ucjenjivati i prisiljavati je na seksualni odnos. Također, mladići su statistički značajno skloniji prijetiti samoubistvom u slučaju da budu ostavljeni (3,2% : 1,8%), te fizičkim ozljedivanjem osobe s kojom su u vezi ili nekog njoj/njemu bliskog (7,8% : 0,7%). Djevojke su pak sklonije izrazito ljubomornom i posesivnom ponašanju (38,6% : 31,2%), optuživanju (24,5% : 15,6%) i kontrolisanju kretanja i ponašanja partnera (29,7% : 25,3%), ali i same su značajno sklonije biti žrtve takvih istih oblika nasilja u vezi. Generalno, zanimljivo je da, od mlađih koji su doživjeli ljubomorno i kontrolirajuće ponašanje u vezi, otprilike trećina izjavljuje da su i sami koristili ovakve oblike partnerske agresije.

O počinjenom fizičkom nasilju u vezi (udarac/šamar, povlačenje za kosu/guranje, bacanje predmeta na mladića/djevojku) izjasnilo se 3,7% - 5,6% mlađih, s tim da djevojke u većoj mjeri priznaju vršenje istog. Uporedna analiza je pokazala da su uticaj vršnjačke grupe koja uključuje prijatelje/ice u nasilnoj vezi, komunikacijski problemi i nesporazumi u vezi, te sklonost uticaju medija na seksualno ponašanje, značajke koje doprinose većoj sklonosti mlađih korištenju fizičke sile u vezi.

Mladići su značajno skloniji u vezama biti seksualno agresivni prema partnerici, odnosno nagovarati, ucjenjivati (6,5% : 0,4%) i prisiljavati je na seksualni odnos (3,2% : 0%). Ovi rezultati - posmatrani zajedno sa podacima da gotovo dvije trećine ispitanih osoba smatra da je za mladiće seksualni odnos glavni razlog stupanja u vezu (69,4%), te da više od polovine mladića misli da silovanje u braku nije moguće (57,8%) i ne smatra nagovaranje (78,1%) i prisiljavanje (86,3%) na seks nasilnim ponašanjem, a 30,6% mladića misli da je seksualni pristanak djevojke odgovarajuća "protuusluga" za mladićevo finansiranje zajedničkog izlaska - ukazuju na nužnost pojačanih edukativnih napora za prevenciju seksualnog zlostavljanja u adolescentskim vezama.

"Po meni, nasilje u vezama je natjerivanje na nešto što mi svojom voljom ne bismo učinile da nema pritiska od strane partnera."
(Ž, 18 godina)

"Mislim da je nasilje kad te prisiljava na seks iako to ne želiš, da ti prijeti da će te ostaviti ako ne pristaneš, da te udara i ismijava pred drugima."
(Ž, 17 godina)

"Rekla bih da je to način kad jedna osoba primorava drugu osobu na ono što ona ne želi, a često želi da dobije od nje nešto."
(Ž, 17 godina)

Identifikovane karakteristike koje doprinose većoj sklonosti mladića za iniciranjem seksualnog zlostavljanja u vezi su:

- česta upotreba alkohola (mladići znatno više navode da je razlog njihovom nasilju bio uticaj alkohola/droge (3,7% : 0,7%), a gotovo trećina njih smatra da osoba koja zlostavlja druge pod utjecajem alkohola ili droge nije odgovorna za svoje ponašanje (29,1%)),
- slaganje sa stereotipnim stavom o ženskoj rodnoj ulozi,
- nedovoljna emotivna komunikacija s partnericom i manjak vještina pregovaranja u vezi,
- druženje sa grupom prijatelja/ica od kojih su neki/e u nasilnim vezama,
- sklonost uticaju medijskih prikaza na njihovo seksualno ponašanje.

Veća sklonost upotrebi emocionalnog/psihološkog nasilja u vezi uočena je za sve analizirane faktore rizika. Tako su učestalijem korištenju dominantnih i kontrolirajućih nasilnih oblika ponašanja skloniji mladi s nižim stepenom samopoštovanja; mladi koji su svjedočili/doživjeli prijetnje i nasilno ponašanje u porodici; oni koji često konzumiraju alkohol (zloupotreba droge povezana je sa većom sklonosću kontrolisanju osobe u vezi samo za mladiće); oni koji vjeruju u tradicionalne rodne uloge i oni koji imaju permisivna i neosviještena stajališta prema upotrebi nasilja i slažu se sa mitovima o nasilju; mladi koji u vezi češće doživljavaju nesporazume u komunikaciji sa partnerom/icom; oni mladi koji su dio vršnjačkih grupa koje odobravaju nasilje i u kojima se druže s osobama koje su u nasilnoj vezi; kao i oni koji izjavljuju da medijske slike i poruke imaju određen uticaj na njihove stavove o rodnim ulogama, njihovo seksualno ponašanje i njihovu komunikaciju u vezi.

2.3.8.2.

Razlozi za počinjeno nasilno ponašanje

"Nasilje u vezi nastaje zbog nepovjerenja i neslaganja. Tada nestaje ljubavi i partneri se počinju svađati i udarati. To ne volim i лично nisam nikad ošamario partnericu, niti zagalamio na nju, a nisam nikada ni udaren zbog nečeg što nisam skrivio."
 (M, 17 godina)

Mladima koji su izjavili da su počinili neko od nasilnih ponašanja u vezi, postavljeno je pitanje koji su bili njihovi razlozi za takvo ponašanje. Tabela 10 prikazuje rodno razvrstanu učestalost navođenja pojedinih razloga za činjenje nasilja u vezama. Adolescenti/ce su imali/e mogućnost odabira i više odgovora, kao i dopisivanja drugih razloga i motivacije za počinjeno nasilje, a koji nisu bili ponuđeni u upitniku.

RAZLOG ZA POČINJENO NASILNO PONAŠANJE U VEZI	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)
Ljubomora	26,2	29,9	21
Samoodbrana	15,9	13,5	19,2
Odgovor na "provokaciju"	14,1	12,2	16,8
Nesporazumi, problemi u komunikaciji	13,5	15,9	10,3
Strah od odbacivanja, prekida veze	12,2	14	9,8
Kontrola partnera/ice	9,4	8,8	10,3
Uticaj grupe bliskih prijatelja/ica	6,4	6,8	5,8
Iskazivanje bijesa	4,9	5,8	3,7
Nešto drugo ("manjak poštovanja", "iz ljubavi", "zbog usamljenosti", "zbog osjećaja da nešto nije kako treba", i sl.)	3,3	3,9	2,6
Zbog uticaja alkohola i/ili droga/narkotika	2	0,7	3,7
Zastršivanje partnera/ice	1,3	0,8	1,9

Tabela 9. Razlozi za počinjeno nasilje u vezi

Više od četvrtine ispitanika/ca smatra da je ljubomora najčešći razlog za počinjeno nasilno ponašanje u adolescentskoj vezi (26,2%). Uz ljubomoru, mladi su prema partneru/ici bili nasilni i u samoodbrani (15,9%), a nasilno ponašanje također je bilo motivisano i "provokacijom" od strane partnera/ice (14,1%). Kao motivaciju za počinjeno nasilje u vezi, komunikacijske nesporazume i probleme navodi 13,5% ispitanih, od čega gotovo 16% djevojaka i svaki deseti mladić, što opet ukazuje na neophodnost uključivanja sadržaja o komunikacijskim vještinama, tehnikama nenasilne komunikacije i mirnog rješavanja konflikta u edukativne programe populacije srednjoškolaca.

Problematično je da trećina djevojaka i 20% mladića koje/i su počinile/i neki oblik nasilja u vezi, razlog tome nalaze u svojim ljubomornim osjećajima, dok je za 8,8% djevojaka i svakog desetog mladića motivacija za agresiju bila želja za kontrolisanjem osobe s kojom su u vezi. Ako ovome pridružimo i prethodno izrečeno, sasvim je izvjesno da neke djevojke i neki mladići svoje romantične i ljubavne težnje artikulišu i pokazuju i kroz ljubomorna i posesivna ponašanja.

*"Nasilje je loša osobina. Ona podrazumijeva udaranje, vrijedanje partnera.
Potrebno je nekad ga upotrijebiti, ali u manjim mjerama."*
(M, 16 godina)

Očito je da edukativne strategije prevencije nasilnog ponašanja u adolescentskim vezama trebaju uključiti osvještavanje i raspravu o ljubomori kao glavnom razlogu za počinjeno nasilje, te biti usmjerene na razlikovanje osjećaja ljubomore i kontrolirajućeg ponašanja zbog ljubomore, kao i na ukazivanje da u kvalitetnim vezama osobe vjeruju jedna drugoj i uzajamno se podržavaju, poštujući međusobnu nezavisnost.

Objašnjenja za ovakva shvatanja veze i odnosa prema partneru/ici mogu se naći i u prepostavljenom manjku iskustava koji mladi imaju u kvalitetnim i nenasilnim partnerskim/intimnim odnosima, ali i u društvenim pritiscima, naročito onima od strane vršnjačkih grupa koje uspješnost i popularnost ado-

lescentskih identiteta mjere ostvarenom i zadržanom vezom. U prilog ovome govore rezultati da 14% djevojaka i 8,8% mladića izjavljuje da je nasilno ponašanje počinilo zbog straha od odbacivanja, tj. prekida veze, te da se oko 6% mladih u vezi nasilno ponašalo zbog uticaja grupe bliskih prijatelja/ica.

Uz već spomenute razloge/motivacije za iniciranje nasilja u vezi (ljubomora, strah od prekida veze, kontrola partnera/ice, uticaj vršnjačke grupe), 16,8% mladića i nešto manje djevojaka (12,2%) navodi da je njihovo nasilno ponašanje bio odgovor na "provokaciju" partnera/ice. Naravno da ovi odgovori nisu rezultat objektivne analize nasilnih situacija, već interpretacija i viđenje okolnosti počinjenog nasilja od strane samih mladih, ali svakako da edukativno-preventivni programi trebaju uzeti u obzir da je i mit o opravdanosti upotrebe nasilja kao reakcije na provokaciju prisutan u adolescentskoj populaciji. Ako ovome pridodamo i činjenicu da se čak gotovo dvije trećine mladića (68,4%) i više od polovine djevojaka (58,7%) slaže sa stavom da žena treba paziti da ne izaziva muškarca (v. tabelu 20), te da dvije trećine ispitanih osoba smatra da je zbog osjećaja ljutnje opravdano korištenje fizičkog nasilja (70,2%) (v. tabelu 21), sasvim je jasno da je mladima potrebno objasniti da niko ne izaziva i ne uzrokuje nasilnu reakciju kod druge osobe, već da je svaki čovjek odgovoran za svoje reakcije i da je naš izbor ponašanja u određenim situacijama isključivo individualne prirode.

2.3.8.3.

Doživljene situacije upozorenja potencijalnog nasilja u vezi

Učestalost iskustava viktimizacije u adolescentskim vezama mogla bi biti manja kada bi mladi na vrijeme prepoznali prve znakove upozorenja na nasilnu vezu, te takve veze prekinuli i/ili potražili pomoć. Postoje određeni znakovi upozorenja koji ukazuju na mogućnost da veza može postati nasilna (ili u nekim slučajevima da to već jest), iako takve situacije ne moraju nužno značiti da će veza i postati nasilna, već ponekad to mogu biti i jednokratni, izolovani dogadjaji. Međutim, ako se u vezi pali nekoliko "crvenih lampica", potrebno je ponovno preispitati odnose sa partnerom/icom. Ovakva rana upozorenja nikako ne treba zanemarivati i ignorisati, jer s vremenom nasilno ponašanje eskalira i situacija u vezi se sve više pogoršava i zaoštrava.

Tabela 17 prikazuje odgovore na pitanje o "znamima upozorenja" na potencijalno nasilnu vezu u odnosu na spol ispitanih osoba, kao i statistički značajne razlike u odgovorima djevojaka i maladića.

"ZNACI UPOZORENJA" NA POTENCIJALNO NASILNU VEZU	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladici (%)	X ² (df)
Ostaješ u vezi jer se nadaš da će se mladić/djevojka promijeniti.	33,4	31,8	35,7	1,391 (1)
Mijenjaš svoje stavove i ponašanje da bi izbjegla/o sukob.	29,6	26,4	34,1	5,912 (1)
Osobe kojima vjeruješ govore ti da su zabrinuti za tebe od kako si u vezi.	28,6	23,6	35,6	14,821** (1)
Činiš stvari samo kako bi ugodila/o njemu/njoj radije nego da ugodiš sebi.	27,1	20,1	36,9	29,971** (1)
Kada ništa ne govoriš, mladić/djevojka se ponaša kao da se tvoj pristanak podrazumijeva.	25,1	21,8	29,5	6,483 (1)
Pristaješ uraditi nešto samo zato što ti je neugodno ili te je strah reći: "Ne!".	21	18	25,1	6,458 (1)
Osjećaš se izolirano, odvojeno od prijatelja/ca.	18,6	19	17,6	0,254 (1)
Uhvatiš li se kako, sebi ili drugima, opravdavaš ponašanje mladića/djevojke kada sa tobom postupa loše.	18,2	19,4	16,7	0,991 (1)
Pristaješ na seks bez zaštite iako je želiš koristiti.	9,6	3,2	18,3	52,355** (1)
Osjećaš se manje vrijedno zbog mladića/djevojke.	8,3	7,4	9,3	1,021 (1)
Nakon seksualnog odnosa osjećaš se iskorišteno.	4,4	5,1	3,2	1,723 (1)
Plašiš se osobe s kojom si u vezi.	3,7	4,3	2,5	1,851 (1)
Pristaješ na seksualni odnos samo zato da te mladić/djevojka ne ostavi.	3,5	1,5	6,4	14,111** (1)

*p < 0,05   **p < 0,01

Tabela 10. Doživljene situacije upozorenja na potencijalno nasilje u vezi

Otprilike svaka trideseta ispitana osoba (33,4%) izjavila je da ostaje u potencijalno nasilnoj vezi u nadi da će se partner/ica promijeniti, te da je spremna izmijeniti svoje stavove samo kako bi izbjegla eventualni sukob (29,6%), čak iako im bliske osobe govore da su zabrinute za očuvanje njihovog fizičkog i psihičkog integriteta u toj vezi (28,6%). U prosjeku isto toliko njih čine stvari kako bi ugodili partneru/ici radije nego sebi (27,1%), dok je šutnja svakog četvrtog ispitanika/ce (25,1%) od strane partnera/ice protumačena kao pristanak na tražene radnje. Gotovo svaki peti ispitanik/ca (21%) pristaje udovoljiti zahtjevima svog partnera/ice iz straha da bi njegovo/njeno protivljenje izazvalo nasilnu reakciju partnera/ice, a približno isto toliko ispitanih se osjeća izolovano otkako je ušlo u vezu (18,6%) ili je kod sebe prepoznalo osobinu da često opravdava partnerove/icine loše postupke koji su bili usmjereni prema njima (18,2%).

Odgovori mladića i djevojka statistički se značajno razlikuju u većini situacija koje se u vezi mogu okarakterisati kao potencijalno nasilne. Djevojke su sklonije opravdavati loše ponašanje partnera prema njima i ostajati u vezi u nadi da će se partner promijeniti. Također su sklonije osjećati se manje vrijedno i iskorišteno nakon seksa, izolovane od svog društva i u strahu od partnera.

Ovdje je potrebno raspraviti podatke da su mladići, u odnosu na djevojke, značajno skloniji izjavljivati da pristaju na seks samo da održe vezu (6,4% : 1,5%) i da pristaju na seksualni odnos bez upotrebe zaštite iako je žele koristiti (18,3% : 3,2%), a koji u poređenju s ostalim rezultatima istraživanja, izazivaju određene sumnje u tačnost iskaza nekih mladića. Razloge za ovakve odgovore potražili smo u činjenici da kondom predstavlja najčešće korišteno sredstvo zaštite u vezama mladih (43,6%), a veći užitak u seksu bez kondoma najčešći je razlog kojeg mladići navode za upuštanje u seksualni odnos bez zaštite (v. grafikon 8).

Nadalje, izjavu o pristajanju na seks samo zato da ih osoba s kojom su u vezi ne ostavi dalo je 6,4% mladića, približno koliko ih je i izjavilo da su u vezi doživjeli seksualnu prisilu (5%) (v. tabelu 11). To nas navodi na pretpostavku da su neki iskazi motivisani neozbiljnim pristupom temi istraživanja i/ili vlastitim željama i projekcijama za situacijom kada oni "moraju pristajati" na seksualne odnose. I u ovom slučaju, kao i u podatku koji ćemo razmatrati u tabeli 11, a koji govori o mladićima koji su izjavili da su u vezi doživjeli prisiljavanje na seksualni odnos, valja ponovno napomenuti da su mladići ti kojima je seks kao karakteristika veze, statistički značajno važniji nego djevojkama, te da su oni statistički značajno skloniji u vezi nagovarati, ucjenjivati (6,5% : 0,4%) i prisiljavati (3,2% : 0%) partnericu na seks (v. tabelu 8).

2.3.8.4.

Doživljeno nasilje u vezi

Ispitanicima je postavljeno pitanje da li im se ikad u vezi dogodilo da se partner ili partnerica prema njima ponaša na jedan od 21 navedenih nasilnih načina, uključujući emocionalno/psihološko, fizičko i seksualno nasilje. U tabeli 7 prikazana je učestalost doživljavanja pojedinog nasilnog ponašanja u vezi prema stepenu zastupljenosti:

DOŽIVLJENO NASILNO PONAŠANJE U VEZI	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)	X ² (df)
Ponaša se izrazito ljubomorno.	68,7	69,2	67,6	0,266 (1)
Pokušava te nagovoriti na nešto ili izazvati krivicu kod tebe govoreći: "Da me stvarno voliš, ti bi ...".	37	34,8	40,1	2,530 (1)
Traži od tebe opravdanja za sve što radiš, gdje ideš i za svaku osobu s kojom se susrećeš.	34	33,7	34,2	0,026 (1)
Optužuje te bez razloga za flert s drugima ili da ga/je varaš.	33,5	30,4	38	5,413 (1)
Ponaša se posesivno, kao da si ti njegovo/njeno vlasništvo.	27,5	31,2	22,2	8,752* (1)
Ponaša se kao da su u njemu/noj dvije osobe - nekad je izrazito ljubazan/na, a nekad je zaista loš/a.	24,9	23,8	26,6	0,862 (1)
Krivi tebe kada s tobom ne postupa dobro, govori ti da si to sam/a tražio/la.	22	21	23,4	0,711 (1)
Omalovažava te. Daje ti do znanja da šta god učiniš nije dovoljno dobro.	12,6	9,2	17,2	12,421** (1)
Donosi odluke umjesto tebe.	9,8	7,8	12,6	5,588 (1)
Nagovara te na seksualni odnos, iako ti nisi spremna/a.	9,7	10,2	8,9	0,414 (1)
Ogovara te (trača).	7,7	5	11,5	12,404** (1)
Govori ti da si glup/a i naziva te pogrdnim imenima.	7	5	9,7	7,310* (1)
Govori da će te ostaviti ako ne pristaneš na seksualne odnose.	6	5,2	7	1,166 (1)
Nasilno se ponaša prema drugima što tebe plaši.	5,5	6	4,2	1,370 (1)
Odbija koristiti zaštitu u seksualnom odnosu iako ti to želiš.	5,2	2,4	8,8	17,302** (1)
Prijeti da će ozlijediti tebe ili neku tebi dragu osobu.	4,9	4,4	5,3	0,360 (1)
Dovodi te u neugodne situacije, omalovažava i ismijava te pred drugima.	4,1	3,1	5,3	2,765 (1)
Fizički te ozlijedio/la (udario/la ili ošamario/la).	3,9	3,1	4,8	1,614 (1)
Prisiljava te na seksualni odnos.	2,7	1	5	13,667** (1)
Baca na tebe stvari ili namjerno uništava tvoje stvari.	2,5	1,2	4,2	8,344* (1)
Gura te ili vuče za kosu.	1,8	1,2	2,5	2,301 (1)

*p < 0,05   **p < 0,01

Tabela 11. Doživljena nasilna ponašanja u vezi

Izrazito ljubomorno ponašanje partnera/ice, iskustvo je koje je obilježilo vezu za gotovo dvije trećine mlađih (68%). Dokaz njihove potrebe za uspostavljanjem i održavanjem kontrole i dominacije u vezi je i to što se ispostavilo da u vezama najviše doživljavaju psihološke/emocionalne oblike nasilja: ljubomorne ispadne; posesivno, kontrolirajuće i optužujuće ponašanje; te emocionalne ucjene. U kontekstu adolescentskih veza, ovo se odnosi na učestala provjeravanja i traženja objašnjenja gdje se nalazi mladić/djevojka, šta radi, s kim se druži, s kim razgovara na telefon, kao i na ljubomorna optuživanja za "prevaru" i "pokazani interes" za drugu osobu.

"To je obično prvo kontrola, želi znati gdje si, šta radiš, s kim si... Zatim ga ogovara, vrijeda, i sl."
(Ž, 16 godina)

Ovakvi oblici dominacije često se pojavljuju paralelno sa posesivnim ponašanjem, odnosno očekivanjem da partner/ica uvijek bude na raspolaganju, ograničavanjem vremena i mogućnosti za partnerovo/icino druženje sa drugim osobama, te prisiljavanjem na partnerov/icin odabir s kim će provoditi vrijeme: sa prijateljima/cama ili sa partnerom/icom.

Zabrinjavajuće je da gotovo polovina ispitanih adolescenata/ica navedene oblike ponašanja ne smatra nasiljem, iako takvo psihološko/emocionalno zlostavljanje za cilj ima stvaranje dominacije i kontrole u vezi, a posljedice za žrtvu uključuju društvenu izolaciju, te zavisnost i usmjerenost samo na partnera/icu. Djevojke su za 10% sklonije u vezi doživljavati posesivnost partnera, što se podudara sa podatkom da mladići pripisuju veću važnost kontroli i ovisnosti o partneru/ici kao karakteristikama kvalitetne veze (v. tabelu 5). Obzirom da su djevojke češće u poziciji žrtava posesivnosti i ljubomore, razumljivo je što su sklonije slagati se sa stavom da se zlostavljanjem u vezi nastoji kontrolisati partnera/icu, dok su mladići skloniji opravdavati doživljenu izolaciju stavom da je "normalno" zapostaviti prijatelje/ice kada si u vezi (v. tabelu 21).

Mladi u vezi doživljavaju i verbalne oblike emocionalnog/psihološkog zlostavljanja koje uključuje vrijedanje, nazivanje pogrdnim imenima, prigovaranje zbog izgleda i/ili ponašanja, vikanje, okrivljavanje, ismijavanje, omalovažavanje i ogovaranje. Verbalno zlostavljanje često se percipira kao uobičajeni dio veze, kao "zafrkavanje" koje ne ostavlja posljedice. Međutim, "ružne i grube riječi" također uzrokuju bol i dovode do manjka samopoštovanja žrtve, a tih posljedica svjesne su i osobe koje odluče koristiti takve oblike nasilja u vezi. Uz to, verbalno nasilje često se vezuje uz početne slučajeve fizičkog zlostavljanja u vezi²⁸.

"Udarac, prijetnja, a najeteža od svega je "riječ"!"
(Ž, 18 godina)

"Gruba riječ, drzak pogled, šamar, guranje... Sve to spada u nasilje u vezi."
(Ž, 17 godina)

U ovom istraživanju, broj ispitanih osoba koje su izjavile da su doživjele neku vrstu verbalne agresije od strane partnera/ice kreće se i do 33,5%. Mladići su značajno skloniji doživljavati da ih partnerica ogovara (11,5% : 5%), a što se može pripisati razvijenijim komunikacijskim obrascima djevojačkih vršnjačkih grupa i njihovoj većoj sklonosti verbalnom izražavanju, povjeravanju i razmjeni iskustava

28 Cascardi i Avery-Leaf, 2000.

unutar svojih socijalnih mreža. Zanimljivo je također da su mladići nešto skloniji smatrati da ogovaranje nije nasilno ponašanje (60,5% : 52,2%) (v. tabelu 19).

Navedene oblike emocionalnog/psihološkog nasilja mladi su često skloni povezati s ljubomorom, te ih interpretirati kao lako oprostiv dokaz ljubavi. Adolescenti/ce su često skloni/e koristiti osjećaje ljubomore za opravdavanje nasilnih reakcija, kontrole i posesivnosti, a ljubomora i posesivnost također se uvelike navode kao motivacija za agresiju prema partneru/ici, ali i kao značajke koje se povezuju s pojavom fizičkog nasilja u vezi²⁹.

*"Možda je to jedan od dokaza ljubavi, možda je to strah da se ne izgubi voljena osoba...
Ipak, nasilje nikako ne opravdadavam."*
(M, 17 godina)

Mitovi da su ljubomora i posesivno ponašanje znakovi ljubavi i da je partner/ica ljubomoran/a zato što nas voli, prisutni su u znatnoj mjeri i među mladima koji su sudjelovali u ovom istraživanju. Paradoksalno je, ali i vrlo problematično, da četvrтina mlađih navodi ljubomoru kao glavni uzrok nasilja u vezi (26,2%), a da više od polovine njih ne smatra da je ljubomora nasilno ponašanje (58,4%) i shvata ljubomoru kao znak ljubavi i privrženosti partnera/ice (50,9%) (v. tabele 9, 19 i 21).

Fizička i seksualna viktimizacija u adolescentskim vezama prisutna je u manjoj mjeri. 3,1% djevojaka i 4,8% mladića izjavilo je da je u vezi doživjelo da ih je partner/ica udario/la ili ošamario/la, a uporedna analiza sa faktorima rizika pokazala je da veću sklonost doživljenoj fizičkoj agresiji pokazuju mlađi koji se druže u grupi prijatelja/ica od kojih su neke osobe u nasilnoj vezi i u kojoj se nasilje odobrava i opravdava, kao i oni koji u vezi češće imaju komunikacijskih nesporazuma. Za adolescentice, i česta konzumacija alkohola znači veću sklonost da budu žrtve fizičkog zlostavljanja.

Koncepcije i percepcije mlađih o ljubavi i značaju ljubavi u njihovim vezama nalaze se i u pozadini emocionalnog ucjenjivanja koje je u svojim vezama doživjelo gotovo 40% ispitanih osoba. Ucjene tipa: "Da me stvarno voliš, onda bi ..." apeluju na romantične osjećaje, a u kontekstu adolescentskih odnosa često se vežu i uz zahtjeve i nagovaranja na seksualne aktivnosti. U ovom istraživanju, nešto više djevojaka nego mladića (10,2% : 8,9%) je doživjelo nagovaranja na seks, iako se nisu osjećale spremno. Istovremeno, kao što ćemo to vidjeti kasnije u tabeli 19, mladići su ti koji u većem broju emocionalno ucjenjivanje, prisiljavanje i nagovaranje na seksualni odnos ne smatraju oblikom nasilnog ponašanja. Također, značajno više mladića seksu u vezi pripisuju mnogo veći značaj nego djevojke (63,8% : 20,3%).

Faktori rizika koji karakterišu veću sklonost mlađih za doživljavanjem nagovaranja na seks i nezaštićenog seksualnog odnosa uključuju doživljene prijetnje i svjedočenje nasilnom ponašanju u porodici, manjak pregovaračkih vještina i nedovoljnu emotivnu komunikaciju u vezi, druženje u vršnjačkoj grupi koja odobrava nasilje i u kojoj su i druge osobe u nasilnoj vezi, kao i veću sklonost uticaju medijskih slika i poruka na njihovo seksualno ponašanje, komunikaciju u vezi i stavove o rodnim ulogama.

Rodno razvrstani podaci pokazuju da su djevojke u vezi sklonije doživljavati posesivno ponašanje partnera, kao i nagovaranje na spolni odnos, iako se u datom trenutku nisu osjećale spremno. Ovdje valja napomenuti da, kako ćemo to kasnije vidjeti, značajno više mladića emocionalno ucjenjivanje, prisiljavanje i nagovaranje na seksualni odnos uopće ne smatra nasilnim ponašanjem. Pored toga, djevojke su izloženije nasilnom ponašanju koje njihov partner ispoljava prema drugim osobama, što i

29 idem; Lavoie, Robitaille i Hebert, 2000.

njih same plaši. Mladići su statistički značajno skloniji iskazivati da ih osoba s kojom su u vezi ogovara, omalovažava, baca ili uništava njihove stvari, te da od strane partnerice doživljavaju bezrazložne i neutemeljene optužbe za flert sa drugim djevojkama. Također, mladići češće izjavljuju da se ponašanje osobe s kojom su u vezi mijenja kroz loše, nasilne epizode i dobra razdoblja ljubavnosti i pažnje. Iznenadujući je podatak da su mladići češće izloženi seksualnoj prisili, nego djevojke.

Međutim, uporednom s ostalim relevantnim rezultatima ovog istraživanja, ovo pobuđuje određenu sumnju u istinitost iskaza nekih od tih 5% mladića koji izjavljuju da su doživjeli seksualnu prisilu u vezi. Kakao ćemo kasnije vidjeti, analiza postojanja razlika po spolu pokazala je da mladići statistički značajno više podržavaju patrijarhalno i seksističko očekivanje da djevojka pristane na seks nakon što je mladić finansirao njihov zajednički izlazak (30,6% : 4,6%), te da su vrlo skloni smatrati da prisiljavanje na seksualni odnos ne predstavlja nasilno ponašanje (76,2%) (v. tabele 19 i 20).

I u ovom slučaju, kao i u već razmatranom podatku iz tabele 10, vidljivo je da su adolescenti statistički značajno skloniji izjaviti da su osobu s kojom su u vezi prisiljavali na seks (3,2% : 0%), te da su je nagovarali i ucjenjivali kako bi pristala na seksualni odnos (6,5% : 0,4%). Isto tako, više mladića nego djevojaka izjavljuje da su i, van konteksta veze, u školi neželjeno dodirivali drugu osobu u seksualnom smislu (19,2% : 5,8%), te davali neželjene seksualne komentare (11% : 4,7%) (v. tabelu 22). Sve ovo nas navodi na zaključak da su ipak mladići ti kojima je generalno seks kao karakteristika veze, statistički značajno važniji nego djevojkama, te da su oni statistički značajno skloniji u vezi nagovarati, ucjenjivati i prisiljavati partnericu na seks.

Ovdje ne treba izostaviti i činjenicu da se mogući razlozi za davanje netačnih iskaza o doživljenoj seksualnoj prisili mogu nalaziti u percepcijama i seksualnim fantazijama mladića o asertivnim i agresivnim partnericama i "grubom seksu", odnosno nasilnom ponašanju u seksu koje je u saglasnosti sa partnericom³⁰. Stoga, edukacija mladih o ulozi nasilja u seksualnoj vezi (npr. sado-mazohističke prakse), ali i o uticaju pornografije na percepcije i seksualne fantazije mladih, mora odlučno naglasiti da takvi oblici seksualnosti nisu normativna očekivanja. Adolescentima/cama treba biti jasno, iako su možda već i upražnjivali/e "nasilni seks" sa nekom osobom, da je to vrlo individualna stvar i želja koju nikako ne treba nametati drugim osobama ili se osjećati prisiljenim/om pristati na takve zahtjeve protiv vlastite volje, te da je otvorena i iskrena komunikacija uvijek osnovni preuslov za sigurno seksualno uživanje.

Obzirom na faktore rizika, uporedne analize su pokazale da je sklonost doživljavanju kontrolirajućeg i posesivnog ponašanja u vezi veća za mlade s nižim stepenom samopoštovanja, za one koji često piju alkohol i zloupotrebljavaju droge, te za one koji češće doživljavaju komunikacijske nesporazume u vezi i koji rjeđe s partnerom/icom razgovaraju o emocijama. Također, veću sklonost emocionalnim/psihološkim oblicima zlostavljanja u vezi pokazuju i adolescenti/ce koji/e su doživjeli/le i/ili svjedočili/e prijetnjama i fizičkom nasilju u porodici, oni/e koji/e zastupaju tradicionalne rodne stavove, koji/e su više skloni medijskom uticaju, te oni/e koji/e se druže s vršnjačkom grupom koja uključuje osobe u nasilnoj vezi i u kojoj se nasilno ponašanje prihvata i odobrava.

2.3.8.5.

Emotivno proživljavanje doživljenog nasilja u vezi

Nasilje u vezi može imati neposredne, ali i dugoročne posljedice za žrtvu, kao i za osobu koja vrši nasilje, njihove porodice i šиру društvenu zajednicu. Studije koje se bave posljedicama doživljenog nasilja

29 Lavoie, Robitaille i Hebert, 2000.

u adolescentskim vezama pokazuju da djevojke, za razliku od mladića, navode da su doživjele znatno više negativnih posljedica nasilnog ponašanja od strane partnera, uključujući fizičke ozljede, ali i psihološku/emocionalnu štetu (depresija, tjeskoba, nisko samopoštovanje, emocionalne traume), kao i kronične zdravstvene probleme.

Uvažavajući teorijsko definisanje osobina i karakteristika žrtava nasilja među vršnjacima, istraživanjem je sagledano emocionalno stanje žrtava, obzirom da to stanje diktira njihovo ponašanje. Tabela 11 prikazuje osjećaje/emocionalna stanja za koja adolescenti/ce izjavljuju da su ih doživjeli/e prilikom nasilnog ponašanja partnera/ice, kao i distribuciju odgovora s obzirom na spol. Ispitanici/ce su imali/e mogućnost odabira i više odgovora, kao i dopisivanja drugih emocionalnih stanja, a koja nisu bila ponuđena u upitniku.

OSJEĆAJ PRILIKOM DOŽIVLJENOG NASILJA U VEZI	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)
Zbunjenost	27,3	27,7	26,9
Ljutnja	26,2	27,9	23,8
Nepovjerenje	21,9	24,7	18,2
Tuga	20,1	24	14,3
Povrijedenost	20	23,9	14,5
Bijes	19,5	18,8	20,3
Nevjerica ("Bilo mi je smiješno!")	17,6	14,7	21,5
Nesigurnost	14,5	16,1	12,4
Nelagoda	10,5	9,8	11,4
Ravnodušnost ("Svejedno mi je!")	13,7	9,8	19,2
Strah	9,1	11,7	5,4
Stid	8,2	6,9	9,8
Krivica	4,3	3,9	4,9
Nešto drugo (depresija, razočarenje, nervozna, flegmatičnost/letargija, šok, bol, bezvrijednost)	1,4	2	0,5

Tabela 12. Osjećaji nakon doživljenog nasilja u vezi

Zbunjenost je osjećaj koji preovladava kod najvećeg broja ispitanika/ca kao posljedica doživljenog nasilnog ponašanja partnera/ice (27,3%).

U odgovorima su primjetne znatne razlike s obzirom na spol ispitanih osoba. Doživljeno nasilje kod djevojaka u znatno većoj mjeri rezultira osjećajima povrijeđenosti, tuge, nesigurnosti, nelagode i straha (čak duplo više njih je bilo uplašeno (11,7% : 5,4%) uslijed partnerovog nasilnog ponašanja). Mladići pak, u znatno većoj mjeri, zbog doživljenog zlostavljanja u vezi ostaju neuznemireni, ravnodušni, te izjavljuju da im je nasilna situacija bila smiješna (21,5% : 14,7%).

Unutar kategorije odgovora "nešto drugo" adolescenti/ce su još naveli/e da su prilikom nasilne situacije osjećali/e depresiju, razočarenje, nervozu, flegmatičnost/letargiju, šok, bol i bezvrijednost. Čak četiri puta više djevojaka nego mladića je prilikom nasilnog ponašanja partnera proživjelo emocije iz te kategorije (2% : 0,5%).

Dakle, dok i mladići i djevojke doživljavaju nasilna ponašanja u vezama, osjećaji i reakcije koje ispitane osobe navode kao posljedice partnerskog nasilja pokazuju da nasilje u vezama mladih nije rodno neutralan problem. Djevojke znatno emotivnije reaguju na doživljeno nasilje, pa su i posljedice za njih daleko negativnije.

2.3.8.6.

Reakcije na doživljenu i zamišljenu nasilnu situaciju u vezi

REAKCIJE NA DOŽIVLJENO NASILJE U VEZI	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)
Promjena ponašanja u vezi	20,8	21,2	20,6
Samoodbrana, uzvraćanje	19,8	19,8	19,6
Ignorisanje (Ponašam se kao da se to ne događa.)	19	16,9	22
Traženje pomoći, savjeta, usluga	15,4	17,4	12,1
Šutnja	15,1	16,2	13,3
Promjena ponašanja kod kuće	13,8	14,7	12,4
Promjena ponašanja u školi	12,8	12	13,3
Izbjegavanje	10,9	10,5	11,2
Plać	10,4	15,9	2,6
Povlačenje	7,5	8,8	5,6
Nešto drugo (raskid veze, planiranje osvete, i sl.)	3	4,1	1,6

Tabela 13. Reakcije na doživljeno nasilje u vezi

Gotovo petina ispitanih osoba (20,8%) je na doživljenu situaciju nasilja u vezi najčešće reagovala promjenom ponašanja u vezi, te samoobranom, odnosno uzvraćanjem nasiljem na nasilje (19,8%) i ignorisanjem problema (19%). Njih 15% na nasilje je reagovalo pasivno, šutnjom, koliko ih je i nakon nasilne epizode odlučilo potražiti pomoći ili savjet izvan konteksta veze. Kao reakciju na doživljeno nasilno ponašanje od strane partnera/ice, adolescenti/ce također mijenjaju svoje ponašanje kod kuće (13,8%), a zatim i u školi (12,8%). Tek svaka deseta mlada osoba je na nasilje reagovala izbjegavanjem nasilnog partnera/ice ili plaćem. Kategorija odgovora "nešto drugo" uključila je još neke reakcije mladih na doživljeno nasilno ponašanje u vezi: razgovor, traženje objašnjenja, prekid veze, opravdavanje nasilnog ponašanja, planiranje osvete, smijeh, na što je otpalo 3% odgovora ispitanih osoba.

U odnosu na mladiće, djevojke su više zastupljene u velikoj većini navedenih načina reagovanja, a u najvećoj mjeri u situaciji kada je reakcija na doživljeno nasilje plać.

Mladima je također postavljeno pitanje da definišu svoje reakcije da se nadu u zamišljenom slučaju fizičkog nasilja (udarca) od strane osobe s kojom su u vezi, a njihovi odgovori prikazani su grafički:

Grafikon 10. Reakcije na zamišljenu situaciju fizičkog nasilja u vezi

U odnosu na reakcije na zamišljenu situaciju doživljenog fizičkog nasilja u njihovoј vezi, više od polovine adolescenata/ica (56,2%) izjavljuju da bi se oslonili na sebe i svoje sposobnosti za prekid nasilne veze. Međutim, kasnije ćemo se uvjeriti da podaci pokazuju kako otprilike 70% ispitanih (približno jednak procenat mladića i djevojaka) ne smatra da je jednostavno prekinuti nasilnu vezu i napustiti partnera/icu, pa je izvodivost prepostavljenog raskida veze u nekoj stvarnoj situaciji upitna.

Čak 16,6% ispitanih bi u nasilnoj situaciji uzvratio/la udarac, dok bi se tek svaki deseti odlučio/la za razrješavanje sukoba/problema razgovorom sa nasilnim/om partnerom/icom. Ostale reakcije adolescenata/ica na doživljeno partnersko nasilje uključuju aktivno uzvraćanje, samoobranu, ali i pasivne načine reagovanja, tj. šutnju, ignorisanje, povlačenje i izbjegavanje. Također, doživljeno nasilje u vezi za dio mladih ima kao posljedicu promjene ponašanja u vezi (20,8%), porodici (13,8%) i školi (12,8%).

Indikativno je da bi se izuzetno malo adolescenata/ica u situaciji stvarnog zlostavljanja od strane partnera/ice odlučilo potražiti pomoć i savjete izvan konteksta veze i kontaktirati relevantne vanjske resurse (školu, policiju, savjetovališta, pa čak i roditelje i prijatelje/ice), te prijaviti doživljeno nasilje i zatražiti odgovarajuću pomoć i podršku. Vrlo malo mladih bi se u takvoj situaciji odlučilo za razgovor s roditeljima (4,5%), a još manji broj bi zatražio pomoć policije ili u specijaliziranim telefonskim savjetovalištima (2,3%) i školi (1,7%). Na traženje pomoći od prijatelja/ica otpalo je svega 1% odgovora i to je daleko najnepopularnija mjera koju bi mladi poduzeli u slučaju doživljenog fizičkog nasilja.

"Škola može organizovati razne seminare i prezentacije koje govore o nasilnom ponašanju i na taj način podstićati mlade da prijave nasilje ako se izvršava prema njima."
 (Ž, 17 godina)

Distribucija odgovora s obzirom na učestalost i spol ispitanika/ca prikazana je u tabeli 13:

REAKCIJE NA ZAMIŠLJENU SITUACIJU FIZIČKOG NASILJA U VEZI	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)
Prekinuo/la bih vezu.	56,2	65,1	43,6
Uzvratio/la bih udarac.	16,6	15	19
Prešao/la bih preko toga ako bi mi se partner/ica kasnije izvinuo/la.	15,5	1,4	10,6
Porazgovarao/la bih sa djevojkom/mladićem o tome.	10	5,9	16,4
Razgovarao/la bih sa roditeljima.	4,5	6,7	1,4
Nazvao/la bih neki od telefona za pomoć osobama žrtvama nasilja.	2,3	1,4	0,5
Zvao/la bih policiju.	2,3	1,5	1
Ne bih učinio/la ništa.	2,2	0,5	4,6
Obratio/la bih se za pomoć odgovarajućim osobama u školi.	1,7	1,7	1,7
Tražio/la bih pomoć od prijatelja/ice.	1	0,9	1,2

Tabela 14. Reakcije na zamišljenu situaciju fizičkog nasilja u vezi

"Nasilje u vezama je i verbalno vrijedanje, zabranjivanje, fizičko i seksualno zlostavljanje... Ako se jedno od navedenih primjenjuje u vezi, vezu treba odmah okončati na lijep način." (Ž, 17 godina)

U slučaju doživljenog fizičkog nasilja, djevojke u znatno većoj mjeri od mladića zamišljaju prekid nasilne veze (65,1% : 43,6%), što je u kontradiktornosti sa rezultatima koji pokazuju da su djevojke značajno sklonije opravdavati loše ponašanje partnera u vezi, te ne prekidati vezu, jer vjeruju da će se partner promijeniti. Rezultati koji pokazuju da bi znatno više mladića u navedenoj situaciji prešlo preko doživljenog nasilja nakon isprike, te da ne bi učinilo ništa, dodatno informišu o rodnim razlikama u percepciji, posljedicama i reakcijama na doživljeno nasilje u vezi.

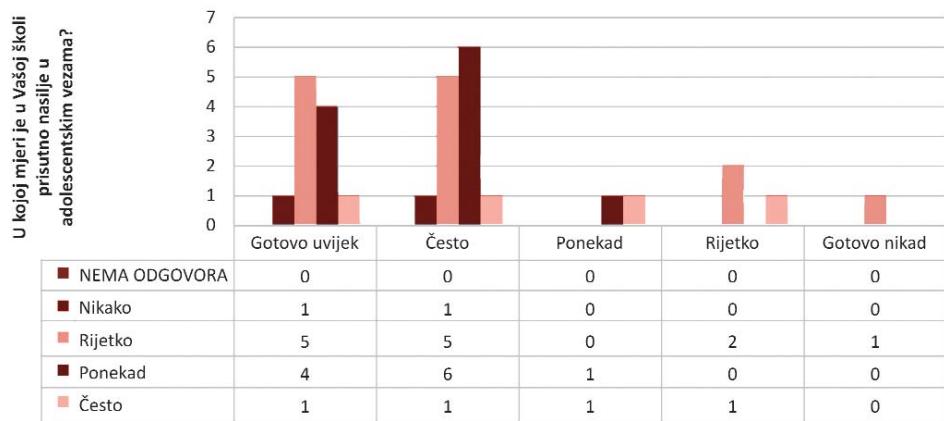
"Škola nam nikad ne bi pomogla kao naši roditelji. Oni sami moraju znati te načine, a ne mi obični učenici." (Ž, 17 godina)

"To je ono kad djevojka bude "do ušiju" zaljubljena u svog partnera, a on nije u nju, tako da mu je svejedno da je udari, da traži seks... Takve glupe djevojke zabrljavaju i često ostaju u drugom stanju i onda traže pomoć. Ne treba im dati pomoć, nego upozoriti roditelje da budu spremni na to." (M, 16 godina)

Ovdje je zanimljivo prikazati rezultate odgovora pedagoga/ica kad je u pitanju obraćanje za pomoć i pružanje pomoći kako žrtvama nasilja, tako i nasilnicima. Većina pedagoga/ica je istakla da pruža pomoć žrtvama nasilja (29). Samo je jedna pedagogica istakala da se ova-kva pomoć uopće ne pruža, što se može opravdati podatkom da je ona iz reda onih koji su istakli da se nasilje unutar njihove škole ne dešava.

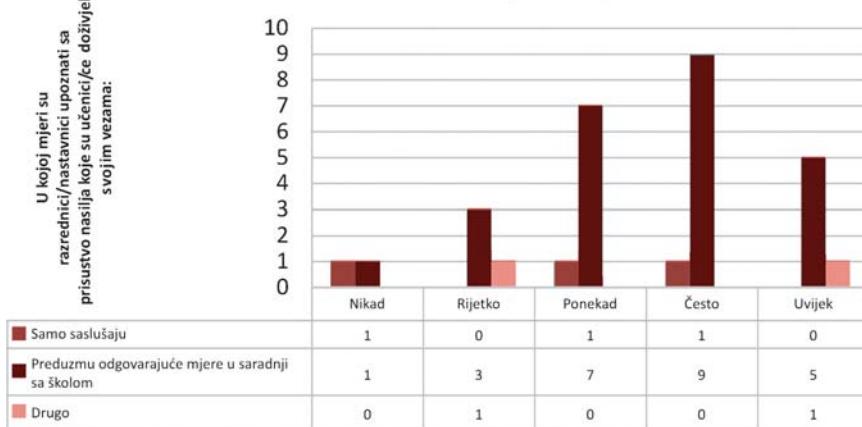
Koliko često razrednici/nastavnici pružaju podršku i pažnju učenicima koja su izložena nasilju u adolescenckim vezama?

Tabela 15. Pružanje pomoći u situacijama nasilja u vezi

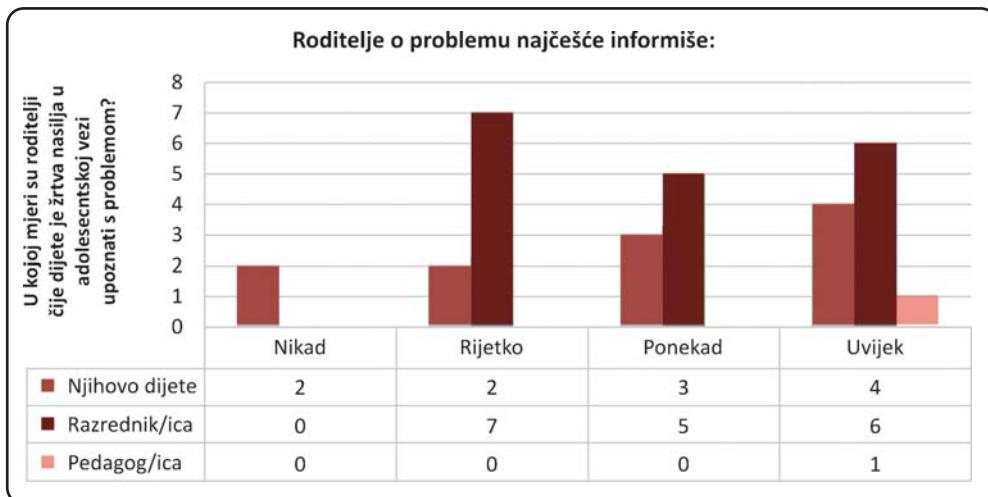
Kada je riječ o razrednicima, odnosno, njihovoj upućenosti u nasilje koje se dešava nad ili od strane adosescenata/ica iz njihovog razreda, najveći broj pedagoga/ica je izjavilo da su oni uglavnom upućeni, te da u skladu sa oblikom nasilja koje je počinjeno, poduzimaju odgovarajuće mjere u saradnji sa školom.

Kada razrednici/nastavnici saznaju za nasilje, oni:

Tabela 16. Vrsta pomoći koju nastavnici/ce pružaju u situacijama nasilja u vezi

Prema mišljenju skoro dvije trećine pedagoga/ica roditelji rijetko ili tek ponekad saznaju, dok jedna trećina njih smatra da su roditelji uvijek informisani o nasilju u vezama koje se dešava u mladenačkim vezama. Također, dvije trećine pedagoga/ica smatra da roditelje o problematičnom ponašanju njihove djece u vezi informiše škola, dok jedna trećina njih smatra da roditelje o ovakvim ponašanjima upoznaju sama njihova djeca.

Tabela 17. Informisanost roditelja o nasilju u mladenačkim vezama

Četiri petine pedagoga/ica (24) smatra da, u slučajevima kada roditelji saznaju za problematičnu vezu u kojoj se nalaze njihova djeca, roditelji u saradnji sa školom poduzimaju odgovarajuće mjere, dok je jedna petina njih (6) mišljenja da roditelji u takvim slučajevima samostalno poduzimaju mjere koje mogu biti odgovarajuće ili neodgovarajuće, ili pak da ne poduzimaju ništa.

Grafikon 11. Reakcije roditelja na saznanje o nasilju počinjenom nad njihovim djetetom

Zaključak je da, sudeći po odgovorima adolescenata/ica, odrasli im ne predstavljaju važan oslonac u rješavanju problema nasilja, što ukazuje na to da odrasli ne shvataju niti problem, niti svoju ulogu ozbiljno. Sve ovo ukazuje na to da ukoliko prosvjetni radnici/e budu svjesni težine problema s kojim se mlađi sve više susreću i uloge koju oni imaju kao odgajatelji i vrlo često kao medijatori, moguće je uticaj na izbor adolescenata/ica o tome kako trebaju postupati kada se nađu u situacijama nasilja, bilo

kao žrtve ili kao posmatrači. Ovdje svakako ne treba zanemariti i potrebu za jačanjem kompetencija roditelja, kako bi uspjeli izgraditi povjerenje i postići da im se djeca bez straha od posljedica povjeraju o ovim stvarima.

Također, važno je prepoznavanje znatnog uticaja vršnjaka/inja na formiranje i oblikovanje adolescentskih stavova, ali i činjenice da mladi, kad se nađu u situaciji nasilja u vezi, ne traže pomoći i savjet u krugu bliskih prijatelja/ica.

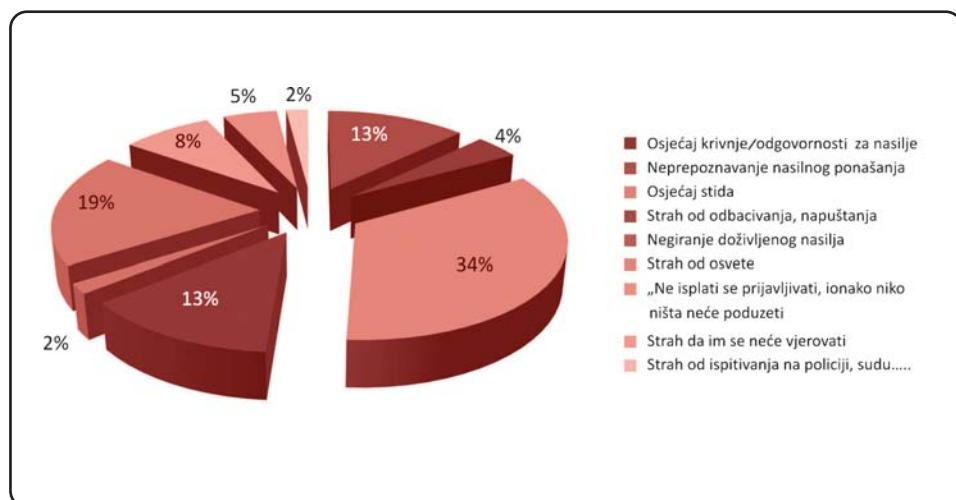
"Edukovati jednu grupu učenika od strane pedagoga, a ta grupa da onda radi jednu vrstu radionica kako bi prenijeli svoje znanje drugima."
(Ž, 16 godina)

Ovo ukazuje na potrebu promocije tzv. *youth peer education* i jačanja svijesti mladih o važnosti koju vršnjačka edukacija može imati u prevenciji nasilja u vezama, kao i činjenica da je 87,5% ispitanika prepoznalo da postoje stvari koje samo vršnjaci mogu učiniti kako bi pravovremeno i uspješno pomogli prijatelju/ici koji/a je u nasilnoj vezi (v. tabelu 21). Zanimljiv je podatak da su 84,4% ispitanika koji su pozitivno odgovorili na tvrdnju da postoje stvari koje mogu učiniti da pomognu prijatelju/ici koji/a je u nasilnoj vezi i sami bili žrtve nekog vida nasilja od strane odraslih osoba.

2.3.9.

Razlozi za neprijavljanje nasilnog ponašanja

Kao što smo ustanovili u prthodnom dijelu, veliki broj mladih ne prijavljuje (ili ne bi prijavilo) doživljeno nasilno ponašanje u vezi. Postoje mnoge barijere koje doprinose da nasilje u adolescentskim vezama često ostane skriveno: strah od partnera/ice, osjećaj krvice, neprepoznavanje ili negiranje doživljenog nasilja i osjećaj stida. Odgovori ispitanika/ca na pitanje koje se odnosilo na uočavanje najčešćeg razloga/prepreke zbog kojeg osobe nikom ne prijavljuju nasilje doživljeno u vezama, prema učestalosti odgovora s obzirom na spol, prikazani su grafički i tabelarno:

Grafikon 12. Razlozi za neprijavljanje nasilja doživljenog u vezi

"To je jedan vid zbog čega se osobe nad kojima je izvršeno nasilje boje prijaviti ili reći prijatelju ili prijateljici šta im se dogodilo zbog osvete onog ko je to učinio. Nasilje uglavnom radi neko ko ne može ostvariti seks sa suprugom ili djevojkom, pa se iživljava na nedužnim i slabim osobama." (M, 17 godina)

NAJČEŠĆI RAZLOG ZA NEPRIJAVLJIVANJE NASILJA U VEZI	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)
Osjećaj stida	34,2	32,1	37
Strah od osvete	18,8	19,2	18,4
Strah od napuštanja, odbacivanja	13,1	14	11,8
Osjećaj krvice, odgovornost za nasilje	12,8	10,3	16,4
"Ne isplati se prijavljivati, ionako niko ništa neće poduzeti."	8,3	9,8	6,3
Strah da mi se neće vjerovati	5	5,9	3,6
Neprepoznavanje nasilnog ponašanja	4	4,5	3,4
Strah od ispitivanja na policiji, sudu, ...	2	1,6	2,7
Negiranje doživljenog nasilja	1,7	2,6	0,5

Tabela 18. Razlozi za neprijavljanje nasilja doživljenog u vezama

Obzirom da smo već vidjeli da se mali dio mladih odluči o doživljenom nasilju pričati izvan veze, nije iznenadujuće da još manje njih nasilje u vezi prijavljuje nekoj odrasloj osobi i/ili relevantnim stručnim službama. Razloge za neprijavljanje nasilnog partnerskog ponašanja adolescenti/ce najčešće prepoznaju u osjećajima stida zbog doživljenog nasilja (34,2%) i straha od osvete (18,8%). Kao razloge za šutnju o nasilju mladi također navode i strah žrtve od odbacivanja i napuštanja (13,1%), a za 12,8% njih osjećaj krvice i odgovornosti za doživljeno nasilje predstavlja najveću prepreku za prijavljivanje nasilja u vezama. No, ispitane osobe smatraju da manjak povjerenja u nadležne institucije također može biti razlog za neprijavljanje nasilja. Otprilike svaka deseta mlada osoba (8,3%) sumnja u "isplativost" prijavljivanja nasilja doživljenog u vezama, jer im se čini da se protiv nasilnika/ce neće poduzeti potrebne mјere, odnosno da se žrtvi neće vjerovati i da se ništa neće poduzeti, te da je ispitivanje na policiji i/ili sudu previše težak i bolan proces za žrtvu.

Prilikom rodnog razvrstavanja podataka primjećujemo da djevojke u većem broju nego mladići smatraju da su žrtvino negiranje doživljenog nasilja (2,6% : 0,5%), kao i strah da joj se neće vjerovati (5,9% : 3,6%) najčešći uzroci tome da partnersko nasilje ostaje neprijavljeni. Mladići pak u većem postotku nego djevojke (16,4% : 10,3%) misle da je osnovni razlog neprijavljanja nasilja osjećaj krvice/odgovornosti partnerice za nasilje.

Zaključujemo da su nedostatak podrške, osnaživanja i osvještavanja za žrtve, kao i nedostatak povjerenja mladih u odrasle osobe, ali i opći manjak relevantnih informacija, resursa i mehanizama, glavne prepreke za prijavljivanje doživljenog nasilja u adolescentskim vezama.

2.3.10. (Ne)prepoznavanje oblika nasilnih ponašanja i znakova nasilja u vezi

Nije uvijek jednostavno prepoznati potencijalne znakove nasilja u vezi. Katkad ponašanje i geste osobe s kojom su u emocionalnom odnosu adolescenti/ce smatraju prirženošću i strastvenom ljubavi, a to zapravo mogu biti znakovi ljubomore, posesivnosti i kontrole. Mlade osobe mogu u vezi biti izložene nazivanju različitim pogrdnim imenima, ljubomornim ispadima, čestoj provjeri i kontroli, opravdavanju svog nasilnog ponašanja ili nasilnog ponašanja partnera/ice od strane svojih vršnjaka i zajednice (pa čak i porodice). Takva "zaštita" i opravdavanje partnera/ice mogu ići toliko daleko da za vidljive fizičke ozljede žrtva daje neuvjerljiva obrazloženja. Uz to, adolescenti/ce, kako ne bi izazvali/e partnerov bijes, odustaju od onoga što im je važno (npr. izlasci i druženje s prijateljima) te postaju povučeni i izolovani, u potpunosti usmjereni na partnera. Znaci nasilja u vezi mogu biti i okolini vidljive promjene kod osobe, kao što je pad školskog uspjeha, uočljive promjene fizičkog izgleda, povlačenje u sebe i sl.

Znatan broj mlađih neke oblike nasilnog ponašanja u vezi, naročito pojedine taktike psihološkog/emoцијалног maltretiranja, ljubomoru, posesivnosti, kontrolu i izolovanje percipira kao "normalan" sastavni dio veze. Za mnoge adolescente/ice naizgled nije problematično da partner/ica traži da vremena provode samo s njim/njom, da samo zbog zahtjeva partnera/ice mijenjaju svoje vrijednosti i uvjerenja, te da partner/ica donosi odluke umjesto njih ili da pristaju na seks iako to zapravo ne žele.

U tabeli 19 prikazani su postotci onih mladića i djevojaka u ovom istraživanju koji/e ne smatraju navedene oblike ponašanja nasilnim, kao i statistički značajne razlike u odgovorima u odnosu na spol:

OBLIK PONAŠANJA	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)	X ² (df)
Ljubomora.	58,4	52,8	66,1	17,645** (1)
Ograničavanje vremena koje mladić/djevojka provodi s prijateljima/cama ili s porodicom.	57	56,6	57,6	0,091 (1)
Ogоварање/траč.	55,7	52,2	60,5	6,802 (1)
Prigovaranje zbog izgleda, ponašanja.	51,2	48,4	55,1	4,442 (1)
Očekivanje da mladić/djevojka bude uvijek na raspolaganju.	49,5	50,4	48,1	0,532 (1)
Ignorisanje (Ponaša se kao da te nema).	48,1	44,6	53,1	7,104 (1)
Donošenje odluka umjesto partnera/ce.	37,6	33,8	43	8,692* (1)
Omalovažavanje.	33	26	42,8	31,140** (1)
Praćenje, nadzor, kontrola.	32,8	25,4	43,1	34,528** (1)
Ucjene (npr. izjave tipa: "Da me voliš, ti bi...").	29,6	22,6	39,2	32,340** (1)

Prisiljavanje da se izabere između prija prijatelja/ca i mladića/djevojke.	28,5	22,3	37,2	26,557** (1)
Onemogućavanje u izražavanju vlastitog mišljenja.	26,8	21,1	34,7	22,959** (1)
Deranje/vikanje.	24	15,7	35,6	52,866** (1)
Vrijedjanje i nazivanje pogrdnim imenima (npr. glupačo/ glupane, i sl.)	22,5	16,9	30,4	25,608** (1)
Nagovaranje na seksualne odnose.	21,9	10,4	37,9	108,131** (1)
Guranje.	20,7	14,8	28,9	29,683** (1)
Šamar.	17,3	10,2	27,1	48,604** (1)
Odnos prema mladiću/djevojci kao vlasništvu.	17,1	11,9	24,3	26,504** (1)
Povlačenje za kosu.	16,5	10,8	24,4	33,262** (1)
Mladić insistira da djevojka napravi pobačaj, iako ona to ne želi.	16,2	9,6	25,4	45,258** (1)
Prijetnja nasiljem.	14,7	9,1	22,4	34,205** (1)
Prisiljavanje na seksualne odnose.	13,8	6,6	23,8	60,367** (1)
Uništavanje stvari i imovine.	13,2	7,5	21	39,307** (1)
Bacanje stvari na mladića/djevojku.	13,2	7,7	20,8	36,400** (1)
Udarac.	11,4	5,6	19,5	46,705** (1)

*p < 0,05

**p < 0,01

Tabela 19. (Ne)prepoznavanje nasilnih ponašanja

Rezultati pokazuju da mnogi/e ispitanici/e ne prepoznaju pojedine oblike psihološkog/emocionalnog zlostavljanja u vezi kao nasilno ponašanje, dok se za određeni broj mladih to odnosi čak i na seksualno i fizičko nasilje. Za čak više od polovine mladih ljubomorno ponašanje, ograničavanje vremena koje partner/ica provodi s prijateljima/cama ili s porodicom, ogovaranje i prigovaranje zbog izgleda/ponašanja ne predstavlja oblik nasilja i kontrole u vezi. Također, za samo par procenata manje od polovine ispitanika/ca ignorisanje partnera/ice i očekivanje da on/a uvijek budu dostupni ne predstavlja vid nasilja i potrebe za kontrolom u vezi.

Potvrdu da najveći broj ispitanika/ca u nasilje vezi povezuje isključivo sa fizičkim zlostavljanjem dobili smo i prilikom analize odgovora na pitanje otvorenog tipa, gdje se od ispitanika/ca tražilo da definišu kako bi prijatelju/ici objasnili/e šta je to nasilje u vezama. Skoro dvije trećine mladih je navelo da je to fizičko nasilje, jedna četvrtina je prepoznaла psihološko zlostavljanje, dok su ostali nasilje u vezi povezali sa fizičkim, psihološkim i seksualnim zlostavljanjem.

"Kada se osoba ne ponaša primjereno i kada te fizički zlostavlja."
 (Ž, 18 godina)

"Nasilje u vezama je kada mladić udara svoju djevojku, onako bez razloga. Nekad su to djevojke, ali u većini slučajeva muškarci su ti koji zlostavljaju djevojke."
 (Ž, 17 godina)

"Kada momak ili djevojka maltretiraju jedno drugo čestim fizičkim napadima koji su u nekim situacijama ozbiljni i dovode do povreda, lakših ili težih."
 (Ž, 18 godina)

"Kad joj psuje sve redom, govori svašta ili je šamara, udara, šuta..."
 (M, 18 godina)

"Nasilje u vezi je kad te osoba s kojom si u vezi maltretira bez ikakvog razloga, kad te provocira, kad te fizički i seksualno uznemirava."
 (M, 17 godina)

"Jedna vrsta omalovažavanja, kao i iskorištavanje fizičke snage i sile i nanošenje fizičkog i psihičkog bola i straha kako bi ta osoba postigla svoje ciljeve."
 (Ž, 18 godina)

"Jednostavno kada djevojka/mladić ne mogu da se razumiju, tj. ako jedno od njih pristaje na nešto, a drugo ne - u takvim slučajevima dolazi do nasilja u vezi."
 (M, 17 godina)

"Kada osoba sa kojom smo u vezi pokušava odlučivati umjesto nas, ograničavati naš izbor i u krajnjoj mjeri fizički napad."
 (Ž, 18 godina)

"Neadekvatno ponašanje osobe sa kojom si u vezi, nepovjerenje, maltretiranje i razni pokušaji da te navede na nešto što ne želiš, milom ili silom."
 (Ž, 18 godina)

"Nasilje u vezi je kada momak curu maltretira, udara, omalovažava, ponižava, sramoti i dovodi u neugodnu situaciju, te je prisiljava na nešto što ne želi."
 (Ž, 18 godina)

"Ako mladić udari djevojku i ako uporno želi da je djevojka pod njegovim vlasništvom i kontrolom - to je nasilje."
 (Ž, 18 godina)

"Nasilje je sve ono što vam neke osobe čine, a vi to ne želite i osjećate se neprijatno zbog toga."
 (Ž, 16 godina)

"Kada je partner/ica izrazito ljubomoran/na ili kad jedni druge tuku, omalovažavaju, prijete..."
 (Ž, 16 godina)

Statistički značajna razlika po spolu prisutna je u svim, osim u dva navedena primjera (ne)prepoznavanja određenih oblika nasilnog ponašanja u vezi. Također, u svim slučajevima gdje postoji statistički značajna razlika s obzirom na spol, mladići su ti koji su skloniji od djevojaka ne prepoznavati pojedina ponašanja kao zlostavljanje. Otprilike svaka peta djevojka (22,6%) i svaki četvrti mladić (39,2%) ne smatra da su emocionalne ucjene u adolescentskom odnosu nasilno ponašanje. Jedan od pet mladića (23,8%) i jedna od dvadeset djevojaka (6,6%) misli da prisiljavati partnera/icu na seksualne odnose nije nasilje. Gotovo svaki treći mladić (27,1%) i svaka deseta djevojaka (10,2%) ne smatraju da je šamaranje nasilje.

Zabrinjavajuće je da više od polovine ispitanih adolescenata/ica oblike psihološkog/emocionalnog zlostavljanja navedene u tabeli ne smatra nasiljem, iako takva ponašanja za cilj imaju stvaranje dominacije i kontrole u vezi, a posljedice za žrtvu uključuju društvenu izolaciju, te zavisnost i usmjerenošć samo na partnera/icu. Oko 7,5% ispitanih osoba u ovom istraživanju izjavilo je da se u vezi osjeća odvojeno od prijatelja/ica, te da se nakon doživljenog nasilja povuklo. Djevojke su značajno sklonije u vezi doživljavati posesivnost partnera (31,2% : 22,2%), što se podudara i sa podatkom da mladići pripisuju veću važnost kontroli i ovisnosti o partneru/ici kao karakteristikama veze (v. tabelu 5). Djevojke su češće u poziciji žrtava ljubomore i posesivnosti, dok su mladići značajno skloniji slagati se sa stavom da se zlostavljanjem u vezi nastoji kontrolisati partnericu, da je ljubomora način na koji se može pokazati ljubav i opravdavati doživljenu izolaciju stavom da je "normalno" zapostaviti prijatelje/ice kada si u vezi.

Rezultati pokazuju da su mladići značajno skloniji neprepoznavanju uglavnom svih oblika nasilnog ponašanja navedenih u upitniku. To može biti razlogom za veći broj spomenutih izjava mladića o doživljenoj seksualnoj prisili, jer svaki peti mladić ne smatra seksualnu prisilu nasiljem (23,8%), a čak više od trećine mladića isto misli i za nagovaranje na seks (37,9%). No, i uvjerenje da određena ponašanja ne predstavljaju nasilje, također može biti u pozadini započinjanja nasilja u vezi.

Kao što je već rečeno, evidentno je da priličan broj ispitanih osoba ne prepoznaje pojedine oblike zlostavljanja u vezi kao nasilje. To se prvenstveno odnosi na oblike emocionalnog/psihološkog nasilja koji se koriste za kontrolu i dominaciju u vezi, te na verbalno zlostavljanje. Ali vidljivo je da jedan dio mlađih čak niti fizičko i seksualno zlostavljanje ne smatra nasilnim ponašanjima. Neosvještenost i neprepoznavanje nasilja, kao i mišljenje da su određeni oblici nasilnog ponašanja normalan dio svake veze može dovesti do toga da mlađi i dalje tolerišu rizične, nasilne veze i da u nasilju ne nalaze dovoljan razlog za prekid, žečeći prvenstveno da prestane samo nasilje, ali ne i veza. Međutim, zlostavljanje u vezi je kružni, ponavljajući proces, u kojem nasilne epizode s vremenom eskaliraju i dobivaju na intenzitetu, da bi se nakon naročito nasilnog incidenta (često brutalne fizičke agresije) osoba koja zlostavlja često izvinjavala i obećavala da to više nikada neće ponoviti. No, ovakav krug nasilja može se ponavljati kroz duži vremenski period.

2.3.11.

Stavovi o rodnim ulogama i nasilju na osnovu spola

Pojam roda koristi se kako bi se opisao set kvaliteta i ponašanja koje se u određenom društву očekuju od muškaraca i žena. Takva očekivanja polaze od ideje da su određene kvalitete, ponašanja, karakteristike, potrebe i uloge "prirodne" za muškarce, dok su neke druge "prirodne" za žene. Međutim, rod, za razliku od spola, nije biološka kategorija, već se konstruiše procesom socijalizacije koji mlade priprema za očekivane društvene uloge. Ljudi se radaju kao "muško" ili "žensko", ali uče da budu dječaci i djevojčice koji će odrasti i postati muškarci i žene. Od malih nogu ih uče koja su za njih prihvatljiva ponašanja i stavovi, uloge i aktivnosti, kako se trebaju odnositi prema drugim ljudima. Tokom odrastanja

preuzimaju načine i modele ponašanja zbog kojih će se kasnije osjećati kao integrativni dio društvene zajednice kojoj pripadaju. To naučeno ponašanje je ono što čini rodni identitet i uvjetuje rodne uloge.

Rodni sistem je historijski, društveno i kulturno specifičan fenomen i odražava način na koji su rodne razlike i strukture percipirane u određenom društvu. To je društveno konstruisan sistem gdje su muškarci i žene i njihovo ponašanje percipirani, ne kao nešto "prirodno", što proizlazi iz biologije, već se pojavljuju kao posljedica normi društva u kojem žive. Stoga nije neobično što rodni sistem s pripadajućim rodnim identitetima i ulogama određuje ponašanja adolescenata u vezama. Naša namjera je bila ispitati vjerovanja i stavove mlađih ljudi o očekivanim rodnim ulogama muškaraca i žena, a u tu svrhu ispitanicima/ama je ponuđen set tvrdnji koje se odnose na razne uloge i aktivnosti koje muškaraci i žene obavljaju, a koje su u kontekstu našeg društva percipirane kao "prirodne".

2.3.11.1.

Stavovi o rodnim ulogama

Adolescentima i adolescenticama je postavljeno i pitanje slažu li se sa određenim tvrdnjama koje opisuju stereotipne ženske i muške rodne uloge i identitete, kao i pojedina društvena očekivanja koja se vezuju uz spol. Tabela 20 donosi prikaz u kojim su se procentima ispitane osobe složile sa navedenim tvrdnjama, kao i statistička značajnost razlika u odgovorima s obzirom na spol.

STAVOVI O RODNIM ULOGAMA	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)	X² (df)
Mladići i djevojke imaju različite razloge za ulazak u vezu - mladići žele seks, a djevojke ljubav.	69,4	76,4	59,4	28,563** (1)
Žena treba paziti da ne izaziva muškarca.	62,7	58,7	68,4	8,357* (1)
Društvo vrši pritisak na mladiće da stupe u seksualne odnose.	60,4	66,9	51,3	21,432** (1)
Prava žena je pasivna, brižna, osjećajna i brbljiva.	42,7	41	45,3	1,668 (1)
Kad žene kažu NE, u stvari misle DA.	28,3	16,1	46,5	95,731** (1)
Pravi muškarac je aktivan, agresivan, neovisan i dominantan.	21	12,7	33,1	53,216** (1)
Žene su jedine odgovorne za odgoj djece i obavljanje kućanskih poslova.	18,7	13,3	26,3	23,806** (1)
Od djevojke se očekuje da pristane na seks s mladićem koji je potrošio poprilično novca na nju tokom zajedničkog izlaska.	15,1	4,6	30,6	109,633** (1)

*p < 0,05

**p < 0,01

Tabela 20. Slaganje sa stavovima o rodnim ulogama

Rezultati pokazuju da stavovi adolescenata/ica o ulogama, aktivnostima i položaju žena i muškaraca dijelom odražavaju tradicionalna uvjerenja koja u svom osnovu sadrže rodnu neravnopravnost. Zabrinjavajući je procenat mladih koji svoj vrijednosni sistem temelje na rodnim stereotipima i očekivanjima: velika većina mladih smatra da mladići i djevojke imaju različite razloge za ulazak u vezu (zanimljivo je to da ovo smatra 82,2% ispitanika/ca koji/e nisu imali seksualne odnose i da su u 69% slučajeva to one osobe za koje se utvrdilo da imaju nisko samopoštovanje), da ženina "provokacija" izaziva (i tako opravdava) muškarčevu "nasilnu reakciju" i da društvo vrši pritisak na mladiće da stupe u seksualne odnose.

Djevojke su statistički značajno sklonije smatrati da društvo vrši pritisak na mladiće da stupe u seksualne odnose, a što ostaje neosviješteno za polovinu mladića (51%). Mladići su pak statistički značajno skloniji smatrati da je seksualni odnos očekivana djevojčina protuusluga za večeru i provod u klubu koje je platio mladić (30,6% : 4,6%), a zanimljivo je da najveći procenat mladića koji su se složili sa ovom tvrdnjom (61,1%) u trenutku istraživanja nisu bili seksualno aktivni i mahom su iz nižih razreda srednje škole, dakle u dobi su od 15 i 16 godina.

Fizički i psihički atributi koje adolescenti asociiraju uz žene i muškarce također normiraju rodna očekivanja. Otprilike svaki treći mladić (33,1%) i svaka deseta djevojka (12,7%) vjeruje da je pravi muškarac aktivan, agresivan, neovisan i dominantan (osobe koje su ovog stava dolaze iz reda onih sa niskim samopoštovanjem (66,9%) i onih koji konzumiraju psihoaktivne supstance (posebno alkohol - 66,5%), dok i djevojke i mladići iskazuju otprilike jednak slaganje sa tvrdnjom po kojoj je prava žena pasivna, brižna, osjećajna i brbljiva. Tvrđnja: "Kad žene kažu NE, u stvari misle DA!" je svojevrsna predrasuda koja se iz generacije u generaciju prenosi među muškom populacijom, a najčešće je promovisana putem medija. Zanimljivo je da većina ispitanika koji se slažu sa ovom tvrdnjom imaju nisko samopoštovanje (71,6%), već su imali seksualna iskustva u vezi (53,4%) i konzumiraju psiho-aktivne supstance (68,5%).

Iako i djevojke i mladići iskazuju otprilike jednak slaganje sa pojedinim tvrdnjama koje se odnose na stereotipna društvena očekivanja rodnih uloga, mladići su statistički značajno skloniji većini gore navedenih stavova koji su u svojoj osnovi patrijarhalni, seksistički i stereotipni, te se često nalaze u pozadini diskriminacije, ali i viktimizacije djevojaka.

Vidimo da adolescentske mentalne slike žena i muškaraca prikazuju rodni sistem kao normativna područja suprotnosti sa značajno različitim sposobnostima, mogućnostima, vrijednostima i prioritetima pripisanim muškarcima i ženama. Koliko god da navedena shvatanja značenja rodnih uloga žena i muškaraca predstavljaju rodne stereotipe, nikako ne bismo smjeli podcijeniti značaj ovakvih idejnih konstrukcija za adolescentske percepcije očekivanih i dopuštenih ženskih i muških modela ponašanja.

2.3.11.2.

Stavovi o rodno uvjetovanom nasilju

Kao i u slučaju ispitivanja (ne)slaganja sa rodnim stereotipima i očekivanjima, mladima je ponuđena grupa tvrdnji koje predstavljaju mitove o nasilju u vezama, a koji se koriste kao opravdanje za nasilno ponašanje i ili podržavaju upotrebu nasilja u određenim situacijama. Tabela 21 prikazuje procenat onih adolescenata i adolescentica koje se slažu sa navedenim tvrdnjama, te značajnost statističke razlike prema njihovom spolu:

STAVOVI O NASILJU	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)	X² (df)
Postoje stvari koje mogu učiniti da pomognem prijatelju/ci koji/a je u nasilnoj vezi.	87,5	92,3	80,8	25,348** (1)
Stid i strah često su razlozi zbog kojih žrtve nasilja ne traže pomoć.	86,3	90,5	80,4	18,128** (1)
Posljedice psihičkog/emocionalnog zlostavljanja su podjednako ozbiljne kao i posljedice fizičkog zlostavljanja.	75,5	69,7	57,8	18,144** (1)
Moguće je biti nenasilan u nasilnim situacijama.	73,5	24,7	28,7	1,679 (1)
Ponekad su ljudi toliko ljuti da se ne mogu suzdržati od upotrebe fizičke sile.	70,2	71,9	67,8	1,744 (1)
Silovanje u braku je moguće.	64,8	69,7	57,8	13,103** (1)
Ljubomora je način na koji se može pokazati ljubav.	50,9	48,1	55	4,082 (1)
Osobe koje zlostavljaju svoje partnere/ice na taj ih način pokušavaju kontrolisati.	48,4	47,3	50,3	0,724 (1)
Kada par rješava svoje sukobe upotrebom fizičke sile, to je njihova stvar i ne treba se miješati.	36	35,4	36,6	0,138 (1)
Osobe koje tuku svoje partnere/ice uvijek su nasilne.	35,4	29,1	44,5	21,904** (1)
Kada osoba odluči napustiti nasilnu vezu, jednostavno joj je napustiti partnericu/a.	33,3	30,5	35,6	4,662 (1)
Normalno je zapostaviti prijatelje i prijateljice kad imаш mladića/djevojku.	32,5	30,2	36,2	3,512 (1)
Osobe koje ne napuste nasilne partnere/ice žele biti zlostavljane.	25,9	27,1	24,2	0,953 (1)
Za neke osobe je dobro da ih partner/ica ponekad udari.	24,6	16,9	36	41,822** (1)
Osoba koja zlostavlja druge pod uticajem alkohola ili droga/narkotika nije odgovorna za svoje ponašanje.	24,6	21,5	29,1	6,544 (1)
Djeca trebaju oca čak i ako je nasilan prema majci.	18,3	12,7	26,6	27,039** (1)
Prihvatljivo je ponekad u nagovaranju i uvjeravanju upotrijebiti i fizičku silu.	13,6	8,72	20,17	23,824** (1)
Prihvatljivo je da mladić udari djevojku ako ga je ona prevarila.	10,3	4,4	18,9	48,105** (1)

*p < 0,05

**p < 0,01

Tabela 21. Slaganje sa stavovima o rodno uvjetovanom nasilju

Dobiveni rezultati pokazuju prilično visoke postotke mlađih koji se slažu sa pojedinim tvrdnjama koje podupiru nasilne oblike ponašanja i opravdavaju upotrebu nasilja u vezi u pojedinim situacijama. Da je konflikt moguće rješavati nenasilnim putem, smatra više od dvije trećine ispitanih (73,5%), a oni koji su odgajani u skladu sa vjerskim načelima su u 94,7% slučajeva prepoznali ovakvu mogućnost. Skoro dvije trećine mlađih (64,8%) smatra da je status bračne zajednice dovoljno opravdanje za prisiljavanje na seksualne odnose, kao i da posljedice emocionalnog/psihološkog zlostavljanja nisu ozbiljne (69,7% djevojaka i 57,8% mlađića). Također, dvije trećine mlađih (70%) misli da snažni osjećaji ljutnje opravdavaju upotrebu fizičkog nasilja.

Mlađiči su statistički značajno uvjereniji da je partnerov udarac opravdana "kazna" za djevojčin preljub (18,9% : 4,4%), kao i da postoje osobe za koje je prihvatljivo da ih partner/ica ponekad tuče (20,17% : 8,72%). Za polovicu ispitanih osoba ljubomora je način na koji se partneru/ici pokazuje i dokazuje ljubav, a najveći procenat onih koji ovo tvrde su iz starijih razreda (62,5%), dok statistički značajna razlika ne postoji u odnosima prema stepenu konzumacije psihootaktivnih supstanci, broja bioloških roditelja sa kojima su ispitani/ce odrastali, nivoa njihovog samopoštovanja ili izloženosti nasilju od strane odraslih.

Gotovo jedna četvrtina adolescenata i adolescentica (24,6%) vjeruje da stanje alkoholiziranosti/drogiranosti opravdava upotrebu nasilnog ponašanja, te da osobe koje ne napuste nasilne partnere/ice žele biti zlostavljanje (25,9%). Da je nasilje nad ženama u porodici dozvoljeno zbog potrebe djece za ocem i skladnom porodicom smatra gotovo petina ispitanih (18,3% od čega 26,6% mlađića i 12,7% djevojaka). Zanimljivo je da je samo 12,4% ispitanih/ica koji/e su odrasli bez oca ovakvog stava, dok je onih koji/e su odrasli sa oba biološka roditelja čak 87,6%.

Mlađiči su statistički značajno skloniji većini gore navedenih stavova, što samo govori u prilog tome da su manje osviješteni i informisani o stvarnim uzrocima, oblicima, dinamici i posljedicama nasilja u partnerskim vezama.

2.3.12. Iskustva rodno uvjetovanog nasilja u školi i u užem okruženju

Obzirom da nam je rođenjem data samo biološka osnova na kojoj će se kasnije formirati ličnost, u razvoju ličnosti jedne osobe ključnu ulogu imaju interakcije s drugim ljudima i socijalizacija, jer izravno utiču na na obrasce ponašanja koje ćemo usvojiti i koji će kasnije definisati našu osobnost. Dakle, socijalizacijom se stiču važne osobine za društveni život, ali ne samo one pozitivne, već, nažalost, i one negativne. Faktorima socijalizacije mogu se smatrati svi faktori koji utiču na tok i rezultate socijalnog učenja, među kojima su najvažniji porodica, škola i vršnjaci.

Porodica je veoma bitna za razvoj ličnosti, jer roditelji predstavljaju uzore s kojima se djeca najprije susreću i čije obrasce ponašanja nastoje da oponašaju. Stoga, osnovno i najveće pravo u odgoju djeteta pripada roditeljima - ono započinje djetetovim rođenjem i ne prestaje sve dok od mladog čovjeka ne postane odrasla i zrela osoba, svjesna svojih odgovornosti. Međutim, mlađi su na putu ka svojoj nezavisnosti izloženi mnogobrojnim opasnostima i rizicima, te su stoga i mnogostruko ugroženi, pa su i njihovi roditelji često mučeni dilemom trebaju li pokazati svoj autoritet da bi ih poštijeli tih poteškoća, ili ih trebaju izložiti riziku kojem mlađi čovjek možda još nije dorastao, ali će jedino tako uspjeti steći vlastita iskustva.

Škola je glavni faktor obrazovanja - sticanja znanja i vještina, ali i važna ustanova za vaspitanje i formiranje stavova, vrijednosti i društvenih normi. Također, u školi se ostvaraju uslovi neophodni za integraciju mladih u društveni život, te ona značajno djeluje na razvoj ličnosti pojedinca.

Grupa vršnjaka također znatno utiče na razvoj i formiranje ličnosti pojedinca i na to koje će vrijednosti mladi usvojiti i težiti da ostvare u životu, šta će im biti ideali. Poseban uticaj grupe vršnjaka ima na razvoj interesovanja osobe, na njen način odjevanja, odmaranja i zabavljanja, kao i na način govora i izražavanja. U konfrontaciji sa svojom okolinom adolescenti stiču osjećaj vlastite snage, sakupljaju iskustva, doživljavaju poraze i razočarenja i čine postupne korake na putu ka samostalnosti i zrelosti. U natjecanju s drugima spoznaju vlastite granice i postižu svoju nezavisnost na raznim nivoima.

2.3.12.1.

Rodno uvjetovano nasilje u školi

Škola, kao prostor u kojem velika većina mladih provodi skoro trećinu svojih radnih dana, ujedno je mjesto nasilnog ponašanja adolescenata/ica. Izloženost nasilju u školi za neke može imati i efekat prelijevanja, te može uticati na prihvatanje i/ili upotrebu nasilja u drugim životnim područjima, pa tako i u partnerskim vezama³¹.

---

31 Kelly, 2006; O'Keefe, 2005.

U ovom istraživanju, mladi su pitani o tome da li su u svojoj školi svjedočili, počinili ili doživjeli neko od 11 ponuđenih nasilnih ponašanja, a rezultati njihovih odgovora prikazani su u tabeli 22:

PONAŠANJE	VIĐENO (%)	DOŽIVLJENO (%)	POČINJENO (%)
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije seksualne orijentacije	86,1	6,4	7,6
		M: 11	M: 10,7
		Ž: 2,8	Ž: 5,1
Prijetnja oružjem (nož, pištolj...)	85,8	7,5	6,7
		M: 13,7	M: 9,5
		Ž: 2,8	Ž: 4,5
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije vjeroispovijesti	84,5	9,8	5,7
		M: 15,7	M: 8,4
		Ž: 5,7	Ž: 3,7
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije nacionalnosti	83,5	9,4	7,1
		M: 13,4	M: 10,5
		Ž: 6,5	Ž: 4,6
Neželjeni komentar, geste ili ružne šale o nečijoj seksualnosti	81,1	11,5	7,4
		M: 16,4	M: 11
		Ž: 7,8	Ž: 4,7
Krada ili uništavanje imovine	78,7	12,6	8,7
		M: 16,9	M: 11,4
		Ž: 9,4	Ž: 6,7
Tučnjava	78,7	10,9	10,4
		M: 18,7	M: 19,4
		Ž: 5,3	Ž: 3,6
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečijeg izgleda ili načina govora	78,4	12,7	8,9
		M: 15,2	M: 10,1
		Ž: 11	Ž: 8,1
Guranje, naguravanje, udaranje	76,4	11,6	12
		M: 18,4	M: 22,3
		Ž: 6,7	Ž: 4,2
Neželjeno dodirivanje, štipanje itd. u seksualnom smislu	75,4	12,8	11,8
		M: 14,8	M: 19,2
		Ž: 11,3	Ž: 5,8
Širenje glasina ili laži	65,2	28,1	6,7
		M: 27,8	M: 7,6
		Ž: 28,2	Ž: 6,1

Tabela 22. Svjedočeće, činjenje ili doživljavanje nasilnog ponašanja u školi

Rezultati pokazuju da je više od 80% mladih svjedočilo prijetnjama oružjem, te vrijedjanju, omalovažavanju i davanju neželjenih komentara o nečijoj seksualnosti, vjeroispovijesti i nacionalnosti. Više od dvije trećine mladih svjedočilo je kradli ili uništavaju tude imovine, tučnjavi, vrijedjanju zbog

nečijeg izgleda ili načina govora, naguravanju i udaranju i neželjenom dodirivanju u seksualnom smislu. Više od polovine ispitanih svjedočilo je širenju glasina ili laži o nekome (65,2%).

Što se tiče doživljenog nasilja u školskoj sredini, djevojke su najčešće navodile da su doživjele tri vrste nasilnog ponašanja: širenje glasina ili laži (28,2%), vrijedanje i omalovažavanje zbog izgleda ili načina govora (11%) i neželjeno dodirivanje u seksualnom smislu (11,3%). Iz ovog zaključujemo da se seksualna viktimizacija djevojaka, osim u vezama, događa i u školskoj sredini. Mladići u školi najčešće doživljavaju širenje glasina ili laži (27,8%), naguravanje i udaranje (18,4%) i tučnjavu (18,7%).

S obzirom na počinjeno nasilje, djevojake najčešće izjavljuju da su vrijedale drugu osobu zbog njenog izgleda ili načina govora (8,1%), otudivale ili uništavale tuđu imovinu (6,7%), te širile glasine i laži (6,1%). Mladići pak znatno više aktivnije sudjeluju u nasilju u školi, pa se tako gotovo jedna petina njih izjasnila da se najčešće naguravaju i udaraju (22,3%), sudjeluju u tučnjavi (19,4%) i neželjeno dodiruju drugu osobu u seksualnom smislu (19,2%). Dakle, razlike između djevojaka i mladića očituju se u učestalijim, pretežno fizičkim, nasilnim ponašanjima koje čine i doživljavaju učenici, te uglavnom verbalnom nasilju kod učenica. Uočljivi su i relativno visoki postotci doživljenog seksualnog zlostavljanja u odgovorima djevojaka (11,3% fizičko i 28,2% verbalno) i počinjenih oblika seksualnog nasilja u odgovorima mladića (19,2% fizičko i 11% verbalno).

2.3.12.2.

Rodno uvjetovano nasilje u okruženju ispitanika/ca

Studije³² ukazuju da u adolescenciji grupa prijatelja i prijateljica ima sve važniji uticaj na učenje modela ponašanja i oblikovanje individualnih vrijednosti i normi, pa tako i onih vezanih uz nasilna ponašanja i partnerske odnose. Sklonost doživljenom ili počinjenom nasilju u vezama adolescenata/ica usko je povezana sa stavovima prijateljima/cama koje su u nasilnoj vezi, kao i sa normama grupe vršnjaka/inja koji glorifikuju, prihvataju i opravdavaju upotrebu nasilnog ponašanja.

32 Cascardi i Avery-Leaf, 2000; Department of Justice Canada, 2007; Kelly, 2006; Kinsfogel i Grych, 2004; Swart, 2005.

Na pitanje da li su u svom okruženju svjedočili, počinili ili doživjeli neko od 11 ponuđenih nasilnih ponašanja, mladi su dali odgovore koje smo prikazali tabelarno:

PONAŠANJE	VIĐENO (%)	DOŽIVLJENO (%)	POČINJENO (%)
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije seksualne orijentacije	88,9	4	7,2
		M: 6,2	M: 10,9
		Ž: 1,9	Ž: 3,9
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije vjeroispovijesti	86,7	7,6	5,7
		M: 10,4	M: 8,5
		Ž: 5,4	Ž: 3,4
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije nacionalnosti	85,8	7,9	6,3
		M: 10,2	M: 8,7
		Ž: 6,1	Ž: 4,1
Neželjeni komentar, geste ili ružne šale o nečijoj seksualnosti	85,6	7	7,4
		M: 11,7	M: 10,8
		Ž: 3,3	Ž: 4,8
Prijetnja oružjem (nož, pištolj...)	85,4	7,5	7,2
		M: 12	M: 11
		Ž: 3,5	Ž: 3,8
Krada ili uništavanje imovine	82,9	9	8,1
		M: 12,5	M: 11,7
		Ž: 6,4	Ž: 5,4
Neželjeno dodirivanje, štipanje itd. u seksualnom smislu	82	9,5	8,4
		M: 12,7	M: 13,9
		Ž: 6,8	Ž: 3,7
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečijeg izgleda ili načina govora	81,5	11,7	6,8
		M: 14,7	M: 9,7
		Ž: 9,4	Ž: 4,7
Tučnjava	79	10,9	10,1
		M: 17,3	M: 17
		Ž: 5,8	Ž: 4,3
Guranje, naguravanje, udaranje	78,3	11,4	10,3
		M: 17,6	M: 17,4
		Ž: 6,4	Ž: 4,5
Širenje glasina ili laži	77,3	17,9	4,8
		M: 17,8	M: 5,9
		Ž: 18	Ž: 4

Tabela 23. Svjedočje, činjenje ili doživljavanje nasilnog ponašanja u okruženju ispitanika/ca

Velika većina mladih je u svom naselju svjedočila svakom od navedenih nasilnih ponašanja. Najčešće (u gotovo 90% slučajeva), adolescenti/ce u svojoj sredini svjedoče vrijedanju i neželjenim komentarima zbog nečije seksualne orijentacije, vjeroispovijesti, nacionalnosti i izgleda ili govora, kao i prijetnjama

oružjem, krađi ili uništavanju imovine i neželjenom dodirivanju u seksualnom smislu. Tučnjavi, naguravanju i udaranju, te širenju glasina ili laži u svom okruženju svjedočilo je više od dvije trećine ispitanika/ca.

Rezultati za učestalost i najčešće oblike nasilja koje mladići doživljavaju i čine u svom naselju u velikoj mjeri odgovaraju podacima navedenim za nasilje u školi. No, izgleda da je za djevojke, s obzirom na učestalost doživljenog verbalnog (ogovaranje, vrijeđanje, omalovažavanje) i seksualnog zlostavljanja (neželjeni komentari i dodirivanje), njihovo naselje ipak nešto manje opasno od školske sredine. Učestalost i ostali oblici počinjenog nasilja u naselju od strane djevojaka uglavnom odgovaraju rezultatima navedenim za školu.

Uz obrasce nasilja prisutne unutar nekih porodica i vršnjačkih grupa, i svjedočenje i izloženost adolescenata/ica nasilnim ponašanjima u drugim sredinama u kojima se svakodnevno kreću (škola, naselje/kwart), može, s obzirom na model socijalnog učenja, doprinijeti upotrebi i prihvatanju nasilja u vezi.

2.3.12.3.

Vršnjačke grupe i nasilje

Grupa vršnjaka omogućava adolescentima da prevladaju vlastitu izolaciju, uključujući ih u vlastito izabranovo društvo. Grupe mladih u stambenim naseljima/kvartovima, sportskim klubovima ili religioznim zajednicama razvijaju svoje vlastite norme i oblike ponašanja, na koje često obavezuju svoje članove. U njima otkrivaju nove načine ophođenja, drugačiji jezik, stil mišljenja i različite mogućnosti ispoljavanja osjećajnih reakcija, ali i sklonosti za različite stvari koje se uvijek ne slažu sa životnim stilom njihovih porodica. Adolescentska prepričavanja unutar vršnjačke grupe odražavaju važeće norme prikladnog rodnog ponašanja, često poricanja osjećaja, kao jednog od osnovnih elementa tradicionalne verzije muškosti, i zabrinutosti zbog mogućih negativnih posljedica seksualnih odnosa, za djevojke.

Dakle, u adolescenciji grupa prijatelja i prijateljica ima sve važniji uticaj na učenje modela ponašanja i oblikovanje individualnih vrijednosti i normi, pa tako i onih vezanih uz nasilna ponašanja i partnerske odnose. Više od trećine mladih izjavljuje da se u krugu bliskih prijatelja i prijateljica druže s osobom koja se nasilno ponaša u vezi (33,1%). Otprilike jedna petnaesetina ispitanih osoba dio je vršnjačkih grupa u kojima se nasilje idealizira kao nepisano pravilo (15,4%), izjavljuje da postoji pritisak da se nasilno ponašaju ako žele biti dio grupe (13,5%) i druži se u grupama koje odobravaju i opravdavaju nasilno ponašanje (11,5%). Ovi rezultati prikazani su u tabeli 24:

U grupi tvojih bliskih prijatelja/ca...	UKUPNO (%)	Djevojke (%)	Mladići (%)	X² (df)
...postoje osobe koje se nasilno ponašaju prema mladiću/djevojci.	33,1	29,6	38,1	7,935* (1)
...nasilno se ponašanje idealizira - to je "nepisano pravilo" grupe.	15,4	12,3	19,8	10,187** (1)
...postoji pritisak da se i ti nasilno ponašaš ako želiš biti dio grupe.	13,5	8,5	20,6	29,732** (1)
...nasilno se ponašanje odobrava/opravdava.	11,5	8,9	15,3	9,506* (1)

*p < 0,05

**p < 0,01

Tabela 24. Vršnjačke grupe i modeli nasilnih ponašanja

Za sve navedene karakteristike vršnjačkih grupa, utvrđena je statistički značajna razlika po spolu, s tim da su mladići oni koji su skloniji družiti se u grupama u kojima je nasilje jedna od prihvaćenih normi.

Uporednom analizom utvrđeno je da ispitane osobe koje izjavljuju da se u njihovoј grupi prijatelja/ica nasilno ponašanje odobrava i opravdava, statistički su značajno sklonije, u odnosu na mlađe koji se ne kreću u takvim grupama, doživljavati različite vidove nasilnih ponašanja u vezi: ljubomoru, posesivnost, kontrolu, optuživanje, ucjenjivanje, udaranje/šamaranje i nagovaranje na seks.

Također, biti dio vršnjačke grupe u kojoj se nalaze i osobe s iskustvom nasilne veze, jest karakteristika koja je statistički značajno povezana i sa većom sklonosću činjenja nasilja u vlastitoj vezi. Adolescenti/ce koji/e se druže u takvim grupama skloniji/e su izrazito ljubomornom ponašanju, optuživanju i kontrolisanju partnera/ice, udaranju/šamaranju, te nagovaranju, ucjenjivanju i prisiljavajuju na seksualni odnos.

Dakle, i ovo istraživanje je potvrdilo da izloženost kulturi nasilja u naselju/susjedstvu/kvartu (engl. *community violence*) itekako može imati uticaja na činjenje i/ili doživljavanje nasilja u partnerskim odnosima mladih³³.

2.3.13.

Uticaj medija

Razlog zbog kojeg se želja za seksualnom intimnošću kod mlađih ljudi javlja sve ranije ima raznovrsne uzroke. Između ostalog, pospješena je i povećanom liberalizacijom medija i erotiziranom atmosferom u našem društву. Vrijednosti i stavove današnje generacije adolescenata/ica u velikoj mjeri oblikuje i izloženost uticaju masovne kulture i medija koji prizvode i reprodukuju rodno stereotipne prikaze i poruke koji kategorije *maskuliniteta* i *feminiteta* predstavljaju na tradicionalan način, favorizirajući i privilegirajući muški rod, a diskriminirajući žene. Na taj način, mlađi su svakodnevno izloženi negativnim predrasudama o ženama i onim pozitivnim o muškarcima, što bitno utiče na njihovo ponašanje, ne samo u vezama, već i u životu općenito, i formiranje kriterija vrednovanja i uspešnosti.

Medijske prikaze i poruke povezane sa seksualnošću mlađi ljudi uglavnom primaju putem televizijskih serija, reklama, filmova i časopisa za mlađe koji se nadmeću u objavljuvanju smionih, seksualno stimulirajućih tekstova i slika. U njihov sadržaj i značenje često su utkane rodne razlike koje odražavaju šire društvene stereotipe. Pored toga, mediji, naročito oni pornografski, skloni su normalizirati nasilje i nasilne stavove, te normirati percepcije rodnih uloga i seksualnih veza/ponašanja, doprinoseći da mlađi razviju nerealna razumijevanja i očekivanja od seksualnosti i međuljudskih odnosa. Dok u velikoj mjeri koriste savremene medijske tehnologije, adolescenti/ce istovremeno i usvajaju, odbacuju i/ili priлагodjavaju ponuđena predstavljanja rodnih i seksualnih identiteta i uloga, ponašanja i očekivanja.

Djevojke i mladići uglavnom prepoznaju dominantne medijske slike i poruke o ženama, muškarcima i seksualnosti kao tradicionalne i stereotipne rodne uloge i odnose, te kao naglašeno seksualizirane. Tako je društvena kategorija "muževnosti" u medijima, uglavnom povezana s predstavama superiornosti, seksualne permisivnosti i odvažnosti i značajna je samo u onoj mjeri koliko je dominantna nad i u suprotnosti sa "ženstvenosti", dok, s druge strane, medijski prikazi "ženstvenosti" uglavnom podrazumijevaju zauzimanje podređene i zavisne pozicije u rodnoj dihotomiji, vrednovanje po atra-

³³ Furlong, 2005; Kelly, 2006; O'Keefe, 2005; Powers i Kerman, 2006.

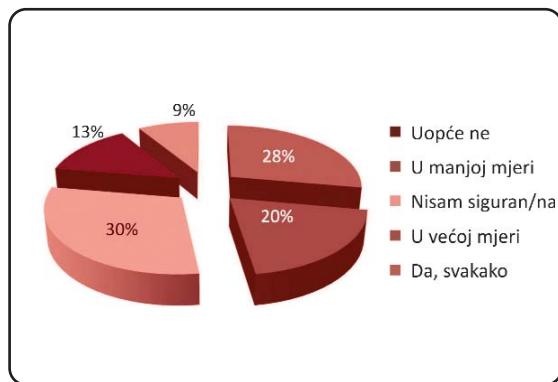
ktivnosti i vanjskom izgledu i definisanje prema mnogo strožijim seksualnim normama. Dominantni medijski prikazi ženske seksualnosti utjelovljene u često nedostižnom idealu ("Moraš biti savršena!"), imaju uglavnom negativan efekat na samopouzdanje mlađih žena. Također, mnogi adolescenti/ce vide popularni medijski diskurs kao pretjerano seksualiziran i kao poziv za mlade ljude da stvaraju i potvrđuju svoje rodne identitete ulaganjem u odgovarajuće pozicije i uloge³⁴.

"Kao prvi primjer navela bih televiziju, jer se na njoj mogu vidjeti različiti oblici nasilnog ponašanja. Tipični primjeri nasilja u vezama prikazani su kroz određene filmove."
(Ž, 17 godina)

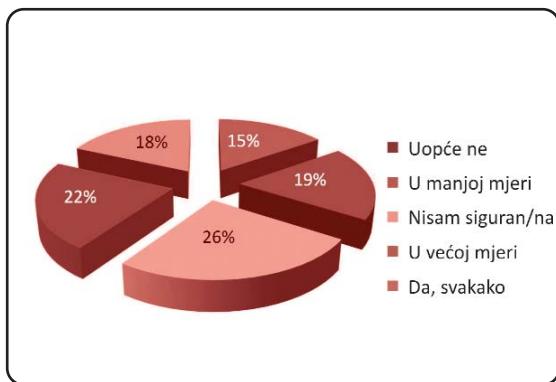
Prema podacima ovog istraživanja, čak 40,3% ispitanih smatra da medijske slike često uključuju slike nasilja. Svaka peta mlada osoba smatra da prikazi muško-ženskih odnosa, kao i medijske slike seksualnosti, u potpunosti ili u većoj mjeri odgovaraju stvarnim osobama i situacijama (22,4%). Otpriklike desetina mlađih izjavljuje da takvi medijski prikazi u većoj mjeri utiču na njihov izbor partnera ili partnerice (11,4%), seksualno ponašanje (11,1%) i na komunikaciju u vezi (11,7%), dok ih nešto manje izjavljuje da medijske slike utiču na njihov izgled (8,6%).

34 Hodžić i Bijelić, 2003.

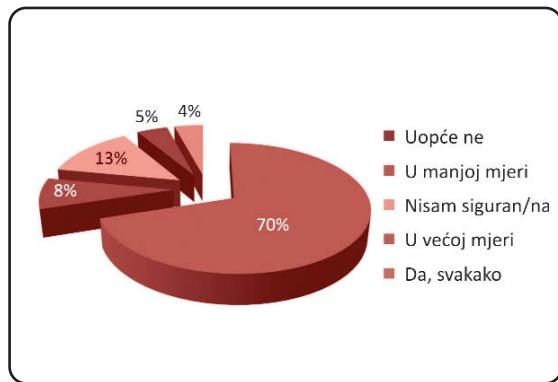
Medijske slike...

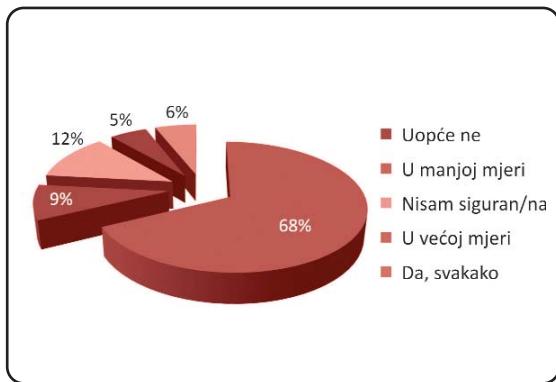
Grafikon 13. ...odgovaraju stvarnim osobama i situacijama (22,4%)

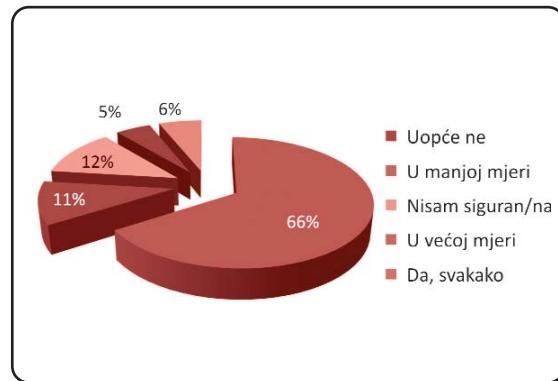
Grafikon 14. ...često uključuju i slike nasilja (40,3%)

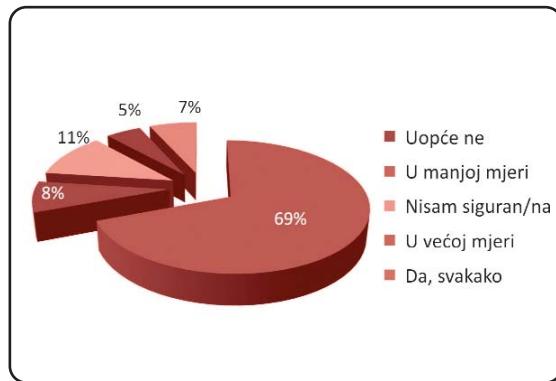
Grafikon 15. ...utiču na tvoj izgled (8,6%)

Grafikon 16. ...utiču na tvoj izbor partnera/ice (11,4%)

Grafikon 17. ...utiču na tvoje seksualno ponašanje (11,1%)

Grafikon 18. ...utiču na tvoju komunikaciju u vezi (11,7%)

lako su na skali od 1 (uopće ne) do 5 (da, svakako), aritmetičke sredine (AS) procjene uticaja medija pretežno grupisane oko vrijednosti 1.5 - 2.0 (2 = u manjoj mjeri), statistički značajne razlike po spolu ipak su prisutne u pojedinim navedenim odgovorima (tabela 25) koje pokazuju da su mladići nešto skloniji uticaju medija na njihovo seksualno ponašanje, nego djevojke, no, generalno gledano, ipak u manjoj mjeri.

Medijski prikazi rodnih odnosa i seksualnosti...	Djevojke (AS)	Mladići (AS)	t
...odgovaraju stvarnim osobama i situacijama.	2,51	2,62	-1,322
...često uključuju i slike nasilja.	3,27	2,86	4,687**
...utiču na tvoj izgled.	1,55	1,77	-2,961*
...utiču na tvoj izbor partnera/ce.	1,59	1,92	-4,164**
...utiču na tvoje seksualno ponašanje.	1,51	2,05	-6,900**
...utiču na tvoju komunikaciju u vezi.	1,54	1,97	-5,223**

*p<0,05   **p<0,01

Tabela 25. Procjene uticaja medijskih slika i poruka

Vrijednosti u tabeli predstavljaju aritmetičke sredine procjene uticaja medija na ispitanike/ce na skali od 1 do 5, gdje je 1 = uopće ne, 2 = u manjoj mjeri, 3 = nisam sigurna/siguran, 4 = u većoj mjeri, 5 = da, svakako.

Uporednom analizom došlo se do rezultata koji pokazuju da su mladi koji u vezi doživljavaju određene oblike psihološkog/emocionalnog i seksualnog nasilja statistički značajno skloniji uticaju medija na njihovo seksualno ponašanje, komunikaciju u vezi i stavove o rodnim ulogama, nego što su to adolescenti/ce koji/e nemaju iskustva doživljenog nasilja u vezi. Osobe koje su izjavile da su u vezi činile neke oblike emocionalnog/psihološkog nasilja, statistički su značajno sklonije uticaju medija na njihovo seksualno ponašanje, komunikaciju u vezi i stavove o rodnim ulogama, za razliku od onih mladih koji ne čine nasilje u vezi. Također, ispitanici/e koji/e su izjavili/e da su partnera/icu seksualno i fizički zlostavljeni/e statistički su značajno skloniji/e uticaju medija na njihovo seksualno ponašanje.

2.3.14.

Rodno uvjetovano nasilje i prevencija u školi

Mnogo je razloga zbog kojih mladići/djevojke ostaju u nasilnoj vezi. Ponekad jednostavno ne vide, ne prepoznaju ili teško razumiju probleme u kojima su se našli/e, te se ne žele suočiti s njima, a često i ne znaju na koji bi ih način uspješno prevladali/e. Škola je sredina u kojoj adolescenti/ice provode značajan dio svog vremena, kao i jedan od ključnih društvenih konteksta učenja za mnoge mlade, ali, nažalost, i mjesto koje nije lišeno nasilnog ponašanja među učenicima/ama. Odgojno-obrazovne ustanove, u saradnji sa drugim relevantnim organizacijama i institucijama u lokalnoj zajednici, uključujući i organizacije civilnog društva, u dobroj su poziciji za primjenu sveobuhvatnih edukativno-preventivnih programa koji bi se bavili problemom rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama. Dakle, rad na suzbijanju rodno uvjetovanog nasilja među omladinom zahtijeva otvorenost škole prema zajednici i mobilizaciju svih resursa, te uvezivanje njene cjelovite unutrašnje i vanjske sredine.

Na pitanje otvorenog tipa o načinima na koje škola može doprinijeti suzbijanju rodno uvjetovanog nasilja u vezama adolescenata, iz odgovora mladih izdvojili smo sljedeće:

"Trebalo bi otvoriti savjetovalište, kako bi mladi mogli saznati više o nasilju."
(Ž, 15 godina)

"Prije svega, trebalo bi održati neka predavanja o nasilju, ponašanju u školi, davati korisne savjete. Neki profesori to rade, ali većina bi trebala, a ne samo da dođu na čas i ispričaju lekciju. Treba ponekad i o tome pričati, dati neki savjet."
(Ž, 16 godina)

"Na mnogo načina koji mogu probuditi svijest u mladim ljudima, jer ima onih koji žive u takvim okolnostima, a ne žele si to priznati ili potražiti bilo kakvu vrstu pomoći."
(Ž, 17 godina)

"Programi aktivnosti koji uključuju otvoren razgovor, video prikaze o nasilju u vezama i primjere nasilja koji su prisutni oko nas."
(Ž, 17 godina)

"Uvođenje časova o toj temi, na kojima bismo mogli otvoreno razgovarati o nasilju u vezama i kako da ga spriječimo, ali prije svega da i sami nešto naučimo iz toga."
(Ž, 17 godina)

"Da se malo više školskog vremena posveti tom problemu koji je danas, nažalost, učestao i postaje svakodnevica. Treba saradivati s učenicima i razgovarati što je moguće više o tome kako bi se stvorila dobra komunikacija između pedagoga, psihologa i učenika. Treba pružiti pomoći učenicima koji su izloženi tom problemu, a nemaju hrabrosti nikom da se obrate."
(Ž, 18 godina)

"Škola može mnogo doprinijeti ukoliko organizuje vannastavne časove barem jednom sedmično. Na taj način može doći do buđenja svijesti kod nekih osoba koje su pokazale nasilne sposobnosti da se na vrijeme povuku, a i osobe koje nisu nasilne treba da slušaju ta predavanja, kako bi nadogradile svoju moralnu stranu ličnosti."
(Ž, 18 godina)

"Škola može doprinijeti tako da organizuje neku vrstu seminara gdje bi mogli učestvovati učenici, ali i njihovi roditelji."
(Ž, 17 godina)

"Treba napraviti radionice i seminare na ovu temu, da malo stariji i iskusniji ljudi govore o tome kako se gradi zdrava veza, uz aktivno učešće prisutnih na radionicici."
(M, 17 godina)

"Možda da se na nekim od časova drži predavanje na tu temu i da se kažnjava počinioce ukoliko se nasilje desi unutar školskog dvorišta."
(Ž, 17 godina)

"Treba oformiti i organizovati neku sekciju koja bi se prvenstveno bavila tim stvarima, neku korisnu debatu u kojoj bi profesori i učenici mogli razgovarati o problemima, iznositi svoja mišljenja. Također, potrebno je obrinuti se da delikvent i budu izbačeni iz škole i budu prebačeni u neku ustanovu za adekvatno liječenje."

(Ž, 15 godina)

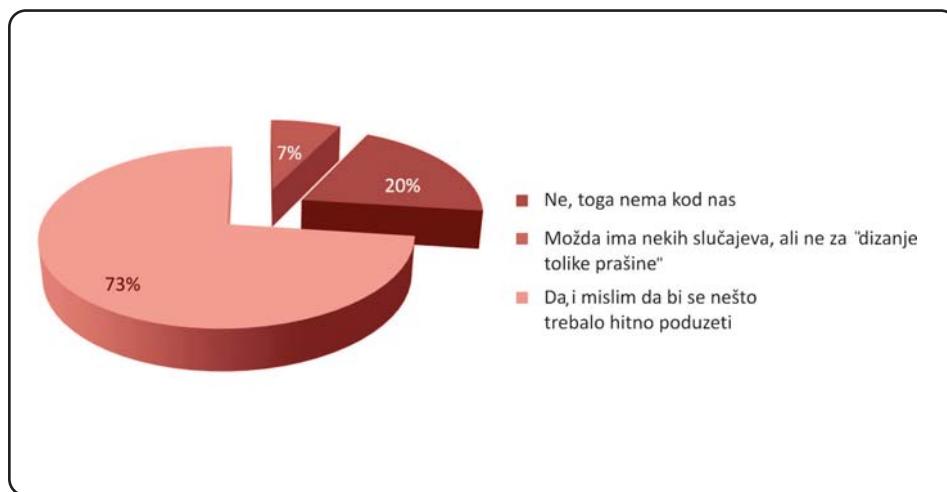
"Možda bi profesori trebali više razgovarati s nama o tome.
Ne bi bilo loše da imamo pokoji čas mjesecno o tome."

(Ž, 16 godina)

Kroz sve dosadašnje aktivnosti i napore koji su uloženi u ispitivanje mišljenja roditelja, nastavnika i učenika istaknuta je prioritetna potreba za edukacijom i obukom, umrežavanjem i povezivanjem, te razmjenom pozitivnih iskustava iz dosadašnjih praksi u radu na prevenciji vršnjačkog, rodno uvjetovanog nasilja u školama. Jedan od preventivnih oblika djelovanja je osiguravanje prikladnog odgojno-obrazovnog programa rada sa zajednicom, školom, roditeljima, vršnjacima, te pravovremena identifikacija nasilja.

Velika većina mladih (67%) je na pitanje: *Je li neka tebi poznata osoba iz tvog okruženja u nasilnoj vezi?*, odgovorila negativno. Među prostalih 33% ima onih koji ipak poznaju nekog iz svog okruženja ko je u nasilnoj vezi. Za 6,9% mladih osoba riječ je o nekoj drugoj osobi (poznaniku/ci, poznanikovoj curi, komšiji, i sl.), dok se za nešto manje njih (6,5%) radi o njihovoj prijateljici, odnosno prijatelju. Manji broj ispitanih osoba (1,9%) izjavljuje da je neko od osoba iz njihove bliže porodice u nasilnoj vezi (majka, tetka, otac, strina, rodak/rodica i sl.). Djevojke u odnosu na mladiće, iskazuju statistički značajno više saznanja o postojanju nasilnog ponašanja u vezama u njihovoj socijalnoj mreži ($X^2 = 17,3$; df = 3; p < 0,05).

Gotovo tri četvrtine mladih (73%) su stava da rodno uvjetovano nasilje u adolescentskim vezama predstavlja ozbiljan problem, te da je po tom pitanju hitno potrebno nešto poduzeti. Preostala četvrtina (27%) smatra da nasilje u vezama adolescenata/ica predstavlja problem za kojim se ne treba "dizati prevelika prašina", te da je to neznatan ili nikakav problem.

Grafikon 19. Ozbiljnost problema rodno uvjetovanog nasilja u vezama u školi

Potom su mladi ispitani da li u njihovoj školi postoje neki mehanizmi prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama, na šta je 94,4% ispitanih izjavilo da iako se u njihovoj školi provode određene aktivnosti kojima se tretira ova problematika - one se većinom svode na rad školskog pedagoga, određene sekcije, a tematika vršnjačkog nasilja je donekle zastupljena i u sklopu određenih časova - škola bi trebala posvetiti mnogo više pažnje ovom problemu i uesti određene sadržaje, pa čak i predmete koji se bave nasiljem u vezama, s ciljem unaprijeđenja prevencije ovog problema i ukazivanja na instrumente pomoći onima kod kojih je ovaj problem već prisutan.

U odgovorima na otvoreno pitanje *Na koje sve načine škola može doprinijeti edukaciji o nasilju u vezama i prevenciji nasilnog ponašanja?*, ispitane osobe su ponudile mnoštvo ideja i prijedloga edukativnih sadržaja koji, po njihovom mišljenju, moraju biti zastupljeni u radu na prevenciji rodno uvjetovanog nasilja u vezama. U nastavku iznosimo odgovore adolescenata/ica kategorisanih prema predloženom sadržaju, metodama i prepostavkama za rad na edukaciji i prevenciji nasilja u adolescentskim vezama:

TEMATSKI SADRŽAJ	METODE RADA	PREPOSTAVKE ZA RAD
Prepoznavanje oblika nasilnih ponašanja u vezi	Radionice, predavanja	Stručnost
Prepoznavanje prvih znakova nasilne veze	Promotivni materijal (informativne brošure, leci, posteri, plakati)	Anonimnost i povjerljivost
Vrste nasilja	Razgovori, debate, diskusije, tribine	Uvođenje kurseva samoobrane
Uzroci i posljedice nasilja	Školski časopis, školske predstave, literarni i likovni radovi učenika/ca	Dodatno finansiranje edukativno-preventivnih programa
Razlozi za nasilje	Istraživanja, ankete	Dodatna edukacija za nastavnike i osobe u školskim stručnim službama za psihosocijalni rad sa nasilnim osobama
Razvijanje komunikacijskih vještina		
Promocija ravnopravnosti spolova i prava na život bez nasilja	Savjetovališta, školske službe sa stručnim osobama (pedagozi, psiholozi, ljekari...)	Osiguravanje psihološke pomoći i savjetovanja unutar stručnih školskih službi kroz osnivanje stručnog tima u školi za podržavanje i zaštitu žrtvama nasilja u vezama, te osobama koje žele prekinuti nasilnu vezu
Razvijanje i jačanje samopoštovanja, samopouzdanja, dostojanstva i vlastite vrijednosti	Informisanje putem medija (reportaže, filmovi - dokumentovana svjedočanstva, radio emisije)	
Rodne uloge i stereotipi	Prenošenje iskustava zlostavljenih osoba - pokazivanje primjera uspešnih "slučajeva zaštite"	Uključivanje roditelja, policije i centara za socijalni rad u rješavanje problema
Kako prekinuti nasilnu vezu (kako se "izvući")?		
Kako i gdje tražiti pomoć?	Davanje podrške za prijavljivanje doživljenog nasilja u vezi (npr. SOS kontakt telefon na nivou škole, sangući povjerenja (tajna pošta), i sl.)	
Upoznavanje kazni za počinjeno nasilje u vezi	Vršnjačka edukacija (youth peer education)	Trening za mlade trenere - obuka mlađih za pružanje pomoći vršnjacima

Tabela 26. Načini na koje škola može doprinijeti edukaciji i prevenciji rodno uvjetovanog nasilnog ponašanja u vezama

Iz navedenih prijedloga zaključujemo da uvažavanje perspektive mladih i uključivanje njihovog doprinosa kao korisnika/ca programa, treba biti važna komponenta prilikom osmišljavanja i provođenja edukativno-preventivnih aktivnosti u školama.

2.3.15.1.

Mjere zaštite na nivou škole

Škola se kao društvena javna institucija uvijek posmatra u aktuelnom društvenom kontekstu, zadovoljavanju očekivanja koja pred nju postavlja zajednica. Međutim, svako ko radi na području obrazovanja zna da su obrazovni ciljevi oduvijek bili vrlo zahtjevni i visoki, a školska stvarnost strogo normirana i kruta, otporna na brze promjene. Prepoznavajući obrazovanje kao nositelja progresu u zajednici, škola se vidi kao organizacija koja ostvaruje projecirane društvene vrijednosti. Ona je posrednik između privatnog svijeta učenika/ce i društvene javnosti, jer je i ona sama, kao javna ustanova, posrednik između iskustvenog znanja i širokog znanja koje nudi nastavni plan. Škola se, dakle, prepoznaće kao mjesto gdje se realizuje proces učenja za sve učenike/ce, a kao jedna od prepostavki njene uspješnosti je fleksibilan Nastavni plan i program koji može biti na raznolik način adaptiran shodno društvenim, kulturološkim i individualnim različitostima.

Grupa otvorenih pitanja iz oblasti postojanja mehanizama zaštite adolescenata/ica od nasilja u vezama postavljena je i školskim pedagozima/gicama. U nastavku iznosimo njihove odgovore.

Najveći broj anketiranih pedagoga/ica (24) je stava da se nasilnicima treba pružiti adekvatna pomoć (najčešće psihološka), a ne pribjegavati primjeni vaspitno-disciplinskih mjera, te da bi se adolescenati/ce koji dožive nasilje u svojoj vezi za pomoć trebali obratiti prvenstveno roditeljima, iako u školama postoji praksa evidentiranja osoba koje učestalo ispoljavaju nasilno ponašanje.

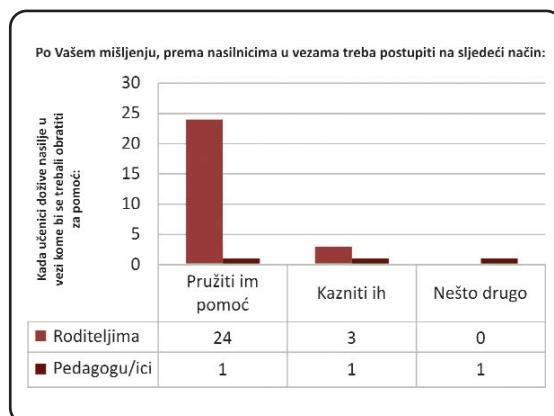

Tabela 27. Postupanje prema nasilnicima

Grafikon 20. Evidentiranje učenika/ sa izraženom sklonosću nasilju

U nastavku, navodimo neke primjere rodno uvjetovanog nasilnog ponašanja u adolescentskim vezama u srednjim školama, prema saznanjima pedagoga/ca:

"Ljubomorni momak je učenici četvrtog razreda zabranio da izlazi za vrijeme odmora, da se druži sa svojim drugaricama, da komunicira sa ili sjedne pored muškarca u autobusu. Ako samo posumnja da je to učinila - udara je, pravi ljubomorne ispade i naziva je pogrdnim imenima."

Gimnazija "Ismet Mujezinović", Tuzla

"Djevojka se nije htjela zabavljati sa mladićem, jer joj je ta veza predstavljala opterećenje (posesivnost mladića). Prijetnje od strane mladića je krila i od roditelja i od škole, ali strah da će on ispuniti te prijetnje je naveo djevojku da to ipak ispriča pedagogu škole."

Gimnazija "Meša Selimović", Tuzla

"Na holu škole mladić, koji nije učenik naše škole, je psovao svojoj djevojci koja je učenica naše škole. Ja sam prišla i opomenula ga, a on je izjavio: "To se tebe ne tiče!". Na te riječi sam zahtijevala da napusti školu, a sa djevojkom sam pokušala razgovarati, što je ona kategorički odbila, jer se smatrala uzrokom takve reakcije mladića."

Mješovita srednja elektromasinska škola, Lukavac

"Učenik starijeg razreda je navodio druge učenike da naprave problem učenici prvog razreda, a on se pojavljivao kao zaštitnik. Na taj način su stupili u vezu. Nakon toga ona je bila izložena nasilju i sa njene strane."

Mješovita srednja saobraćajna škola, Tuzla

"Mladić je djevojku uvukao u muški WC i tu je tukao tokom časa. Nakon što je pomoćna radnica primijetila ta dešavanja, intervenisali su pedagog i profesori, a zatim su razrednica i pedagogica u dogovoru sa roditeljima uspjeli riješiti ovaj problem."

Mješovita srednja ekonomsko-hemijska škola, Lukavac

"Na času psihologije učenik je ozljedio svoju partnericu s kojom je bio u vezi udarcem u nos tako da joj je krv tekla skoro cijeli čas. Učenica je zahtijevala da to ostane samo između mene i njih, jer "roditelji ne smiju znati"."

Mješovita srednja škola, Kalesija

"Jedan učenik je sprječavao učenicu da se druži s drugim učenicima, bio je ljubomoran, čak je išao i roditeljima te učenice."

Mješovita srednja škola "Hasan Kikić", Gradačac

"Djevojka mi se povjerila da se zabavlja kratko sa bivšim ovisnikom o drogama. Već na drugom izlasku dobila je šamar, jer je on mislio da ga ona ne sluša kad joj je govorio: "Bit ćeš moja, oženit ću te!". Nije ga htjela prijaviti."

Mješovita srednja škola, Gračanica

Prema riječima većine anketiranih pedagoga, u školi se poduzimaju određene odgovarajuće mjere kako bi se problematična situacija razriješila (zavisno od oblika uočenog rodno uvjetovanog nasilja). Kako pokazuju rezultati (grafikon 21), 63% anketiranih pedagoga/ica je navelo da u školama postoje mehanizmi za intervenciju na pojavu rodno uvjetovanog nasilnog ponašanja, ali sporadično bavljenje ovim problemom se svodi samo na nekoliko osoba u školama.

Grafikon 21. (Ne)postojanje mehanizama za sprječavanje rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u školama

Kao mehanizme djelovanja u cilju prevencije i suzbijanja rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama, pedagozi/gice su navodili sljedeće:

- preventivni informativni razgovori sa učenicima,
- poštovanje kućnog reda (Kodeksa ponašanja učenika/ca u školi),
- primjena vaspitno-disciplinskih mjera,
- razgovor sa roditeljima,
- obavezno prijavljivanje razredniku,
- dežuranje u holu škole i dvorištu,
- aktivnosti Vijeća učenika i Vijeća roditelja.

"Specijalizovani programi ne postoje, provode se samo raspoložive mjere pružanja pomoći žrtvama!"

Gimnazija Banovići

Na osnovu ovih rezultata može se zaključiti da škole nedovoljno reaguju na pojavnne oblike rodno uvjetovanog nasilnog ponašanja u adolescentskim vezama, pa ne možemo ni očekivati da rezultati budu trajni i dovoljno vidljivi. Sigurno da svaki navedeni postupak postiže određene kratkotrajne efekte, ali postoji evidentna potreba sistemskog djelovanja na izradi koherentnog, multidisciplinarnog *Programa mjera za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* i njegovog uvrštanja u redovan Nastavni plan srednjih škola Tuzlanskog kantona.

Kao aktivnosti koje treba poduzeti u okviru *Programa prevencije*, školski pedagozi su naveli sljedeće:

- realizacija tema o nasilju u adolescentskim vezama na časovima odjeljenjske zajednice,
- intenzivan individualni i grupni savjetodavni rad sa učenicima i roditeljima,
- medijacija,
- savjetodavni razgovori sa nasilnikom, žrtvom i njihovim roditeljima,
- organizovanje radionica na temu rodno uvjetovanog nasilja,
- zajedničko djelovanje roditelja i pedagoga,
- edukativne radionice i seminari za roditelje, djecu i nastavnike,

- uvođenje video nadzora u školu,
- pojačana odgojna komponenta škole,
- saradnja sa drugim institucijama i uključivanje vanjskih stručnjaka za problem rodno uvjetovanog nasilja (Centar za socijalni rad, MUP...),
- stručno usavršavanje nastavnika/ca.

Posve je sigurno da se problemu nasilja među djecom treba pristupiti sistematično i odgovorno, što zahtijeva ozbiljan angažman i tjesnu saradnju vladinih institucija i nevladinog sektora. Samo zajedničkom i sinhroniziranim akcijom svih relevantnih subjekata moguće je kreirati sigurno i poticajno školsko okruženje za mlade i pokazati im da u rješavanju svojih problema nisu prepušteni sami sebi.

2.4.

Verifikacija hipoteza

Na osnovu problema i cilja istraživanja postavljena je sljedeća hipoteza:

H1 - Prepostavlja se da je nasilje u adolescentskim vezama prisutno u različitim oblicima.

Na osnovu postavljene hipoteze definisane su sljedeće podhipoteze:

- Podhipoteza 1.

Prepostavlja se da učenici/ce srednjih škola nisu dovoljno informisani o rodno zasnovanom nasilju u adolescentskim vezama

Stepen informisanosti adolescenata/ica o rodno uvjetovanom nasilju u vezama, kao i izvore informacija iz kojih oni crpe svoja saznanja smo sagledali iz aspekta školskih pedagoga/ica, te došli do podataka da su, po njihovom mišljenju, učenici/ce veoma malo ili gotovo nikako informisani o ovoj problematici. Najveći broj pedagoga/ica je istakao da je glavni izvor informacija o problematici nasilja u adolescentskim vezama upravo škola, dok je manji broj njih naveo da su to mediji, vršnjaci ili roditelji.

Na osnovu ovih rezultata može se zaključiti da je prva podhipoteza potvrđena i da se posebna pažnja treba posvetiti opsežnom informisanju učenika i načinu plasiranja informacija. Preporuke u ovom aspektu problema odnose se na uspostavljanje adekvatnih puteva širenja informacija koje bi trebale doprijeti do svakog učenika/ce, prilikom čega je neophodno dati svima priliku da učestvuju, potičući učenike/ce da bez bojazni drugima prenose vlastita iskustva i znanja.

- Podhipoteza 2.

Prepostavlja se da je rodno zasnovano nasilje prisutno u adolescentskim vezama

Rezultati ispitivanja pedagoga/ica su pokazali da najveći broj njih smatra da se nasilje unutar škola dešava rijetko ili tek ponekad, dok je iz odgovora adolescenata/ica vidljivo da čak do 36% njih upotrebljava neke od oblika nasilnog ponašanja, s tim da učestalost nasilja u adolescentskim vezama varira u odnosu na vrstu nasilnog ponašanja. Obzirom na različite oblike nasilnog ponašanja, omjer učestalosti pojedinih vrsta počinjenog nasilja odgovara omjeru pojedinih doživljenih oblika partnerskog nasilja.

Može se zaključiti da je rodno uvjetovano nasilje u vršnjačkim vezama prisutno, te da je važna njihova rana detekcija i sistematski odgojni rad sa svim učenicima/cama u okviru svakog predmeta, jer bi

učestalost iskustava viktimizacije u adolescentskim vezama mogla biti manja kada bi mladi na vrijeme prepoznali prve znakove upozorenja na nasilnu vezu, te takve veze prekinuli i/ili potražili pomoć.

- Podhipoteza 3.

Pretpostavlja se da postoje različiti oblici pojavnosti rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama

Najčešći oblici rodno uvjetovanog nasilja koje su pedagozi/gice uočili/e da se dešavaju su: psihološko nasilje (u vidu kontrole, manipulacije, posesivnosti i ljubomore), verbalno nasilje (svada, vrijedanje, ponижavanje), fizičko nasilje (tuča, kradja, iznudjivanje) i seksualno nasilje (nedolično dodirivanje protiv volje žrtve). Iz rezultata odgovora adolescenata/ica uočljivo je da najviše njih koristi emocionalne/psihološke oblike nasilnog ponašanja, zatim verbalnu agresiju, dok je manji broj mladih fizički i seksualno zlostavljao osobu s kojom su u vezi. Dakle, uočeni obrasci ukazuju da su najprisutniji nasilni oblici ponašanja kojima se nastoji dominirati i kontrolisati osobu u vezi - ljubomora, posesivnost, kontrola i optuživanje. Fizička i seksualna viktimizacija u adolescentskim vezama prisutna je u manjoj mjeri, s tim da mladići značajno više koriste oblike seksualnog zlostavljanja nad osobom s kojom su u vezi. Ono što zabrinjava je da neke od ovih načina ponašanja učenici/ce ne prepoznaju kao nasilje i doživljavaju kao normalan obrazac ponašanja i stalno ga koriste u socijalnoj interakciji sa drugima.

Obzirom na dobivene rezultate o ključnoj ulozi ljubomore u obrascima nasilnih adolescentskih veza, itekako je potrebno iznaci neke druge načine i modele održavanja veze, a koji bi se temeljili na otvorenoj i ravnopravnoj komunikaciji, te jasnom iskazivanju svojih želja i osjećaja, prava i potreba, kao i na uvažavanju partnerovih/icinih.

Na osnovu dobivenih rezultata u ovom istraživanju može se prihvati ova podhipoteza, odnosno može se zaključiti da je rodno uvjetovano nasilje među mladima prisutno i to u različitim oblicima. Iz tog razloga postoji potreba sistemskog rada na rješavanju ovog problema koji podrazumijeva ranu identifikaciju i prevenciju pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama, te kontinuiran rad sa roditeljima i nastavnim osobljem koji svojim postupcima prenose obrasce nasilnog ponašanja na učenike/ce.

- Podhipoteza 4.

Pretpostavlja se da nasilje u adolescentskim vezama u većoj mjeri vrše mladići

Na pitanje o spolu najčešćih počinitelja adolescentskog nasilja u školi u kojoj rade, dobiveni podaci iz odgovora pedagoga/ica pokazuju tendenciju porasta nasilnog ponašanja kod oba spola. Naime, većina pedagoga/ica je navela da se i mladići i djevojke ponašaju jednako nasilno (20), 7 ispitanika/ca je izjavilo da su najčešće nasilni samo mladići, a da su to najčešće samo djevojke izjavila su svega 3 pedagoga/ice.

Statistički značajna razlika po spolu utvrđena je za nekoliko oblika nasilnog ponašanja u vezi. Mladići su statistički značajno skloniji od djevojaka ismijavati osobu s kojom su u vezi, prijetiti samoubistvom u slučaju da budu ostavljeni, te fizičkim ozljedivanjem osobe s kojom su u vezi ili nekog njoj/njemu bliskog. Rezultati su pokazali i da su mladići značajno skloniji u vezama biti seksualno agresivni prema partnericama, odnosno nagovarati, ucjenjivati i prisiljavati je na seksualni odnos. Također, mladići su značajno skloniji doživljavati da ih partnerica ogovara, ali su također skloniji smatrati da ogovaranje nije nasilno ponašanje. Iznenadujući je podatak da su mladići češće izloženi seksualnoj prisili, nego djevo-

jke, dok su istovremeno vrlo skloni smatrati da prisiljavanje na seksualni odnos ne predstavlja nasilno ponašanje. Isto tako, više mladića nego djevojaka izjavljuje da su i, van konteksta veze, u školi neželjeno dodirivali drugu osobu u seksualnom smislu, te davali neželjene seksualne komentare.

Djevojke su pak sklonije ljubomornom i posesivnom ponašanju, optuživanju i kontrolisanju kretanja i ponašanja partnera, ali su i same značajno sklonije biti žrtve takvih istih oblika nasilja u vezi. O počinjenom fizičkom nasilju u vezi (udarac/šamar, povlačenje za kosu/guranje, bacanje predmeta na mladića/djevojku) izjasnilo se 3,7% - 5,6% mlađih, s tim da djevojke u većoj mjeri priznaju vršenje istog.

U ovom istraživanju, nešto više djevojaka nego mladića je doživjelo nagovaranja na seks, iako se nisu osjećale spremno. Također, nešto više mladića (4,8%) nego djevojaka (3,1%) izjavilo je da je u vezi doživjelo da ih je partner/ica udario/la ili ošamario/la.

Sve ovo nas navodi na zaključak da su ipak mladići ti kojima je generalno seks, kao karakteristika veze, statistički značajno važniji nego djevojkama, te da su oni statistički značajno skloniji u vezi nagovarati, ucjenjivati i prisiljavati partnericu na seks, dok su djevojke sklonije izrazito ljubomornom i posesivnom ponašanju, optuživanju i kontrolisanju kretanja i ponašanja partnera i u većoj mjeri priznaju vršenje fizičkog nasilja u vezi.

Postavljena podhipoteza se odbacuje, jer se može zaključiti da su počinjeni nasilja u vršnjačkim vezama rodno podjednako zastupljeni. Rodne razlike u vršenju rodno uvjetovanog nasilja uočene su samo u njegovim oblicima.

- Podhipoteza 5.

Prepostavlja se da je ponašanje adolescenata/ica u vezama pod velikim uticajem tradicionalnih stereotipnih predodžbi o rodnim ulogama koje preovladavaju u našem društву

Prihvatanje tradicionalnih rodnih stereotipa i premisivni stavovi prema upotrebi nasilja, neke su od karakteristika rizika koje su povezane sa većom sklonosću korištenja ne samo emocionalnog/psihološkog zlostavljanja u vezi, već i sklonosti viktimizaciji. Iako i djevojke i mladići iskazuju otprilike jednako slaganje sa pojedinim tvrdnjama koje se odnose na stereotipna društvena očekivanja rodnih uloga, mladići su statistički značajno skloniji većini stavova koji su u svojoj osnovi patrijarhalni, seksistički i stereotipni, te se često nalaze u pozadini diskriminacije, ali i viktimizacije djevojaka.

Postavljena podhipoteza se prihvata, jer se pokazalo da preovladavajuće rodne norme i očekivanja u velikoj mjeri sudjeluju u strukturiranju adolescentskih iskustava i ponašanja.

- Podhipoteza 6.

Prepostavlja se da žrtve nasilja ne prijavljuju doživljeno nasilje

Rezultati su pokazali da veliki broj mlađih ne prijavljuje (ili ne bi prijavilo) doživljeno nasilno ponašanje u vezi i na nasilje je reagovalo pasivno, šutnjom, ostaje. Samo 15% ispitanih je nakon nasilne epizode odlučilo potražiti pomoć ili savjet izvan konteksta veze.

Na osnovu rezultata može se prihvati podhipoteza da žrtve nasilja ne prijavljuju doživljeno nasilje iz straha od osvete partnera/ice, osjećaja krivice, neprepoznavanja ili negiranja doživljenog nasilja i osjećaja stida.

- Podhipoteza 7.

Pretpostavlja se da se mladi za pomoć obraćaju školskim pedagozima, nastavnicima i roditeljima

Zaključak je da, sudeći po odgovorima adolescenata/ica, odrasli im ne predstavljaju važan oslonac u rješavanju problema nasilja, što ukazuje na to da odrasli ne shvataju ni problem, niti svoju ulogu ozbiljno. Sve ovo ukazuje na to da ukoliko prosvjetni radnici/ce budu svjesni težine problema s kojim se mladi sve više susreću i uloge koju oni imaju kao odgajatelji i vrlo često kao medijatori, moguće je negativan uticaj na izbor adolescenata/ica o tome kako trebaju postupati kada se nađu u situacijama nasilja, bilo kao žrtve ili kao posmatrači.

Shodno dobivenim rezultatima postavljena podhipoteza se ne može prihvati, jer se pokazalo da mladi, u slučaju izloženosti rodno uvjetovanom nasilju, ne traže pomoć van konteksta veze.

- Podhipoteza 8.

Pretpostavlja se da u školama ne postoje jedinstveni mehanizmi za zaštitu žrtava nasilja i strukturiran rad sa adolescentima/cama koji/e ispoljavaju nasilno ponašanje

Na pitanje da li u njihovoj školi postoje neki mehanizmi prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama, 94,4% adolescenata/ica je izjavilo da iako se u njihovoj školi provode određene aktivnosti kojima se tretira ova problematika, škola bi trebala posvetiti mnogo više pažnje ovom problemu i uvesti određene sadržaje, pa čak i predmete koji se bave nasiljem u vezama, s ciljem unapređenja prevencije ovog problema i ukazivanja na instrumente pomoći onima kod kojih je ovaj problem već prisutan. Po mišljenju mlađih, aktivnosti koje se provode na prevenciji rodno uvjetovanog nasilja u školama se većinom svode na rad školskog pedagoga/ice, određene sekcije, a tematika vršnjačkog nasilja u vezama je donekle zastupljena i u sklopu određenih časova.

Prema riječima većine anketiranih pedagoga/ica, u školi se poduzimaju određene odgovarajuće mjere kako bi se problematična situacija razriješila, ali ne sistemski, već u zavisnosti od situacije i oblika uočenog rodno uvjetovanog nasilja. Kako pokazuju rezultati, 63% anketiranih pedagoga/ica je navelo da u školama postoje mehanizmi za intervenciju na pojavu rodno uvjetovanog nasilnog ponašanja, ali sporadično bavljenje ovim problemom se svodi samo na nekoliko osoba u školama. Kao mehanizme djelovanja u cilju prevencije i suzbijanja rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama pedagozi su navodili sljedeće: preventivni informativni razgovori sa učenicima, poštovanje kućnog reda (Kodeksa ponašanja učenika/ca u školi), primjena vaspitno-disciplinskih mjera, razgovor sa roditeljima, obavezno prijavljivanje razredniku, dežuranje u holu škole i dvorištu, te razne aktivnosti Vijeća učenika i Vijeća roditelja.

Ovim se postavljena podhipoteza odbacuje, jer škole (na različite načine) reaguju na pojavnje oblike rodno zasnovanog nasilja i pokušavaju, svaka na svoj način, riješiti ovaj problem.

- Podhipoteza 9.

Pretpostavlja se da u školama ne postoje unificirani programi mjera za prevenciju i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama

Rezultati su pokazali da se 67% pedagoga izjasnilo da u školama ne postoje strukturirani programi prevencije rodno zasnovanog nasilja, koji se u srednjim školama sistemski i kontinuirano provode.

U skladu s tim, može se zaključiti da *Programi za prevenciju rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* ne postoje, nego se aktivnosti provode uglavnom na nivou intervencije i svode se na sporadične slučajeve rada sa žrtvama i nasilnicima, čime se postavljena podhipoteza prihvata.

Na osnovu rezultata testiranja podhipoteza može se prihvati postavljena hipoteza, da je rodno zasnovano nasilje u adolescentskim vezama u srednjim školama prisutno u različitim oblicima i da ne postoje unificirani i koherentni programi za njegovu prevenciju i suzbijanje koji su obavezujući za sve srednje škole na području Tuzlanskog kantona.

2.5.

Zaključci i preporuke istraživanja

U sociopedagoškom određenju, frustriranost mladih i djece izaziva raskorak između svijeta iluzija i sukoba s realnošću. Neki autori³⁵ smatraju da posttraumatski sindrom, nesigurnost u izboru životnog puta, nasilničke scene na ekranima televizora i u drugim medijima, sukobi među generacijama, itd. čine mlade "prognanicima života". Osim toga, nasilje u školama, zlostavljanje u porodici, dokoličarenje i haos u mislima mladih, samo su izvedenica agresivnosti i reakcija mladih na "datu dezorganiziranost društva", a agresija postaje opasna kada dobiva na legitimnosti i postaje poticajna mladom naraštaju.

Rodno uvjetovano nasilje u adolescentskim vezama se negativno odražava na fizičko, emocionalno i psihosocijalno zdravlje tinejdžera. Ono počinje bezazlenim zadirkivanjem, izazivanjem i sitnim mladenačkim "prepucavanjem" koje postepeno može prerasti u brutalno fizičko zlostavljanje i seksualno iskorištavanje te završiti silovanjem ili čak ubistvom. Da bismo rodno zasnovano nasilje među mladima, u svim njegovim oblicima, sveli na najmanju mjeru, potrebno je provoditi sistemsku prevenciju, osobito primarnu, osigurati mladima vrijedne uzore za oponašanje, te pravovremen, cjelovit i uzrastu primjerен spolni odgoj i edukaciju.

Prevencija (profilaksa) predstavlja skup odgojnih, edukativnih, korektivnih i drugih mjera i postupaka usmjerenih na suzbijanje i sprječavanje pojave, djelovanjem na cijelu populaciju mladih, sa posebnim naglaskom na rizične pojedince i grupe. Ovi preventivni postupci i mјere mogu biti usmjereni na treтman, lijechenje, resocijalizaciju, rehabilitaciju kako žrtava, tako i počinitelja rodno zasnovanog zlostavljanja.

Uvodnjem sveobuhvatnog programa seksualne edukacije u Nastavni plan i program srednjih škola mogao bi se osigurati okvir potreban za sistematski rad na problemu rodno zasnovanog nasilja u vezama, kao i na pitanjima rodne ravnopravnosti. Do tada, nužno je da postojeći školski programi prevencije nasilja uključe i rodnu perspektivu, ali i da se u cjelokupnom odgojno-obrazovnom sistemu ozbiljnije započne s uklanjanjem rodnih stereotipa, te provođenjem načela rodne ravnopravnosti. Osmišljavanje i razvijanje školskih edukativno-preventivnih programa potrebno je temeljiti na dobivenim rezultatima ovog istraživanja, te uvažavati potrebe i smjernice koje kao bitne navode sami/e adolescenti/ce i školski pedagozi/gice.

Ciljevi programa prevencije rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u širem kontekstu trebaju da se usmjere na:

35 Sorić, 1997; Bavcon, 1969; Buljan-Flander, 2004.

- osvještavanje uticaja šireg društvenog konteksta na formiranje rodnih identiteta i uloga,
- prepoznavanje povezanosti rodno uvjetovanog nasilja i stereotipnih rodnih uloga,
- uticanje na promjenu stavova koji podržavaju nasilje i rodnih stereotipa,
- informisanje mladih o oblicima, učestalosti, uzrocima i posljedicama nasilja u vezama,
- informisanje o postojećim mehanizmima i resursima za prijavljivanje nasilja,
- osposobljavanje mladih za prepoznavanje rodno uvjetovanog nasilja,
- razvijanje mehanizama za suočavanja s rodno uvjetovanim nasiljem u vezama,
- razvijanje i unaprjeđivanje vještina potrebnih za ostvarenje kvalitetne veze,
- prepoznavanje i osvještavanje psiholoških/emocionalnih oblika nasilja i prvih znakova nasilne veze,
- razumijevanje dinamike moći i kontrole u vezama,
- razvijanje i jačanje samopoštovanja i samopouzdanja,
- razvijanje i jačanje komunikacijskih vještina, te vještina pregovaranja i nenasilnog rješavanja sukoba kao aspekata kvalitetnih i nenasilnih veza,
- poticanje i osvještavanje pitanja spolne/rodne ravnopravnosti i prava na život bez nasilja, kao osnovnih ljudskih prava,
- osvještavanje uticaja vršnjačke grupe i medija,
- dodatno educiranje svih aktera uključenih u obrazovni proces,
- psihoterapijski i psihosocijalni rad sa nasilnim osobama,
- psihoterapijski i psihosocijalni rad sa žrtvama nasilja - ohrabrvanje, savjetovanje i davanje podrške i zaštite žrtvama rodno uvjetovanog nasilja.

Uz tjelesno zdravlje, pojam seksualnog zdravlja znači i ostvarivanje uspješnih međuljudskih odnosa unutar seksualne veze, postizanje uzajamnog emocionalnog i psihičkog zadovoljstva. Preduslov za takve odnose je ravnopravan položaj oba partnera. Rodno-osjetljiv program seksualne edukacije mora sadržavati i kritičko sagledavanje postojećih društvenih tradicija i medijskih predstavljanja rodnih razlika i neravnopravnosti. Drugim riječima, potrebna je programska usmjerenost prema osvještavanju i preispitivanju tradicionalnih stereotipa i predrasuda vezanih uz žene i muškarce (aktivnih u dvostrukim rodnim standardima seksualnosti), a koji direktno utiču na zdravlje mladih, podržavajući seksualnu ravnopravnost djevojaka i određena rizična ponašanja mladića.

Nadalje, u sklopu edukativnih programa seksualnog zdravlja, potrebno je osigurati mogućnost za otvorenu i slobodnu komunikaciju djevojaka i mladića te poticati zamišljanja perspektive drugog roda, kao i razvijati vještine međusobnog slušanja i razumijevanja. S obzirom na rodne različitosti uočene u ovom istraživanju, takve obrazovne intervencije kod mladića bi trebale dodatno razvijati artikulaciju i izražavanje osjećaja, dok je za djevojke potrebno pronaći edukativne aktivnosti usmjerene na poticanje asertivnog ponašanja, na jasno i sigurno izražavanje vlastitih želja i potreba vezanih uz seksualnost.

Također, informacije o seksualnom zdravlju, sigurnom seksu i seksualnim rizicima potrebno je transparentnije povezati s kritičkim pogledom na dominantne društvene norme i medijske prikaze o tome što žene i muškarci jesu i kako bi se trebali ponašati u seksualnim situacijama. Konkretnije, važno je objasniti kako se tehnički pravilno upotrebljava kondom, ali je isto tako važno postaviti pitanje kakve su reakcije na djevojku koja nosi sa sobom kondom, kao i koje su to moguće prepreke upotrebi kondoma.

Pored toga, istraživanje je pokazalo da mladi zastupaju tradicionalne i seksističke stavove o rodnim ulogama, kao i stavove koji opravdavaju upotrebu nasilja u određenim situacijama, što samo potvrđuje

da rodna očekivanja i ponašanja nisu "urođena" i nepromjenjiva, već da predstavljaju skup naučenih društveno oblikovanih karakteristika i značenja, koja su stoga i promjenjiva i koja se primjenom odgovarajuće ciljane edukacije mogu korigovati. U tom smislu, takva poduka bi trebala doprinijeti da polaznici/ce razumiju kako stroge rodne uloge doprinose seksizmu i utiču na rodno uvjetovanu nasilje, kao i da shvate da je vrlo malo razlika između žena i muškaraca u stvari posljedica spolnih kategorija i da su rodne uloge i odgovarajuće ponašanje, kao i društveni odnosi muškaraca i žena, u cijelosti određeni socijalnim, kulturnim i historijskim značajkama.

Smatramo da je i samim mladim ljudima potrebno omogućiti aktivno sudjelovanje u kreiranju i izboru sadržaja programa koji su prvenstveno usmjereni na njih i njihovo zdravlje. Veći broj naših ispitanika/ca, u različitim dijelovima istraživanja, izrazili su potrebu za informacijama i savjetima u vezi seksualnosti, naglašavajući pritom i dodatnu važnost izgrađivanja samopouzdanja te osvještavanja društvenih uticaja i pritisaka. Povezivanja rodno-usmjerenih istraživačkih i edukativnih aktivnosti na području adolescentske seksualnosti ključna su za uspješnost strategije promocije seksualnog zdravlja.

Iz rezultata provedenog istraživanja može se zaključiti da je problem rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama prisutan i da zahtijeva brzo djelovanje i efikasne programe prevencije u srednjim školama. Pored toga, potrebno je djelovati na sve aspekte društva, porodice i odgojno-obrazovnog sistema, jer zasigurno ne želimo da nesigurnost, strah roditelja, premlaćivanja i ubistva o kojima smo donedavno gledali samo u filmovima, postanu naša stvarnost.

Stoga se daju sljedeće preporuke za rad u praksi:

1. Kontinuirana edukacija roditelja, nastavnog osoblja i učenika o rodno zasnovanom nasilju (oblicima, uzrocima i posljedicama nasilja, načinima reagovanja, nenasilnoj komunikaciji) uz obezbjedivanje odgovarajuće literature.
2. Educiranje srednjoškolaca/ki o potrebi i načinu pružanja pomoći vršnjacima koji su žrtve nasilja, kao i pomoći vršnjacima koji izražavaju sklonost nasilnom ponašanju.
3. Izrada i distribuiranje pisanih i drugih promotivnih materijala namijenjenih mladima, roditeljima, odgojno-obrazovnom osoblju i drugim subjektima čija je djelatnost u direktnoj ili indirektnoj vezi s mladima, a odnosi se na sprječavanje rodno uvjetovanog nasilja te poticanje nenasilnog rješavanja sukoba u mladenačkim vezama.
4. Uspostavljanje bolje saradnje između škole i roditelja s ciljem uključivanja roditelja u što većoj mjeri u rješavanje problema.
5. Postavljanje "sandučića povjerenja" u sve odgojno-obrazovne ustanove u koje mladi, ali i roditelji mogu prijaviti slučajeve nasilja i/ili dati prijedloge za rješavanje problema uz poziv mladima i roditeljima da nasilje prijavljuju, ali i postavljaju pitanja o nasilju u vezama, na koje bi onda stručna osoba davala odgovore. Pitanje može sadržavati šifru, a odgovor se pod tom šifrom može ostaviti na oglasnoj ploči.
6. Donošenje jedinstvenog *Programa mjera za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* koji će obuhvatiti rad sa nasilnicima i žrtvama i koji će se uvrsti ti u redovan Nastavni plan i program srednjih škola.
7. Reduciranje Nastavnog plana i programa s ciljem smanjenja obima gradiva i jačanja vaspitne/odgojne uloge škole. U tom kontekstu se podrazumijeva odgojno djelovanje nastavnika na svim, a ne samo na časovima odjeljenske zajednice (model "svi smo pedagozi").
8. Prilagođavanje sadržaja nastave socijalnom okruženju učenika, kako bi se postiglo podizanje svijesti učenika o njihovom mjestu i ulozi u razvoju društva, a škola postala i stvaralačka

vaspitno-obrazovna organizacija u kojoj su učenici i nastavnici orijentisani na to da, pored prenošenja i usvajanja znanja, uče da apliciraju znanja, da znanjima umješno komuniciraju i da steceno znanje praktično implementiraju.

9. Ozbiljniji pristup u realizaciji časova odjeljenske zajednice u okviru kojih će se, između ostalog, djeca educirati o pojavi i načinima prevazilaženja problema rodno zasnovanog nasilja. Za ove potrebe bilo bi dobro kreirati *Priručnik za nastavnike* kako bi se, obzirom na različita stručna usmjerenja, nastavnici/ce mogli što kvalitetnije pripremiti i odraditi ove časove.
10. Edukacija mlađih o ulozi nasilja u seksualnoj vezi, ali i o uticaju pornografije na percepcije i seksualne fantazije mlađih, mora odlučno naglasiti da takvi oblici seksualnosti nisu normativna očekivanja.
11. Uključivanje šire zajednice u rješavanje problema (pored škole i porodice uključiti nadležne institucije i organizacije - nadležno resorno ministarstvo, lokalne organe vlasti, MUP, Sud, Tužilaštvo, centre za socijalni rad, medije ...)
12. Pozivanje i uključivanje poznatih javnih ličnosti, uglednih sportaša, pjevača, glumaca, umjetnika i drugih priznatih javnih osoba da javnim obraćanjem mlađima osude rodno uvjetovano nasilje.
13. Izrada TV-spotova, radijskih jinglova i drugih medijskih sadržaja koji bi promovisali ravno pravnost spolova i poticali nenasilno rješavanja konflikata među partnerima u adolescentskim vezama.
14. Organiziranje što većeg broja izvanškolskih aktivnosti kao što su: sportska natjecanja, kulturne i umjetničke radionice s ciljem afirmacije pozitivnih vrijednosti kao što su razvijanje povjerenja i zajedništva te pozitivne socijalne afirmacije. U tu svrhu upotrebno je spostaviti natjecanja škola na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini u pojedinačnim i timskim sportovima, umjetničkom stvaralaštvu i sl. i osigurati primjerene poticajne nagrade te praćenje postignutih rezultata u medijima.
15. Omogućavanje mlađima da sudjeluju u kreiranju emisija na lokalnim radio-televizijama o temi promicanja pozitivnih vrijednosti, afirmacije ljudskih prava, tolerancije, nenasilja i drugih sadržaja po izboru mlađih.

Kada je u pitanju djelovanje na nivou škole, učesnici/ce ovog istraživanja su posebno naglasili potrebu uvođenja jedinstvenog modela prevencije rodno zasnovanog nasilja među mlađima za srednje škole na području TK koji će biti usvojen od strane Ministarstva obrazovanja, nauke kulture i sporta TK i na taj način biti obavezujući za sve škole. Ovaj Program može biti ponuđen za primjenu na području cijele BiH.

Reforma škole je vjekovna preokupacija prosvjetnih politika, a cilj joj je temeljita promjena uvriježenog nastavnog procesa i izgradnja efikasne škole orijentisane ka budućnosti. Svjesni činjenice da nemamo izgrađenu koncepciju takve škole, a uvjereni da je njen preobražaj neminovan, neodgovidiv, čak i imperativan, kreiranje *Programa za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u srednjim školama* je pokušaj da se, u datim uslovima, na osnovu provedenog validnog istraživanja i proučenih iskustava iz razvijenih zemalja u kojima su školske reforme uspješne, stvori model škole kompatibilne evropskoj školi.

3. DIO

**Program i mjere za prevenciju i suzbijanje
pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja
u adolescentskim vezama za srednje škole TK**

Uvod

UVOD

Rodno uvjetovano nasilje obuhvata širok spektar agresivnih ponašanja koja se događaju u partnerskim vezama, od rješavanja sukoba nasilnim putem, neprihvatljivog izražavanja ljutnje ili frustracije, do ozbiljnih incidenata uz upotrebu sile i oružja. Nasilništvo karakterišu namjera da se povrijedi drugu osobu, ponavljanje istog obrasca ponašanja u kojem je jedna strana žrtva, a druga nasilnik, te očita neuravnoteženost snaga među njima. Nasilje u vezi može imati neposredne, ali i dugoročne posljedice za žrtvu, kao i za osobu koja vrši nasilje, njihove porodice i zajednicu. Rodno uvjetovani model nasilja nastoji objasniti sistemsku povezanost stereotipnih društvenih očekivanja i rodnih uloga sa partnerskim nasiljem kao instrumentom uspostavljanja i održavanja patrijarhalne dominacije i kontrole u vezi. Problem rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama ima veoma široke implikacije, jer zadire u temeljna demokratska načela u kojima je jasno navedeno da "svaki pojedinac mora raspolagati pravom da bude pošteden ugnjetavanja i namjernog ponižavanja u školi, kao i u društvu u cjelini".

Društvena zajednica, suočena sa novim izazovima koje donosi budućnost, očekuje sve više i više od javnog obrazovnog sistema koji zbog toga postaje sve izloženiji kontinuiranoj analizi i kritici. Složeni zahtjevi društva postavljeni obrazovanju u smislu definisanja njegovog kvaliteta, u cjelini se projeciraju na školu, jer podrazumijevaju kvalitetno nastavno osoblje, kvalitetno podučavanje, kvalitetan nastavni plan i program i kvalitetan obrazovni menadžment. Dakle, traži se djelotvorna, efektivna, otvorena i inkluzivna škola, koja će zadovoljiti potrebe modernog društva i savremene tehnologije.

Bosna i Hercegovina ima dugu i bogatu obrazovnu tradiciju. Nove reformske obrazovne promjene iskazane u zakonskoj regulativi, potvrđene u nastavnoj praksi i prepoznate u iskustvima razvijenih europskih zemalja, afirmišu nove pravce razvoja obrazovnog sistema. U skladu sa razvojem međunarodne zajednice, obrazovna politika kreira reformske procese koji će integrisati obrazovni sistem Bosne i Hercegovine kao sastavni dio šireg, europskog i svjetskog sistema.

Ipak, ne treba zaboraviti činjenicu da je infrastruktura školskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini naslijedena iz jugoslovenske prošlosti i samo je neznatno mijenjana i, kao takva, dugo nije bila spremna za bilo kakvu inicijativu koja bi se sistematski bavila prevencijom rodno uvjetovanog nasilja u vezama mladih, a upravo prilagodba i modifikacija pedagoškog nasledja predstavlja prvi korak u restrukturiranju škole i školske prakse. Već dugo se zahtijeva odgoj za kritičko mišljenje i odgovorno djelovanje, no instrumenti za takav odgoj, nažalost, nisu predviđeni u školskim nastavnim planovima. Stoga je neophodno potrebno sistematizovati sva nova saznanja i iskustva, ako su dobra, te ih uvrstiti u registrar elemenata za ugradnju u preobražaj škole.

U današnje vrijeme, pod uticajem različitih faktora iz okoline, odgoj mladih, kao jedan od najvažnijih ciljeva svakog društva, našao se u krizi, kako u školi, tako i u porodici. Zapostavljene su temeljne norme ponašanja i agresivnost i nasilje su sve više prisutni u međusobnoj komunikaciji između odraslih i omladine, ali i među samom omladinom. Bosna i Hercegovina se, kao zemlja u tranziciji, još uvijek suočava sa ozbiljnim i složenim problemima koji zahtijevaju dalekosežna rješenja. Situacija kada

je gotovo 50% radno sposobnih stanovnika nezaposleno i živi na rubu siromaštva, a oni koji su zaposleni imaju niska i nerodovna primanja, plodno je tlo za širenje kriminala, nasilja i svih oblika diskriminacije.

Unatoč tome što nasilje zasnovano na spolu nije nova pojava kako u svijetu, tako i kod nas i iako postoje dokazi o njegovom porastu, nasilje u adolescentskim vezama je tema o kojoj se malo govori u našoj pedagoškoj, psihološkoj i sociološkoj literaturi i ona se gotovo i ne izučava u okviru nastavničkog studija i stručnog usavršavanja prosvjetnih radnika/ca. To je i osnovni razlog zbog čega su nastavnici/ce slabo pripremljeni za nošenje sa ovim problemom u školama, što za posljedicu ima da takva vrsta nasilja, iako dosta raširena, ostaje najčešće skrivena, proizvodeći negativne reperkusije po mlade i okolinu, nepovoljno se odražavajući na proces učenja i sazrijevanja mladih, a samim tim i na budućnost naše zajednice u cjelini.

Pored toga, u okviru obrazovnog sistema Bosne i Hercegovine postoji nedostatak edukacije i senzibiliteta za rodna pitanja i poštovanje ljudskih prava uopće. Ne postoje programi koji bi se sistematski bavili prevencijom rodno uvjetovanog nasilja, premda je rad sa mladim ljudima koji upravo ulaze u svoje prve partnerske odnose važan za razvoj kvalitetne, uspješne i zadovoljavajuće veze. Škole imaju jedinstvenu priliku da dopru do mladih, da ih poduče o ljudskim pravima, vještinama potrebnim za uspostavljanje i održavanje kvalitetne veze, osvijeste uticaj društvenog konteksta na formiranje stereotipnih rodnih uloga i stavova i prepoznaju njihovu povezanost sa rodno uvjetovanim nasiljem. U naporu da se sprječi da buduće generacije postanu žrtve takvog nasilja i ostalih zloupotreba, škole mogu pomoći mladima da nauče biti tolerantni i uvažavati vrijednosti i mišljenja drugih ljudi, te kako će biti svjesni svoje odgovornosti, donositi bolje odluke i praviti ispravnije izvore u pogledu svoje budućnosti.

Sasvim je jasno da se škole neće moći transformisati u škole bez nasilja sve dok ne budu imale poticaj izvana koji će moći inicirati promjene u samoj školi. Zbog toga je važno da se kroz realizaciju *Programa za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u vezama mladih* potakne unutrašnja promjena u školi, koja će stvaranje nenasilnog okruženja u školi doživljavati kao jedan otvoren proces koji teži stalnom otklanjanju barijera za saradnju između škole i porodice, te jačati kompetencije škole i njeno participiranje u odgoju mladih. Te promjene značit će promjenu stavova i sistema vrijednosti kod mladih, obezbjedit će isticanje važnosti i vrijednosti individualizacije i jačanja ličnosti pojedinca naspram kolektiviteta, te njegovanje i uvažavanje rodnih različitosti.

Da žrtve nasilja i nasilnici ne bi prerasli u delikvente i socijalne otpadnike, od kojih će strahovati svi građani našeg društva, potrebno je što ranije intervenisati i, prije svega, otkriti uzroke neprihvatljivog ponašanja kod mladih te uklanjanjem tih uzroka djelovati na preusmjeravanje problematičnog ponašanja mladih u tzv. *društveno prihvatljivo*. Stoga je odgoju mladih u smjeru nenasilnog rješavanja konflikta i međusobne komunikacije potrebno posvetiti posebnu pažnju. U tom cilju, bilo je neophodno osmislitи adekvatan *Program prevencije za suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja*, koji će potaknuti odrasle (prije svega roditelje i nastavnike), ali i same učenike ne samo da postanu svjesni ovog narastajućeg problema i njegovih pogubnih posljedica kako za pojedinca, tako i za društvo u cjelini, već će ponuditi mehanizme koji će doprinijeti smanjenju njegove pojavnosti. Dakle, rodno uvjetovano nasilje u partnerskim vezama moguće je suzbiti provođenjem odgovarajućih mjera, a blagovremena identifikacija i evidencija problema je osnovni uslov planiranja mjera intervencije i njihovog usmjeravanja na rizične grupe.

Program za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u srednjim školama TK nastao je kao rezultat sinergijskog djelovanja vladinog i nevladinog sektora kroz projekat *Prevencija rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama i promocija vrijednosti ravnopravnosti spolova među adolescentima*. Projekat je implementiralo Udruženje Vesta iz Tuzle, a finansijski ga je podržao UNIFEM. Program je baziran na trenutnim okolnostima i uskladen sa preporukama prikupljenim tokom istraživanja o pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama koje je Udruženje Vesta provelo u 32 srednje škole na području Tuzlanskog kantona na uzorku od 1.022 učenika/ce. Istraživanje je provedeno na velikom uzorku kako bi se umanjili dosadašnji problemi malog uzorka u istraživanjima te povećala mogućnost generalizacije interpretacije rezultata.

Namjera ovog istraživanja je bila, između ostalog, i da, na temelju dobivenih rezultata, ukaže na potrebu za sistemskim, dugoročnim, integrisanim i multidimenzionalnim pristupom prevenciji nasilja u vezama mladih. Takav pristup podrazumijeva saradnju svih relevantnih društvenih aktera - mladih, roditelja, odgojno-obrazovnih ustanova, policije, zdravstvenih ustanova, organizacija civilnog društva, medija, ali i postojanje jasne političke volje za osiguravanjem zakonskog okvira i ostalih društvenih uslova potrebnih za provedbu preventivnih aktivnosti. Na legislativnom nivou potrebno je prvenstveno prepoznati i uključiti koncept rodno uvjetovanog nasilja u postojeći zakonodavni okvir, ali i razviti mehanizme za sankcionisanje nasilja, te formulisati zaštitne mjere u slučajevima nasilja u adolescentskim vezama.

Podizanje kvaliteta škole na viši nivo je proces kojim škola poboljšava svoje rezultate, izgrađuje kapacitete za provedbu promjena, definije pravac u kojem će se kretati, ocjenjuje svoje postojeće i radi na razvijanju budućih odgojno-obrazovnih i kulturnih normi, razvija strategije za postizanje svojih ciljeva, jača svoje unutrašnje resurse, te prati i ocjenjuje svoj napredak, uspješnost i razvoj. Stoga je važno poduzeti kvalitativne i kvantitativne mjere koje bi povratile kredibilitet obrazovanju.

Kako je obrazovanje resurs razvoja zajednice, implementacija različitih preventivnih programa u obrazovanju treba postati predmetom značajnih, ne samo pedagoških promišljanja, već ulaganja društva u cjelini. Budući da su viši državni nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini postali nositelji općeg obrazovanja i da su škole svjesno preuzele odgojne zadaće, razvoj škola budućnosti ne smije biti više samo zadatak pedagogijske nauke. Stoga će u realizaciju *Programa prevencije* biti uključeni ne samo menadžment škole, nastavnici i učenici, već i roditelji i svi ostali akteri (socijalni radnici, ljekari, psiholozi, policijaci, i dr.) koje je neophodno odgovorno angažirati u mijenjanju trenutnog stanja. Ovdje svakako ne smijemo izostaviti ni djelovanje medija i nevladinih organizacija koje svojim radom na javnoj edukaciji i podizanju svijesti javnosti mogu učiniti mnogo na promjeni stavova i načina razmišljanja o problemu rodno uvjetovanog nasilja u društvu.

Sadržaj *Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u srednjim školama TK* je usaglašen sa Ministarstvom obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK i Pedagoškim zavodom Tuzla, te sa zainteresovanim pedagozima/gicama iz srednjih škola. Izrada koherentnog, multidisciplinarnog plana akcije predstavlja prvi korak ka prevenciji rodno uvjetovanog nasilja. Prihvatanjem i integracijom ovog Programa u redovan Nastavni plan i program srednjih škola na području TK, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK iskazuje opredjeljenje za preuzimanje odgovornosti za poštivanje ljudskih prava, po međunarodnim standardima i u skladu sa prihvaćenim Konvencijama Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe kojih je Bosna i Hercegovina potpisnica. Upravo zato, usvajanje ovog dokumenta na nivou TK, a kasnije i na državnom nivou, predstavlja

značajnu potvrdu ne samo bosanskohercegovačke demokratske orijentacije, već i jasno opredjeljenje prosvjetnih vlasti da naše škole pretvore u ustanove u kojima su elementi interaktivnog rada i duha otvorenosti zastupljeni u svim segmentima odgojno-obrazovnog procesa.

Doba mladosti je vrijeme izbora - izbora prve ljubavi, studija, poziva... Na pragu odrasle dobi, u vremenu koje zahtijeva odluke i odricanja, mladi često nisu spremni slijediti zakone koji se sukobljavaju s njihovim željama. Podučiti mlade kako će ući u svijet sreće, odgovornosti, svijet prijateljstva, zabave, slobode, svijet uspjeha i dogovora – trebao bi postati ekvivalent sadašnjosti i neposredne budućnosti. I mladi, baš kao i odrasli, imaju istovjetne psihološke/emocionalne potrebe, samo su načini njihovog zadovoljavanja ponekad ograničeni ne samo njihovim, već i neznanjem odraslih. Zato se nadamo da će blagovremene i ciljane odgojne aktivnosti i obrazovni sadržaji predviđeni ovim *Programom preventcije* unaprijediti toleranciju u odnosima između spolova u partnerskim vezama mladih, ukloniti prijetnju nestabilnosti u školama i unaprijediti uslove za odgojno-obrazovni preporod, te da će se smanjiti broj slučajeva rodno uvjetovanog nasilja, poboljšati tretman ugroženih osoba i omogućiti efikasniju zaštitu žrtava.

**Selma Hukić,
projektna koordinatorica Udruženja Vesta**

3.1.

Da bi se uspješno zaštitila prava mlađih od velike je važnosti uočiti sve oblike njihovog kršenja i blagovremeno reagovati putem nadležnih institucija. Naime, mlađi koji su u svojim partnerskim vezama podvrgnuti nasilju, odrastaju sa znatnim poremećajima u ponašanju te emocionalnim problemima. Podaci o vrsti i broju izrečenih mjera prema učenicima govore da su one uglavnom iste naravi i odnose se na snižavanje ocjene iz vladanja, ukor direktora, ukor nastavničkog vijeća, premještaj u drugu školu, isključenje iz škole, premještaj iz odjeljenja i sl. Sve ovo ukazuje na to da u BiH ne postoje, niti se provode, posebni programi za rad sa problematičnom djecom, niti sa njihovim roditeljima. Kako nije bilo značajnih aktivnosti na planu zaštite mlađih od rodno zasnovanog nasilja u školama, Udruženje Vesta je, uz finansijsku potporu UNIFEM-a i podršku vladinih institucija, odlučilo djelovati na ovom planu.

Bosna i Hercegovina je preuzela obaveze iz Kairskog dokumenta o stanovništvu i razvoju (ICPD - International Conference on Population and Development, Kairo, 1994.) koji određuje smjernice populacijske i razvojne politike za sljedećih dvadeset godina. Odgovarajući program akcije iz ovog međunarodnog dokumenta¹, kao dio osnovnih ljudskih prava, propisuje obavezno pružanje informacija i provođenje edukacije adolescenata/ica u područjima rodne ravnopravnosti, odgovornog seksualnog ponašanja, planiranja porodice, reproduktivnog zdravlja, seksualnog zlostavljanja te prevencije spolno prenosivih bolesti, uključujući HIV/AIDS. U Bosni i Hercegovini takvi programski zadaci objedinjeni su u *Strategiji za borbu protiv nasilja u porodici 2009-2010. godine, Državnom strategijom za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH 2007-2010²* i *Rezolucijom o sprječavanju maloljetničke delikvencije i postupanja u slučaju nasilja nad djecom i mladima³*. Izrada Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama direktno se veže na aktivnosti 1.9⁴, 5.1⁵ i 5.2⁶ iz Strateškog plana za prevenciju nasilja u porodici u Federaciji BiH za period 2009-2010. godine, definisanih u ciljevima 1.⁷ i 5.⁸.

Pored toga, kao potpisnica UN Deklaracije o pravima djeteta, Bosna i Hercegovina ima obavezu poštivanja odredbi ove Deklaracije, kao i periodičnog izvještavanja prema Komitetu za prava djeteta, što je prvi put učinjeno u junu 2001. godine. Zaključne primjedbe Komiteta za prava djeteta iz juna 2005. godine skreću pažnju na potrebu djelovanja BiH na daljoj zaštiti prava djeteta, uprkos svim dosadašnjim pomacima države na ovom planu. Između ostalog, Komitet za prava djeteta je „zabrinut izvještajima u kojima se navodi da je nasilje u školama veoma rašireno, naročito među učenicima“, te stoga preporučuje Bosni i Hercegovini da „preduzme sve neophodne mјere u pravcu pune implementacije članova 28 i 29 Konvencije o pravima djeteta.“⁹

¹ 1.1.6. Program akcije (ICPD, Kairo, 1994) - Poglavlje 4 se odnosi na rodnu jednakost, pravednost i osnaživanje žena u kojem se navodi da će „države preduzeti sve mјere da bi ukinule sve oblike eksploracije, zlostavljanja, mučenja i nasilja prema ženama, adolescentima i djevojkama“. U Poglavlju 7 se, između ostalog, spominju i pitanja adolescentskog seksualnog i reproduktivnog zdravlja, a navodi se i da su „vlade pozvane da, u saradnji sa nevladiniim organizacijama, uspostave odgovarajuće mehanizme da bi odgovorile na posebne potrebe adolescenta“.

² Službeni glasnik BiH br. 64/07.

³ Službene novine F BiH br. 10/08.

⁴ Dopuniti nastavne planove i programe za osnovne i srednje škole u smislu obavezogn uključivanja pitanja nenasilničkog ponašanja

⁵ Izrada i štampanje edukativno-informativnog materijala o nenasilnim oblicima ponašanja i rješavanja sukoba (npr. leci, brošure sa informacijama o nasilju u porodicu sa adresarom ustanova, organizacija i drugih institucija kojima se žrtve nasilja mogu obratiti za podršku i pomoć)

⁶ Zajednička kampanja na području Federacije BiH, distribucija edukativno-promotivnog materijala (npr. jumbo plakati, jinglovi na radiju i TV-u i sl.)

⁷ Usklađeni postojeći i doneseni novi propisi koji reguliraju oblast nasilja u porodici i uspostavljen sistem finansiranja preventivnog djelovanja, potreba žrtava nasilja i rad sa nasilnim osobama - od lokalne zajednice do nivoa Federacije BiH)

⁸ Senzibilizirana i educirana javnost o problemu nasilja u porodici sa pravnog, obrazovnog, zdravstvenog, psihološkog, socijalnog i ekonomskog aspekta

⁹ Zaključne primjedbe sa 1052. sjednice Komiteta za prava djece održane 3. juna/lipnja 2005. godine

U cilju realizacije ovih preporuka, Bosna i Hercegovina je u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice osnovala Vijeće za djecu, koje redovno priprema i analizira aktivnosti na daljoj zaštiti prava djeteta kroz državne mehanizme i djelovanje organizacija civilnog društva. Kao jedan od najvećih doprinosova Vijeća za djecu u cilju zaštite prava djece i omladine je usvajanje *Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2002-2010. godine*, te nedavno objavljen *Inicijalni izvještaj o nasilju nad djecom u Bosni i Hercegovini* kojeg je Vijeće Ministara BiH 2006. godine usvojilo i na taj način otvorilo proces uspostavljanja efikasne zaštite djece putem vladinih institucija i mehanizama¹⁰.

Potvrdu ovih nalaza možemo vidjeti i u godišnjem *Izvještaju o ljudskim pravima Helsinskih komiteta za ljudska prava*¹¹ u kojem se, između ostalog, naglašava da država još nije našla prava rješenja i odgovore na ovu pojavu i postavlja pitanje da li država treba da se bavi posljedicama ili joj je obaveza da pravi programe za prevenciju nasilja.

U osnovi, Komitet za prava djece¹² nalaže mjere za obezbjeđenje školske discipline primjerene ljudskom dostojanstvu djece i mlađih koje će im omogućiti nesmetano obrazovanje i redovno pohađanje nastave¹³. Komitet navodi potrebu da Bosna i Hercegovina razvije mjere kojima će se djeca i mlađi pripremiti za odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumjevanja, mira, tolerancije, jednakosti spolova i prijateljstva¹⁴. Važno je pomenuti da će Bosna i Hercegovina morati, u skladu sa procesima integracije u Europsku uniju, osigurati sprovođenje preporuka Komiteta za prava djeteta, i obezbjediti europske standarde zaštite prava djece i omladine, u skladu sa dokumentima i mehanizmima Europske unije (kao što je Europska konvencija za prevenciju torture, nehumanog ili ponizavajućeg postupanja ili kažnjavanja). Imajući u vidu navedene potrebe, Vijeće za djecu Bosne i Hercegovine je *Akcionim planom za djecu BiH 2002-2010. godine* predviđelo određene mjere među kojima su institucionalizacija SOS telefona, otvaranje raznih savjetovališta za djecu i omladinu, aktivniji rad roditeljskih vijeća, informisanje javnosti putem medija, edukacija nastavnog osoblja i sl.¹⁵ No, treba naglasiti da Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine ne sadrži eksplicitno analizu i preporuke za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja među mlađima u školama i stoga postoji potreba da se utiče na njegovu izmjenu i dopunu, i to na način da se u njega inkorporiraju kvalitetne preporuke koje će važiti za cijelu državu.

Program za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u srednjim školama TK će izravno doprinijeti realizaciji preporuke 59b Komiteta za djecu, odnosno poštivanju članova 28 i 29 Konvencije o pravima djeteta, a koja se, između ostalog, odnosi na obavezu Bosne i Hercegovine da učini škole dostupnim i sigurnim za svu djecu i omladinu. U tom cilju, neophodno je usmjeriti se na njegovo integriranje u nastavne planove i programe srednjih škola, kao i na obezbjeđivanje funkcionalnog mehanizma za zaštitu žrtava rodno uvjetovanog nasilja, kao i onih koji pokazuju skolonost nasilnom ponašanju u srednjim školama Tuzlanskog kantona.

Program za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama je baziran na iskustvima drugih zemalja, članica Europske unije, odnosno zemalja u regionu.

10 Izvještaj o nasilju nad djecom u Bosni i Hercegovini je pripremilo Vijeće za djecu Bosne i Hercegovine, a Vijeće ministara Bosne i Hercegovine ga je usvojilo na 112. sjednici 16. marta/ožujka 2006. godine.

11 Službeni glasnik BiH br. 64/07. Helsinski komitet za ljudska prava: Izvještaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u 2006. godini: Dječja prava

12 Komitet za prava djece: Zaključne opservacije: Bosna i Hercegovina: član 59b

13 UN Konvencija o pravima djeteta, član 28

14 UN konvencija o pravima djeteta, član 29

15 Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2002-2010. godine, Podnaslov 6: Zloupotreba droga, seksualno iskoristavanje, otmica i trgovina djecom i drugi oblici iskoristavanja, mučenje i lišavanje slobode, maloljetnička delikvencija: str 38.

Sastavni dio aktivnosti predviđenih *Programom* je edukacija nastavnog osoblja, učenika i drugih interesnih grupa, kao i monitoring njegove provedbe. Pored toga, *Program prevencije* je promovisan putem lokalnih medija, čime se razumijevanje problema rodno zasnovanog nasilja u vezama adolescenata podiglo na viši nivo u široj zajednici. Finalni rezultati implementacije *Programa* imaju za cilj efikasno smanjenje pojavnosti rodno zasnovanog nasilja u vezama mlađih u srednjim školama TK.

3.2.

Svrha i ciljevi Programa

Program koji predstavljamo je nastao kao rezultat naprijed detaljno opisanog istraživanja provedenog na uzorku od 1.022 učenika/ce u 32 srednje škole Tuzlanskog kantona, a izradili smo ga u namjeri da doprinesemo razvoju i uspostavljanju kvalitetnijih rodnih odnosa među mlađima najprije u našim školama, a potom i generalno, u društву.

Ciljevi *Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* za srednje škole TK su:

- osvijestiti uticaj šireg društvenog konteksta na formiranje rodnih identiteta i uloga,
- prepoznati povezanost rodno uvjetovanog nasilja i stereotipnih rodnih uloga,
- informisati mlade o učestalosti, uzrocima i posljedicama nasilja u vezama,
- ospozobiti mlade za prepoznavanje nasilja te razviti mehanizme suočavanja s nasiljem u vezama,
- uticati na promjenu stavova kod mlađih koji podržavaju rodno zasnovano nasilje,
- razviti i unaprijediti vještine potrebne za ostvarenje kvalitetne adolescentske veze.

Program predviđa direktni rad sa učenicima/ama, nastavnim osobljem i roditeljima, ali i pedagozima/gicama i direktorima/cama srednjih škola kroz niz mjera i tematskih cjelina, koji će uje-dno sačinjavati i dio mobilnih timova od minimalno pet osoba za realizaciju *Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama*, koji će, u osnovi, biti obučeni za djelovanje u srednjim školama, te biti najodgovorniji za realizaciju mjera iz *Programa prevencije*. Nastavnici/ce i stručni saradnici/ce će biti ospozobljavani da bi mogli obrazovati učenike/ce srednjih škola te uticati na promjene u njihovim stavovima i ponašanju vezanim uz rodno uvjetovano nasilje.

Analiza rezultata provedenog istraživanja je pokazala da postoji potreba za uvođenjem efikasnih mehanizama za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u vezama mlađih u srednjim školama, a naša je zajednička preporuka da to budu mobilni timovi u svakoj srednjoj školi. Takvi mobilni timovi će biti zaduženi za pripremu i realizaciju Akcionog plana škole po *Programu za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* u svakoj srednjoj školi TK. Timove će sačinjavati nastavno osoblje, pedagog/ica i učenici/e, a zajedničkim djelovanjem pokušali bi uticati na smanjenje rodno zasnovanog nasilja u vezama mlađih i radili na zaštiti žrtava i onih koji ispoljavaju sklonost izrazito nasilnom ponašanju. Djelovanjem ovakvih mobilnih timova, aktivnije bi se poradilo na prevenciji rodno zasnovanog nasilja među adolescentima i efikasnije bi se suočavalo sa već prisutnim oblicima nasilja među mlađima. Također, mobilni timovi će imati zadatak da rade sa identifikovanim zlostavljačima u školama, a u skladu sa *Programom za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama*.

Svrha donošenja *Programa* je senzibilizacija stručnjaka/inja, roditelja i mlađih za problem rodno zasnovanog nasilja među mlađima i povećanje nivoa njihove osjećenosti o postojanju problema, uspostavljanje sistemskih rješenja i mehanizama djelovanja na prevenciju pojave ovog nasilja, te ublažavanje i

otklanjanje njegovih posljedica. U tu svrhu, *Program* je prvenstveno usmjeren na usvajanje znanja, potvrdu pozitivnih vrijednosti i sticanje vještina razvijanja i održavanja kvalitetne veze, a zamišljen je kao niz praktičnih mjera i tematskih cjelina u oblasti suzbijanja rodno uvjetovanog nasilja, na putu ka adolescentskim vezama punim tolerancije i bez konfliktata unutar njih.

Program predviđa promociju različitih oblika komunikacije koji su usmjereni ka stvaranju zdrave i poticajne sredine u vezama, te metode i tehnike koje su kod nas još u razvoju. Također, posebna pažnja je posvećena mehanizmu uvođenja novih interaktivnih metoda nastave u postojeći obrazovni sistem, čime se postiže bolja komunikacija između učenika/ca i nastavnika/ca, a samim tim i uspostava kvalitetnijih odnosa u školi. U takvom zdravom školskom okruženju, faktori koji dovode do rodno zasnovanog nasilja među omladinom svedeni su na minimum.

3.3.

Zadaci i principi na kojima je *Program* zasnovan

Glavni zadaci *Programa* su da:

- stvari pozitivan stav mladih prema poštivanju osnovnih ljudskih vrijednosti,
- mobilise društvene potencijale u promociji prevencije rodno zasnovanog nasilja,
- poduci mlade kulturi mira, tolerancije, vještinama prijateljske komunikacije i medijacije,
- razvije vještine kritičkog razmišljanja, analize i nenasilnog rješavanja konfliktata.

Glavni principi na kojima je *Program* zasnovan su:

- jednakost svih,
- pluralizam mišljenja,
- dijalog,
- prioritet odgojnih zadataka,
- jedinstvo školskih i izvanškolskih aktivnosti,
- kreativna organizacija obrazovnih aktivnosti,
- povezanost sa ostalim programima (npr. *Programom prevencije međuvršnjačkog nasilja*, *Programom protiv bolesti ovisnosti*, *Programom za prevenciju trgovine ljudima*, i sl.),
- mogućnost prilagođavanja *Programa* da postane nepromjenljivi dio Nastavnog plana i programa srednjih škola TK, zavisno od raspoloživosti nastavnih časova,
- maksimalna uključenost učenika/ca u praktične aktivnosti,
- uključenost porodice i lokalne zajednice kao izvora informacija i aktivnog učesnika u obrazovnom procesu,
- provođenje interaktivnih obrazovnih formi i metoda.

3.4.

Očekivani rezultati primjene *Programa*

Programom je predviđeno osnivanje i djelovanje mobilnih timova podrške, kao mehanizama za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u srednjim školama, čije djelovanje bi trebalo dovesti do smanjenja broja slučajeva nasilja u vezama adolescenata. U tom smislu, učenici/ce u srednjim školama će, kao krajnju korist od *Programa*, imati pristupačan mehanizam za prijavu nasilja i zaštitu od njega. Pored toga mladi koji ispoljavaju sklonost ka nasilnom ponašanju će na ovaj način imati na raspolaganju tim podrške koji će biti u prilici da im pruži stručnu pomoć. Značajno je da će mladi, kao krajnji korisnici/ce *Programa*, biti upoznati sa različitim oblicima pojavnosti rodno zasnovanog nasilja, što će im omogućiti da ga prepoznaju i da na njega adekvatno odgovore i reaguju.

Promocija sigurnosti škola će svakako uticati na percepciju lokalne zajednice o školama koje su zabilježile uspjehe i koje imaju mehanizme za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno zasnovanog nasilja među mladima. Roditelji će dobiti sigurno i poticajno školsko okruženje za svoju djecu i na taj način biti oslobođeni brige za sigurnost svoje djece u školskim objektima. Stoga očekujemo integrisanje *Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* u Nastavni plan i program srednjih škola u Tuzlanskom kantonu, a kasnije i u cijeloj Bosni i Hercegovini. Na uspješnu implementaciju *Programa prevencije* zasigurno će uticati i Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona i Pedagoški zavod Tuzla, koji će među prvima u Bosni i Hercegovini napraviti iskorak u sistemskom provođenju mjera za prevenciju i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja među omladinom, tako što će kao primjer dobre prakse biti uporište i oslonac ministarstvima obrazovanja drugih kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno za Ministarstvo obrazovanja Republike Srpske.

Nijedna zemlja nije uspjela u potpunosti iskorijeniti rodno uvjetovano nasilje u školama, ali očekivani rezultati ovog *Programa* su da se ova vrsta nasilja, planiranim mehanizmima, stavi pod društvenu kontrolu. U skladu s tim, pored naprijed navedenog, očekujemo i da se:

- poveća ukupan nivo znanja svih sudionika/ca u odgojno-obrazovnom procesu o problemu i posljedicama rodno uvjetovanog nasilja, te načinima intervencije u srednjim školama,
- poveća spremnost srednjih škola da primjenjuju *Program* u redovnoj nastavi,
- potaknu građanske/roditeljske inicijative, inicijative NVO, kao i inicijative mlađih u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja u društvu,
- rodno uvjetovano nasilje u srednjim školama i u zajednici svede na razumnu, društveno prihvatljivu mjeru.

3.5.

Multiplicirajući efekti *Programa*

Metodologija istraživanja pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama koja je korištena za izradu ovog *Programa* je primjenjiva za kantonalni, entitetski i državni nivo. Opis metodologije će biti dostupan svim zainteresiranim nevladnim organizacijama i vladinim institucijama koje budu željele da sagledaju stanje u pogledu zaštite prava mlađih od rodno zasnovanog nasilja na svom teritoriju. Proces istraživanja je u značajnoj mjeri moguće aplicirati na drugim područjima.

Pored toga, strategija kampanje javnog zagovaranja za integriranje *Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* za srednje škole je također aplikativna na druge kantone u Federaciji Bosne i Hercegovine, budući da je obrazovanje u Federaciji u nadležnosti kantonalnih ministarstava za obrazovanje, na koje u veikoj mjeri utiču i kantonalni Pedagoški zavodi.

Također, metodologija razvoja timova za podršku realizaciji *Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* je primjenjiva u svakoj srednjoj školi u Bosni i Hercegovini. Nakon obuke stručnog osoblja, svaka škola može samostalno formirati timove koji će realizirati vlastite Akcione planove za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u vezama mlađih. Na taj način je mehanizam podrške žrtvama rodno uvjetovanog nasilja, kao i pojedincima koji ispoljavaju nasilno ponašanje, aplikativan u svim srednjim školama koje se budu željele odlučnije pozabaviti ovim narastajućim problemom.

U perspektivi je predviđeno da se primjene elementi pozitivne prakse sa područja Tuzlanskog kantona i promoviše potreba rješavanja problema rodno zasnovanog nasilja u vezama mladih u srednjim školama na području cijele Bosne i Hercegovine, što će u velikoj mjeri zavisiti od finansijskih mogućnosti partnerskih udruženja i institucija obrazovnog sistema BiH.

3.6.

Održivost Programa

3.6.1.

Finansijski aspekt

Odluka Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Tuzlanskog kantona da se *Program za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* integrise u Nastavni plan i program srednjih škola Tuzlanskog kantona će verificiranjem od strane Aktiva direktora srednjih škola Tuzlanskog kantona steći punosnažnost i sve srednje škole na ovom području će biti obavezne da formiraju svoje timove podrške za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja među mladima. Obzirom da će takve timove činiti školski pedagozi, nastavno osoblje i učenici, za njihov rad neće biti potrebno izdvojiti posebna materijalna sredstva. Naime, Nastavni plan i program će obavezati nastavnike/ce da rad u timovima podrške obavljaju u okviru svog redovnog radnog vremena. Vjerujemo da će ovi timovi željeti da obezbjede određenu materijalnu podršku za realizaciju Akcionalih planova u svojim školama, no, u tom slučaju, na školama ostaje obaveza da iz sredstava budžeta obezbjede pokrivanje takvih troškova. Škole se mogu složiti i tražiti od Vlade Tuzlanskog kantona su-bvencioniranje *Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama*, u čemu će Udruženje Vesta svakako pomoći putem različitih strategija zagovaranja i održavanja pažnje javnosti putem Vesta Radija. Također, škole se mogu osloniti i na Udruženje Vijeća škola i roditelja TK koje će u saradnji sa drugim obrazovnim asocijacijama djelovati putem rada Vijeća učenika i Vijeća roditelja u srednjim školama.

3.6.2.

Institucionalni nivo

Insistiranje na „vlasništvu“ škola nad krajnjim ishodima Akcionalih planova je vrlo važna prednost koju predviđa *Program*. Naime, svaka škola će formiranjem vlastitih timova za podršku od početka procesa kreirati vlastiti Akcioni plan koji će biti baziran na stanju u školi, mogućnostima škole i prirodi pojavnih oblika rodno zasnovanog nasilja u školi. Malo je vjerovatno da će dvije srednje škole imati iste Akcione planove, jer će se pojavnii oblici nasilja i njihova učestalost razlikovati. Timovi podrške će u ovom slučaju biti uključeni u proces od početka i participatorno će pristupiti rješavanju problema. Također, vrlo je važno to što će članovi timova za podršku biti odgovorni za realizaciju Akcionalih planova i njihove krajnje rezultate. Udruženje Vesta, a kasnije i Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK putem Pedagoškog zavoda Tuzla će vršiti monitoring provedbe Akcionalih planova, te periodično procjenjivati kvalitet njihove sprovedbe, a preporuke će se odnositi na timove podrške.

Jednom kad srednja škola bude prepoznata u zajednici kao ona koja ima razvijene procedure zaštite mladih od rodno zasnovanog nasilja, procedure pristupa pojedincima koji ispoljavaju nasilno ponašanje, kao i mehanizme prevencije, tada postoje sasvim dobre mogućnosti za njen dalji razvoj i stvaraju se

prepostavke za ulaganja u njenu budućnost. Školski manadžemnt će u svakom slučaju podržati promjene i zbog pozitivnih rezultata će osigurati nastavak rada timova za podršku u cilju dalje prevencije rodno uvjetovanog nasilja među mladima i blagovremenog djelovanja na njegovom suzbijanju.

3.6.3.

Nivo politika

Jedan od značajnih elemenata za integrisanje *Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama* u Nastavni plan i program srednjih škola Tuzlanskog kantona je svakako kampanja zagovaranja. Upravo ova kampanja osigurava održivost konačnih ishoda, jer uvodi zvaničnu promjenu u metode rada nastavnog osoblja i školskog manadžmenta. U osnovi, kampanja dovodi do unaprjeđenja Zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju Tuzlanskog kantona, čime se otvaraju mogućnosti za doradu i poboljšanje Nastavnog plana i programa za srednje škole Tuzlanskog kantona na način da će on biti dopunjeno sadržajem o obaveznom osnivanju timova za podršku, organiziranju prilagođene nastave i aktivnom djelovanju nastavnog osoblja na prevenciji i suzbijanju pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u vezama adolescenata.

Također, posve je moguće da pozitivna praksa s područja Tuzlanskog kantona motiviše institucije za zaštitu dječjih prava Bosne i Hercegovine da pokrenu promjene legilsative i metoda na nivou Bosne i Hercegovine, u skladu sa njihovim ovlaštenjima i mogućnostima. Pri tome se mogu uvažiti elementi *Analize rodno uvjetovanog nasilja među mladima u srednjim školama* kao vjerodostojne za ugradnju u periodične izvještaje prema Vijeću ministara Bosne i Hercegovine, čime se može potaknuti unaprjeđenje zakonske regulative i javnih politika na nacionalnom nivou.

3.7.

Mjere za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u srednjim školama Tuzlanskog kantona

Teorija kontrole tvrdi da se ljudi, ponašajući se primjerenije, odriču neodgovarajućeg ponašanja i da su naša ponašanja duboko unutarnje motivirana, a krajnji cilj im je zadovoljavanje osnovnih tjelesnih i duševnih potreba. Samo sredina u kojoj se te potrebe neprestano zadovoljavaju potiče optimalan rast i zdrav razvoj ličnosti. Svrha škole je da pomogne djeci i mladima da razviju bolje izvore ponašanja u njihovom pokušaju zadovoljavanja osnovnih psiholoških potreba (ljubav/pripadanje, moć/sposobnost, sloboda izbora i zabava) koje moraju biti zadovoljene kako bi bili sretni.

Dok nas teorija podražaj – odražaj uči da reagujemo tražeći nagradu ili pak nastojeći izbjegći kaznu, realitetna terapija je primjena načela teorije kontrole koja nas uči da djelujemo. To je proces koji od ljudi zahtijeva da se upitaju i saznaju šta žele i kako da to djelotvornim ponašanjem i ostvare. Čim mlađi čovjek prizna da je njegovo sadašnje ponašanje neprimjerno i nedjeljvorno, možemo mu pomoći da izabere djelotvorne ponašanje kako bi ostvario svoje želje. Poznata je činjenica kako se mlađi ljudi općenito vrlo teško odriču svog ponašanja, pa je stoga potrebno mnogo truda i upornosti da bi ih se privoljelo na promjenu uvriježenih šablona i obrazaca ponašanja, koja su im se već ukorijenila u karakter. Ali, ako uspijemo uvjeriti mlade ljudе da postoji bolji izbor i da ćemo im mi u tome pomoći, oni će brzo naučiti birati odgovarajuće ponašanje. Čak i vrlo mala djeca mogu naučiti suštinu teorije kontrole i uočiti da je njihova sreća izravan proizvod njihovog odabira, te će odabrati odgovarajuće ponašanje koje će ih do nje dovesti.

Dakle, teorija kontrole nas uči kako da pomognemo mladima da postanu odgovorni, da uvijek imaju kontrolu nad onim što čine, naglašavajući koncepciju slobode izbora i odgovornosti za posljedice istih. Stoga je naša zadaća, u ovom neobično složenom svijetu, pomoći mladima da nauče zadovoljavati svoje potrebe na odgovarajući način, da nauče uspostaviti kontrolu nad svojim životima i svojom srećom, da shvate da nisu kontrolisani izvana, nego iznutra, te da im je dužnost opredijeliti se za najbolji izbor u dатoj životnoj situaciji.

Navedena teoretska saznanja su nam umnogome pomogla prilikom definisanja mjera koje su sastavni dio ovog *Programa*, a za koje je bilo iznimno važno da imaju i svoje naučno uporište. Stoga će škole, primjenjujući ove mjere, pored ostalog, omogućiti mladima i spoznaju da sami mogu biti sretniji i stvoriti sebi produktivniji život, bez obzira na postojeće životne okolnosti.

3.7.1. Mjere na nivou Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK

Savremeni sistem školskog odgoja i obrazovanja se mora graditi na svjetski priznatim standardima kvaliteta, koji se trebaju neprestano valorizirati i unaprjeđivati. Da bi ovaj *Program* postigao očekivane pozitivne rezultate u prosvjetnoj praksi, neophodno je obezbjediti kontinuiranu saradnju škola i NVO sa Ministarstvom obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK i Pedagoškim zavodom Tuzla. Ove institucije trebaju biti uključene u teoretsko i praktično provođenje Programa kroz:

- Davanje pozitivnog stručnog mišljenja o *Programu prevencije*
- Pokretanje inicijative da *Program prevencije* prihvate srednje škole, Aneksom uz Godišnji program rada i realizaciju časova odjeljenske zajednice o prevenciji nasilja, ali i kroz druge vidove djelovanja, kao što su:
  - školske priredbe u sklopu 16 dana aktivizma protiv nasilja na osnovu spola, kampanji koju od 25. novembra/studenog do 10. decembra/prosinca kreiraju grupe iz cijelog svijeta kako bi usmjerile pažnju ka povećanju vidljivosti nasilja nad ženama kao povredi ljudskih prava koja se i u Bosni i Hercegovini tradicionalno obilježava.
  - sportske manifestacije i takmičenja
  - kulturne i umjetničke radionice i manifestacije s ciljem afirmacije pozitivnih vrijednosti (razvijanje prijateljstva, druženja, socijalizacije i zajedništva, afirmacija ljudskih prava, tolerancije, nenasilnog prevazilaženja konflikta, medijacije i preuzimanja odgovornosti za izbor svog djelovanja u konfliktu)
  - izvannastavne aktivnosti (dramska, literarna, likovna, novinarska sekcija, i sl.)
  - redovni časovi predmetne nastave gdje god to dozvoljava tema nastavne jedinice koja se u sklopu redovne nastave obraduje
- Omogućavanje istraživanja pojavnosti, uzroka i posljedica rodno uvjetovanog nasilja u školama i u društvu (davanje sredstva i izdavanje saglasnosti za provedbu istih)
- Pravovremeno planiranje sredstava za implementaciju *Programa prevencije* u srednjim školama
- Formiranje multidisciplinarnih timova za evaluaciju i monitoring provođenja *Programa*
- Organizovanje seminara za provođenje *Programa* za pedagoge/ice, nastavno osoblje i direktore/ice srednjih škola
- Sistemsko rješavanje koordinacije svih zainteresiranih strana (škole i porodice, te nadležnih institucija i organizacija iz resora nadležnih ministarstava obrazovanja, zdravlja, pravde, socijalne politike i unutrašnjih poslova, visokoškolskih ustanova (Filozofski i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet), NVO koje pružaju stručnu podršku i medija)
- Materijalno i nematerijalno podržavanje projekata NVO koje su svoje programe usmjerile na tre

tiranje problematike rodno uvjetovanog nasilja i uključivanje što većeg broja škola u njihove projekte

- Uređivanje više privlačnih igrališta i sportskih terena za mlade
- Izrada i distribuiranje pisanih i drugih materijala namijenjenih djeci/mladima, roditeljima, odgojno-obrazovnom osoblju i drugim subjektima čija je djelatnost u izravnoj ili neizravnoj vezi s djeecom/mladima, a odnosi se na sprječavanje nasilja i poticanje nenasilnog rješavanja sukoba
- Prilagodba Curriculuma visokoškolskih ustanova, jer se tema rodno uvjetovanog nasilja u veza sa mladim malo izučava u okviru dodiplomskog nastavničkog studija i stručnog usavršavanja prosjednih radnika/ca

Cilj: Osigurati prilagodbu i promjenu postojećih, te donošenje novih odluka, zakona i podzakonskih akata u vezi sa identifikacijom i suzbijanjem rodno uvjetovanog nasilja među mladima i u porodici.

Aktivnosti:

- upoznavanje sa *Programom*
- mobilizacija timova za podršku *Programu*
- edukacija za direktore/ice škola, pedagoge/ice i nastavnike/ce
- povezivanje sa drugim institucijama
- podrška za promjene u zakonu i podzakonskim aktima
- podrška NVO koje se bave zaštitom ljudskih prava da, uz pomoć stručnjaka iz Pedagoškog zavoda, provode edukaciju mobilnih timova u školama prema ovom *Programu*.

Institucije obrazovnog sistema su odgovorne za praćenje, analiziranje i poduzimanje potrebnih aktivnosti u srednjim školama, te očekujemo da će i poduzeti odgovarajuće korake u sistemskom rješavanju problema rodno uvjetovanog nasilja među mladima u srednjim školama TK.

3.7.2.

Mjere na nivou škole

Moderno društvo se sve više ogleda u znanju i njegovoj primjeni pa je školama nametnut imperativ prilagođavanja sadržaja nastave i metoda rada ubrzanom razvoju nauke i tehnologije kako bi udovolje korjenitim društvenim transformacijama i visokim zahtjevima savremene proizvodnje. U vremenu tehnološkog napretka u kojem živimo događaju se velike i brze promjene, nažalost, nerijetko i one koje ugrožavaju pozitivan i pravilan razvoj mlade ličnosti. U tom smislu, školu je nužno posmatrati kao sistem koji djeluje u nekom okolnom svijetu na koji neprekidno djeluje masa pozitivnih i negativnih internih i eksternih faktora.

Ako pažljivije analiziramo sadašnju školu, s namjerom da pokušamo iznaći modalitete za njen uspješan preobražaj, onda ćemo uočiti da su upitni kvalitet i kvantitet njenih uzajamno-funkcionalnih odnosa sa okruženjem. Zadržavajući klasičnu organizaciju rada, škola teško prihvata sadržajne i organizacione promjene koje nameću naučno-tehnološki i društveni razvoj i realna društvena stvarnost. To je ograničava da postane dovoljno fleksibilna i da ide ukorak sa dinamizacijom društva.

Budući da su obrazovne ustanove otvoreni sistemi, te da iz okolnog svijeta primaju potrebnu energiju (novac, informacije o obrazovnim potrebama, ideje, poticaje, uticaje, itd.) i da tom svijetu daju svoj output koji na njega djeluje, potrebno je da stručni tim škole što bolje upozna djelovanje spoljašnjeg svijeta na školu kako bi mogli prepoznati pozitivne i negativne uticaje, s ciljem da se prvi stimulišu, a

drugi otklanjaju i sprječavaju. Dokazano je da su škole koje su otvorene prema zajednicama u kojima se nalaze, uspješnije u djelovanju na pojave koje su podloga za pojavu rodno uvjetovanog nasilja. U vezi s tim, neophodno je planiranje promjena u školi kako bi ona bila sposobna da se prilagodava potrebama ne samo sredine u kojoj djeluje, već i potrebama učenika, odnosno kako bi postala fleksibilna, stvaralačka i orijentisana ka budućnosti.

Pored toga, obzirom da se uticaji socijalne sredine značajno odražavaju na stavove mlađih, načine njihovog djelovanja i životni cilj, to je i najjači argument za uključivanje porodice i lokalne zajednice u odgojni rad škole i obratno. Dakle, nužno je da škola u saradnji sa roditeljima i lokalnom zajednicom preuzme odgojnu funkciju i brigu o razvijanju društveno-prihvatljivih normi ponašanja djece i omladine. Jačanje roditeljskih kompetencija u oblasti srednjeg obrazovanja zahtijeva kontinuiranu i intenzivnu afirmaciju roditeljske uloge, programiranu edukaciju roditelja i korištenje svih potencijala roditelja u srednjem školstvu.

Zbog svega navedenog, predlažemo provođenje sljedećih mjera na nivou škole:

- Formiranje školskog tima koji će raditi na razvoju pozitivne psihosocijalne klime u školi
- Edukacija školskog tima za ranu identifikaciju i prevenciju rodno uvjetovanog nasilja
- Izrada vlastitih Akcionih planova
- Savjetodavni rad sa roditeljima (odgovorno roditeljstvo)
- Savjetodavni rad sa maloljetnim prestupnicima
- Sprovodenje istraživanja o pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja na nivou škole i njegovim specifičnostima, uzrocima i posljedicama
- Ozbiljnije pristupanje realizaciji časova odjeljenske zajednice u okviru kojih će se, između ostalog, mlađi educirati o pojavi i načinima prevazilaženja problema rodno uvjetovanog nasilja u svojim vezama i u tu svrhu kreirati *Priručnik za nastavnike/ce*
- Uključivanje sadržaja *Programa*, koliko je to moguće, u postojeće predmete, tj. provoditi ga u sklopu postojećeg Nastavnog plana i programa. Sadržaji se mogu uspješno uključiti u nastavu psihologije, historije, sociologije, etike, biologije, književnosti i ostalih predmeta gdje je moguće govoriti o samopoštovanju, komunikacijskim vještinama, asertivnosti, itd.
- Definisanje *Kodeksa ponašanja učenika/ca* koji se mora poštovati u školi (pri čemu učenici/ce aktivno sudjeluju u dogovoru o školskim pravilima) i upoznavanje svih učenika/ca sa odgojno-disciplinskim mjerama koje će uslijediti ako se istog ne pridržavaju
- Praćenje djelotvornosti primjenjenih odgojno-disciplinskih mjera (direktne opservacije i praćenje visokorizičnih grupa)
- Organiziranje stručno vodenih seminara, radionica, tribina, predavanja i radionica za mlade i roditelje sa tematikom koja je usko vezana sa problemima koji se javljaju na relaciji nasilnik-žrtva
- Održavanje edukativnih seminara za nastavnike/ce
- Održavanje školskih sastanaka između nastavnika, roditelja i učenika na redovnoj osnovi
- Obezbjedivanje boljeg nadzora u školi tokom malih i velikih odmora (video nadzor)
- Obezbjedivanje mehanizama za brzo reagovanje
- Postavljanje „sandučića povjerenja“ u sve odgojno-obrazovne ustanove u koje mlađi i roditelji mogu prijaviti slučajeve rodno uvjetovanog nasilja i/ili dati svoje prijedloge i sugestije za rješavanje problema i postavljati pitanja o nasilju u vezama, na koje bi onda stručna osoba davala odgovore. Pitanje može sadržavati šifru, a odgovor se pod tom šifrom može ostaviti na oglasnoj ploči.

- Uspostavljanje navigacionog menija pod nazivom „*Nasilje na osnovu spola u vezama mladih*“ na web stranicama škola, čijim otvaranjem bi se lako mogle pročitati statistike o rodno uvjetovanom nasilju u školi, imena članova/ica školskog mobilnog tima, drugi mehanizmi za prevenciju i suzbijanje nasilja na osnovu spola u školi, Akcioni plan škole za prevenciju i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja i druge korisne informacije vezane za ovu temu.
- Omogućavanje telefonskih kontakata za prijave slučajeva rodno zasnovanog nasilja (uspostava SOS telefona)
- Omogućavanje prijava rodno zasnovanog nasilja putem E-maila
- Svečano obilježavanje Dana ljudskih prava (10. decembar/prosinac), Dana borbe protiv nasilja nad ženama (25. novembar/studeni), Međunarodnog dana žena (8. mart/ožujak) i sl.
- Organizacija mješovitih sportskih manifestacija i takmičenja za najbolji literarni i/ili likovni rad na temu rodnih identiteta, ravnopravnosti spolova i rodno uvjetovanog nasilja
- Obradivanje tema o rodno zasnovanom nasilju i postignućima škole u suzbijanju ovog problema u školskim novinama (isticanje dobre prakse, ali i identifikacija mjera koje bi mogle dovesti do još značajnijeg poboljšanja)
- Izrada plana uključivanja mladih u slobodne aktivnosti
- Formiranje dnevnih centara za učenike/ce sa edukativnim sadržajima koji su mladima interesantni, s ciljem efikasnog korištenja njihovog slobodnog vremena
- Razvijanje pozitivnih vrijednosti i socijalnih vještina kod mladih
- Podržavanje programa nevladinih organizacija i aktivno uključivanje što većeg broja školskog osoblja, roditelja i učenika u njihove projekte
- Obezbjedivanje stručne literature koja će biti dostupna kako nastavnicima, tako i roditeljima i učenicima
- Uključivanje škole i u druge programe koji se bave prevencijom nasilja u školama koje provode nevladine organizacije, te aktivno raditi na mjerama za povećanje sigurnosti u odgojno-obrazovnim ustanovama koje preporuči Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK

Ciljevi:

Provodenjem ovih mjera trebala bi se ostaviti dva cilja:

1. Razvijanje postupaka i stvaranje uslova u školi koji smanjuju obim rodno uvjetovanog nasilnog ponašanja u vezama mladih
2. Sprječavanje stvaranja rodnih stereotipa kod mladih

Ciljna grupa: rukovodstvo škole, svi nastavnici/ce, svi učenici/ce škole i roditelji

Aktivnosti:

- organizovanje školskih sastanaka sa direktorom, pedagogom, predstvincima razrednih vijeća, Vijeća roditelja i Vijeća učenika
- prikazivanje filma o nasilništvu na osnovu spola u školama, a nakon toga razgovor o njegovim uzrocima i posljedicama
- identifikacija problema, provođenje istraživanja i predstavljanje rezultata istraživanja
- izrada općeg i dugoročnog Plana akcije na osnovu rezultata istraživanja i postizanje zajedničkog dogovora oko odgovornosti za implementaciju izabranog plana na nivou škole
- pozivanje i uključivanje poznatih sportaša, pjevača, glumaca, umjetnika i drugih priznatih javnih osoba (može i lokalnih) da svojim javnim obraćanjem mladima osude rodno zasnovano nasilje u vezama. Pri stvaranju dobrih uzora nužno je i da se nastavnici/ice suprotstave bilo kakvom obliku seksizma u školama te da u nastavi, ali i svojim ponašanjem izvan nastave, promovišu rodnu ravnopravnost.

- organizovanje modularne edukacije školskog tima za prevenciju i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja (članovi/ce tima: pedagog/ica, nastavnici/ce, i učenici/ce)

3.7.3.

Mjere na nivou razreda

Izazovi razvoja u demokratsko, multietničko društvo se ne mogu postići bez podučavanja djece i omladine vrijednostima, idealima i običajima demokratskog društva. Međutim, samo ako se ove promjene iskuse i dožive unutar manje zajednice – škole/razreda, iste će biti opažene i razmotrene unutar društva u cijelini. Stoga, uloga razrednika/ce mora biti bazirana, prije svega, na odgojnem radu sa odjeljenjskom zajednicom zbog jačanja pripadnosti zajednici, međusobnog poštovanja i uvažavanja. U tom cilju potrebno je preduzeti sljedeće mjere na mikronivou, tj. na nivou razreda:

- Uspostavljanje razrednih pravila protiv rodno zasnovanog nasilništva: pohvale, nagrade, ali i kazne na mjesecnoj osnovi (npr. „zvijezde drugarstva“, društveno koristan javni rad u školi, i sl.)
- Organizovanje razrednih sastanaka između nastavnika, roditelja i učenika na redovnoj osnovi
- Educiranje mladih metodom igranja uloga
- Potenciranje saradničkog učenja, učenja socijalnih vještina i društvenih normi ponašanja i uopće razvijanje i njegovanje pozitivnih vrijednosti kod učenika/ca
- Poticanje organizovanja zajedničkih pozitivnih razrednih aktivnosti
- Organizovanje radionica o nenasilju – pedagog/ica škole i razrednici/e
- Provodenje biblioterapije
- Podučavanje mladih da razlikuju dobro od zla, ističući pozitivne primjere (učenje otkrićem)
- Podučavanje mladih medijaciji (posredovanju) u konfliktu i vježbanje strategija samozastupanja i konstruktivnog rješavanja sukoba kroz forum-teatar
- Podučavanje mladih teoriji izbora i realitetnoj terapiji
- Podučavanje mladih da razumiju osnovne pojmove iz oblasti krivične odgovornosti, krivičnog zakonodavstva te prava i obaveza maloljetnika nakon počinjenog krivičnog djela nasilja
- Razvijanje tolerancije, uvažavanja i poštivanja različitosti među mladima

Ciljevi: razvijanje postupaka i stvaranje sigurnog i poticajnog razrednog i školskog okruženja kroz promjenu ponašanja učenika/ca uključenih u nasilje

Ciljna grupa: svi učenici/ce, neutralni i rizične grupe

Aktivnosti:

- ustanoviti i pojasniti jasna pravila ponašanja u odjeljenju (čas odjeljenske zajednice)
- projekcija filmova i čitanje odlomaka iz književnosti za mlade s ciljem razvoja empatije i suošćenja
- potencirati dodjelu priznanja, pohvala i nagrada
- održavati časove sa razrednikom/com na zadatu temu
- kooperativno učenje
- organizovati zajedničke pozitivne aktivnosti (radionice, tribine, debate, forum-teatar, i sl.)
- organizovati sastanke sa roditeljima

Činjenica je da zakonski akti, sve i da postoje, ne mogu zaštititi mlade u onoj mjeri u kojoj je svaki roditelj, skrbnik/ca, učitelj/ica ili nastavnik/ca pozvan/a da ih zaštiti od štetnih postupaka koji se ispriječe njihovom normalnom razvoju. Nasilje zasnovano na spolu je intrigantna tema i stoga što otvara pitanja odnosa među spolovima, daleko od roditeljske kulture i nadzora. Izvjesno je da se obrasci ponašanja, pogotovo agresivnog, uče od roditeljskih modela, pa roditelji u velikoj mjeri mogu uticati na to da njihovo dijete ne postane zlostavljač, ali ni žrtva.

U cilju prevazilaženja problema rodno zasnovanog nasilja u vezama mlađih, način njihovog ponašanja se uvježbava putem usavršavanja dinamičnih i socijalnih sposobnosti koje pomažu učenicima/ama savladati situacije i zahtjeve za koje se nije dovoljno osloniti samo na njihova osnovna znanja ili dotad stečena iskustva, nego je potrebno razviti vlastite strategije za rješavanje problema. S obzirom da treba da djeluju samostalno, učenici/ce treba da uče egzemplarno na tri nivoa: individualno, u timu i sa opće razine.

Stoga je realizacija mjere koja podrazumijeva osnivanje mobilnog tima u školi koji će biti educiran da pruži podršku učeniku/ci koji/a trpi nasilje, ali i osobi koja vrši nasilje, od velikog značaja. Podrška će se ogledati u savjetodavnom radu, odnosno individualnim razgovorima kojima će se pokušati uspostaviti kontrola i djelovanje u cilju smanjenja rodno zasnovanog nasilja, ali i jačanja samopouzdanja i samopomoći kod mlađih.

Ove mjere obuhvataju:

- razgovore sa nasilnicima i žrtvama
- razgovore sa roditeljima žrtava i nasilnika
- podsticanje roditelja da iznađu adekvatna rješenja
- pomoći neutralnih učenika
- pomoći i podršku roditeljima (izrada odgovarajućih brošura i priručnika za roditelje i sl.)
- formiranje debatnih grupa (učenički parlament)
- promjena razreda ili škole

Ciljevi:

Realizacija ovih mjera ima višestruke ciljeve:

- uspostavljanje kontrole i djelovanje kroz razgovore sa pojedincima
- promjenu načina razmišljanja o rodnim ulogama kod učenika nasilnika
- uključivanje i drugih u rješavanje problema (psihologa, dječijih neuropsihijatara, pedijatara, defektologa, predstavnika centara za socijalni rad, MUP-a, i dr.)

Ciljna grupa: učenici rizičnih grupa i njihovi roditelji uz medijaciju neutralnih učenika i njihovih roditelja

Aktivnosti:

- individualni i grupni razgovori sa učenicima nasilnicima
- rad sa roditeljima rizičnih grupa – radionica i grupni razgovori
- radionice za razvoj samopouzdanja i samopoštovanja
- radionice za plansko korištenje slobodnog vremena i teoriju izbora
- radionice za ophođenje s konfliktima i posredovanje u konfliktu (medijacija)
- vježbanje strategija samozastupanja i konstruktivnog rješavanja sukoba

- radionice o štetnosti upotrebe droga
- radionice o maloljetničkoj delikvenciji i ulozi škole, Centra za socijalni rad, MUP-a i drugih
- radionice iz oblasti maloljetničke krivične odgovornosti, krivičnog zakonodavstva, te prava i obaveza maloljetnika nakon počinjenog krivičnog djela nasilja
- biblioterapija
- psihosocijalna pomoć
- slobodne teme (istraživanje potreba)

3.7.5.

Mjere na nivou organizacija civilnog društva

Složenost tranzicije u BiH zahtjevala je ubrzan društveni razvoj koji je natjerao državne institucije, ali i organizacije civilnog društva da se pozabave značajnim izazovima i da pokrenu procese reformi nakon dugog niza godina ratne i poratne krize, koja ne samo da je zaustavila, već je i unazadila razvoj ško-lstva u BiH. Posve je sigurno da se problemu rodno uvjetovanog nasilja u vezama adolescenata treba pristupiti sistematično i odgovorno, što zahtjeva podjednak angažman i saradnju vladinih institucija i nevladinog sektora, ali i medija. Pozitivni tokovi koji su u posljednje vrijeme sve izraženiji su da je državna prosvjetna administracija počela ozbiljno uvažavati i prihvatići inicijative koje pokreću nevladine organizacije koje su svoje programe usmjerile na obrazovanje i zaštitu ljudskih prava.

Svako je društvo pozvano štititi djecu i mlade kao najslabiji i najnezaštićeniji dio zajednice, pa su tako djeca (osobe do 18 godine starosti) zaštićena ne samo Ustavom Bosne i Hercegovine, već i međunarodnim dokumentima koje je naša država ratifikovala. Nažalost, u Bosni i Hercegovini ne postoji dokument koji na državnom nivou reguliše područje rodno uvjetovanog nasilja među mladima. Stoga je vrlo značajno djelovanje nevladinih organizacija, kao relevantnih aktera koji svojim djelovanjem doprinose širenju spoznaja o ovom problemu. Napori koje nevladine organizacije u posljednje vrijeme ulažu kako u istraživanja o rodno zasnovanom nasilju, tako i u izradu različitih programa prevencije i intervencije imaju za cilj ne samo povećanje stepena osviještenosti šire društvene zajednice o problemu rodno uvjetovanog nasilja, već i aktivno djelovanje na polju njegovog suzbijanja.

Mnoge nevladine organizacije su stekle bogato iskustvo u radu na promociji i zaštiti ljudskih prava, obrazovanju za mirno rješavanje sukoba i rodnu ravnopravnost, u prevenciji i zaštiti žrtava rodno uvjetovanog nasilja te su spremne svoja znanja i vještine ponuditi školama. Nevladine organizacije mogu doprinijeti osposobljavanju učenika/ica, nastavnika/ica i roditelja i na različite druge načine pomoći u preventivnom radu. Škole mogu uspostaviti saradnju s nevladim organizacijama, posebno ženskim organizacijama i organizacijama mlađih, razvijajući zajedničke projekte kojima će se povećavati svjesnost o problematici nasilja u adolescentskim vezama. Obzirom na njihovu dokazanu operativnost, mjere koje nevladine organizacije zasigurno mogu poduzeti su i:

- podizanje opće svijesti javnosti o ovom problemu
- javno zagovaranje
- informisanje
- promovisanje dobrih praksi
- javna edukacija
- organizovanje javnih tribina, debata, okruglih stolova, konferencija i sl.
- štampanje promotivnih materijala (letaka, postera, afiša, i sl.)
- monitoring provedbe mjera iz *Programa prevencije* (watchdog uloga)

Djetinjstvo je "stanje tranzicije, putovanje prema nečemu nepoznatom" kažu autori David Buckingham i Julian Sefton-Green (2003) pri čemu pedagozi i roditelji djeluju na taj način da upućuju mlade na postojeće modele odraslih ljudi. Ali i mediji djeluju na svoj način, jer usmjeravaju djecu i omladinu prema svojim načelima, ideologijama i ekonomskim zahtjevima tržišta. Mediji emituju mnogobrojne i raznovrsne sadržaje, jer moraju zadovoljiti ukuse raznolikog, heterogenog auditorijuma. Međutim, neke vrste medijskih sadržaja pokazale su se kao posebno atraktivne za širu publiku, primjerice nasilje, pornografija, reklame i medijski stereotipi.

Jedan od najvećih autoriteta u istraživanju televizijskog nasilja, Fowles (1999), ne osporava da je količina nasilja na televiziji velika, izvan kontrole i u stalnom porastu, te da je ono društveno opasno i da razara društvene vrijednosti, jer je usmjereno protiv ljudskog dostojanstva. Pornografija je česta tema rasprava i težak problem međunarodne javnosti i medijskih stručnjaka. Iako se raspravlja o filmovima i televizijskim sadržajima, posebno je važno razumijevanje uloge interneta u protoku i dostupnosti takvih sadržaja djeci i mladima. Pornografija - prikazivanje seksualnih ponašanja na moralno neprihvatljiv pa i protuzakonit način, negativna je, jer je uvijek usmjerena protiv nekoga, vrlo često iskorištava žene i djecu kao objekte, te znači degradiranje ljudskih osjećaja i dostojanstva¹⁶. Pitanje pornografije u medijima nije jednostavno, no ne može opstati teza da je ograničavanje pornografije u medijima povreda slobode medija i da je to isto što i cenzura, jer je pornografija napad odraslih na psihu i dušu mladih. Odrasli imaju načine borbe za svoja prava, a mlađi ljudi nemaju, oni su samo objekti medijske industrije na koju ne mogu uticati, jer nemaju razvijene odbrambene mehanizme kritičkog, kognitivnog odnosa.

Pored toga, masovni mediji pomoći stereotipa oblikuju razumijevanje i pogled mladih na svijet, pa stoga predstavljaju važan dio medijskih poruka i sadržaja, odnosno izravan oblik prenošenja neistina ili poluitina koje nisu uvijek zabavne i smiješne. Mediji ne samo da mogu biti prenositelji rasističkog, nacionalističkog, mačoističkog, promiskuitetnog, i dr. pogleda na svijet, nego mogu takav pogled i održavati, pojačavati, pa čak i promovisati.

Posebno zanimljivo stanište stereotipa u medijima su reklame koje su danas postale iznimno zanimljiv kulturološki proizvod, jednako važan proizvođačima kao i potrošačima. Nema više načina da se zauzavi medijska proizvodnja ni potrošnja reklama, jer taj žanr najizrazitije ostvaruje san o interaktivnoj sponi medija i medijskih korisnika. Uzimajući u obzir činjenicu da je jedna od osnovnih potreba koju ljudi žele zadovoljiti korištenjem medija – osjećaj pripadanja nekoj grupi ili zajednici, reklamna je industrija posvetila posebnu pažnju djeci i adolescentima i oglašavanju kao dijelu medijske kulture namijenjene isključivo njima. Snaga kojom reklame djeluju na djecu i mlade je ogromna, čak i kad reklama nije usmjerena izričito na njih. Stručnjaci upozoravaju na potrebu produbljivanja razumijevanja odnosa djece i mladih prema reklami te drže da se premalo toga zna o kratkoročnim i dugoročnim učincima izloženosti djece i mladih komunikaciji koja je namijenjena odraslima¹⁷. Reklame se služe različitim tehnikama zavodenja, ulagivanja i podilaženja, prodajući ne proizvode, nego snove i čežnje za srećom, ljubavi, ljepotom, porodicom... Zvučne su, zabavne, duhovite, opojne i maštovite, izvrsne u tehnološkom smislu i svakim danom sve savršenije i suptilnije.

¹⁶ Opisna studija o dostupnosti pornografije na internetu i načinima sprječavanja: Ragnhild T. Bjørnebekk i Tor A. Evjan "Violent Pornography on the Internet" (Norway, National Police Academy i Norwegian Institute of Technology – SINTEF), UNESCO, NORDICOM, Yearbook 2000 Clearinghouse on Children and Violence on the Screen

¹⁷ Macline i Carlson, 1999.

Kad je riječ o reklamama, jedno je *poll* istraživanje provedeno u dvadesetak europskih zemalja svijeta pokazalo šta o uticaju medija misle djeca, a šta roditelji. Čak 37% roditelja je smatralo da reklame na njihovu djecu znatno utiču, 36% ih je mislilo da je taj uticaj srednje jak, a 29% da je mali. Djeca su međutim, ocjenjujući uticaje koje okolina ima na njih, reklame stavili na peto mjesto, nakon uticaja koje na njih imaju roditelji, škola, prijatelji i članovi porodice¹⁸. Stručnjaci pak ističu da djeca i mladi nisu kritična kao odrasli i da je pritisak reklama na djecu i mlade svake godine sve izraženiji.

Medijsko tržište, u svakom slučaju, polaže sve veće nade u mlade potrošače i teen-tržište, što se vidi po tome da svake godine raste broj televizijskih programa namijenjenih upravo toj grupi gledatelja i gledateljica. To je sve izraženije i kod nas, ali s tom razlikom što je kod nas regulacija tog segmenta medijske produkcije još na početku.

3.7.6.1.

Uticaj medija

Rasprave o uticaju medija na ljudе, stare su koliko i mediji. Bilo da su one zdravorazumske ili naučne – cilj im je razumjeti i protumačiti ljudsku komunikaciju. Naučne paradigme o uticaju medija su se mijenjale, a ni rezultati se u okvirima istih paradigmi nisu potvrdili, pa tako među naučnicima različitih profila ne postoji izričita saglasnost o tome jesu li uticaji medija pozitivni ili negativni. Neki među njima tvrde da je televizija korisna za djecu i mlade i da ne treba zauzimati tako preplaćeno stajalište prema djeci i mladima kao primateljima medijskih sadržaja, jer se na temelju njenih zabavnih i edukativnih sadržaja restrukturira nastava i obrazovanje¹⁹. Drugi, međutim, tvrde da je televizija štetna za djecu, mlade i za društvo u cijelini, te da od *homo sapiensa* stvara *homo vidensa*, nesposobnog za apstraktno mišljenje i razumijevanje pojmoveva, jer mu je slika postala važnija od riječi²⁰.

Postmodernist Baudrillard (2001) smatra da savremeni čovjek pod uticajem masovnih medija nema više svog vlastitog prostora stvarnosti, već su medijski sadržaji, slike i događaji sami po sebi stvarnost, pa tako na neki način dokidaju razliku između stvarnosti i iluzije. Noam Chomsky (2002), drugi veliki misiljac medija i medijskih uticaja, smatra pak da mediji u savremenom društvu imaju presudnu ulogu u sistemu kontrole i nadzora masa, a njima upravljaju privatni kapital i privatni interesi. Još je gore, smatra on, što škole ne čine ništa da bi odbranile mlade ljudе od toga, nego su, dapače, i same dio tog aparata za indoktrinaciju i dezinformisanje. Ne utiče, dakle, samo sadržaj koji se prima putem medija na djecu i mlade, nego i pasivnost okoline u kojoj oni odrastaju, pasivne porodice i škole, ali i individualna pasivnost, te emotivna i intelektualna nespremnost za život s medijima.

Pored toga, uticaji koje su proizveli medijski sadržaji nisu uvijek jasno vidljivi, jer ne djeluju odmah nego mogu imati odgođeno djelovanje pa je teško istražiti i dokazati njihovo porijeklo. I na kraju, nasilje, razmišljanja i stavovi s kojima se mladi susreću u najbližem okruženju, mogu biti usputni pritisak uz ono što vide u medijima, te potencirati uticaj medija, jer oni djeluju na njihovo stajalište o nekom pitanju, stvaraju određeno mišljenje, jačaju ga i oblikuju.

Medijska pismenost se bavi pitanjima uticaja medijskih sadržaja, kao važnim načinom za razumijevanje posljedica izloženosti medijima. Mediji mogu djelovati trenutačno i usaditi trenutačna znanja, mogu stvarati, jačati ili umanjivati naše stavove, mogu djelovati na naše emocije, mogu nas natjerati na neku akciju, mogu nas uzbuditi ili smiriti. To djelovanje nije uvijek negativno. Često medijski sadržaji izaziva-

¹⁸ Feilitzen i Bucht, 2001.

¹⁹ Chen, 1995; McCane, 2000; Košir, 2000.

²⁰ Sartori, 1999.

ju emocije zadovoljstva i pružaju vrlo korisna znanja koja nam pomažu snalaženju u društvu i u međuljudskim odnosima. Ipak, zbog njihovog negativnog djelovanja, važno je osvijestiti te procese i mehanizme djelovanja medija i njihove uloge u kreiranju našeg mišljenja.

3.7.6.2.

Uticaj medijskog nasilja

Polazeći od toga da mediji konstruišu našu stvarnost, količinom prikazanog nasilja stvaraju privid da živimo u nasilnom svijetu, prikazivanjem pornografije kod mlađih stvaraju pogrešan dojam o intimnim međuljudskim odnosima i stereotipima oblikuju svijet kakav on uistinu nije. Kao što se medijski pedagozi ne slažu o uticajima medija na primatelje općenito, ne postoji opća saglasnost ni u pitanju uticaja medijskog nasilja na djecu i mlade, što pokazuju rezultati brojnih istraživanja²¹. Istraživani mediji su, prije svega, televizija, zatim internet i video igrice, uz koje djeca provode najviše vremena, najčešće sami ili u društvu vršnjaka. U tim se istraživanjima izdvajaju 4 osnovne hipoteze o uticaju medijskog nasilja na djecu, a to su:

- **Stimulacijska hipoteza ili imitacija**

Djeca imitiraju ono što vide. Više od 60% djece mlađeg uzrasta izjavilo je da oponaša junake koje gleda na televiziji. Najčešće se oponašanje iskazuje i najlakše ga je uočiti kao izravnu posljedicu medijskog uticaja kad se imitira nešto viđeno na ekranu iako to oponašanje u 90% slučajeva nije doslovno. Gledajući televiziju, djeca i mlađi dobivaju, ali i oponašaju mnoge modele ponašanja. Obzirom na to da su zločesti likovi vrlo često privlačni, a i u medijima se ubice i nasilnici često prikazuju na zabavan i simpatičan način, te uzimajući u obzir moć i privlačnost samih medija kao modela, oponašanje nasilja iz medija ne mora biti doslovno i izravno, ali je uvijek potencijalno moguće.

- **Hipoteza uznemiravanja**

Ispitanici u istraživanjima vrlo često govore da medije koriste za zabavu zato jer im je dosadno i zato da bi se odmorili i opustili. Medije, dakle, koristimo da bismo se zabavili, a ne zato da bi nas uznemirili. Ipak, uticaj medijskih sadržaja je često upravo takav - uznemirujući. Nasilje, pornografija, filmovi strave i slični sadržaji u medijima izazivaju kod djece i mlađih emocionalnu uzbudenost i strah. Naučnici²² su ustanovili da je veza između uzbudenosti gledatelja i doživljaja iskustva jača, a također je izglednije i djelovanje tokom te uzbudenosti. Djeca i mlađi su posebno uznemireni, jer ne mogu razumjeti mnoge odnose među odraslim ljudima, nisu emocionalno zreli za to, nemaju potrebna znanja ni životno iskustvo. Ako su sami ili u društvu svojih vršnjaka, oni svoju uznemirenost ne mogu racionalizirati, objasniti ni smiriti, te stoga ostaju usredotočeni na likove i događaje prezentirane u medijima i na nejasne i uznemirujuće odnose koji među njima vladaju, prenoseći ih u svoje okruženje.

- **Hipoteza katarze**

Prema katarzičnoj hipotezi, filmsko nasilje izaziva redukciju nasilnog ponašanja, odnosno smanjuje nasilno ponašanje. Zbog toga neki autori danas ustaju u odbranu medijskog nasilja i ne smatraju da je ono toliko opasno koliko se o tome govori (Fowles, 1999), smatrajući da djeca, kroz gledanje nekih oblika nasilja, primjerice nasilja u crtanim filmovima, mogu oslobođiti neprijateljske osjećaje koje su potiskivali, te da im takva vrsta "zamjenske agresije" zapravo predstavlja pomoć i olakšanje. Nasilje, kao i stereotipi o ljepoti, spolu, modi, privlačnosti, vrijednostima i sl. te muzika i muzički spotovi imaju veliki uticaj na socijalizaciju i izgradnju identiteta kod djece i mlađih. Nasilje u sportu i muzičkim spotovima, te u dječjim crtićima, ima, smatraju oni, pretežno funkciju povećanog lučenja adrenalina, proizvodeći tako jači interes za sportaše i muzičke zvijezde.

²¹ Carlsson/ Feilitzen, 1998. i 2000; Feilitzen/Bucht, 2001.

²² Zillmann, 1991, prema Potter, 2001

• Hipoteza o neosjetljivosti ili habituaciji

Hipoteza o neosjetljivosti, kao posljedici prekomjernog gledanja nasilja, zasniva se na svakodnevnom iskustvu koje pokazuje da izloženost jednom izvoru djelovanja – pozitivnom ili negativnom, djeluje na nas tako da se navikavamo na njegovu prisutnost i sadržaj, pa postajemo manje osjetljivi. Prekomjerno gledanje nasilja uzrokuje kod djece i mladih emocionalnu i kognitivnu otupjelost i povećava prag tolerancije prema nasilju u životu²³. Ovu tezu, kad je riječ o uticaju medija, nije lako naučno dokazati ni opovrgnuti, iako postoje neka istraživanja koja su to pokušala²⁴, te se još uvijek o tome često iskustveno zaključuje.

Unatoč različitim teorijama i hipotezama, ipak se svi – i naučnici i obični gledatelji, a posebno roditelji, slažu u jednom - nasilja ima previše u medijima. Prikazivanje nasilja nije ni nevino ni neutralno i postaje najzabavniji i najprodavaniji dio medijske industrije. Dijete koje je do završetka srednje škole provelo 11.000 sati u školi, gledalo je televiziju 15.000 sati, te u tom vremenu vidjelo oko 18.000 ubistava i svjedočilo nebrojenim scenama nasilja: tučnjavama, zlostavljanjima, pljačkama, fizičkom uništavanju, paleži, bombardiranju itd., pokazala su istraživanja provedena još prije tridesetak godina²⁵, što znači da je taj broj danas, s obzirom na porast nasilja u medijskim sadržajima, mnogo veći.

Stručnjaci smatraju da djeca, uslijed prekomjernog gledanja nasilja u medijima, doživljavaju svijet kao mjesto nasilja, puno strašnije i opasnije nego što uistinu jest, jer se nasilje u životu događa na desetke puta rjeđe nego u medijima! Djeca već od najranije dobi gledaju televiziju, mnogo prije nego što su sasvim sposobna razlikovati realni od virtualnog svijeta. Do trećeg razreda osnovne škole ne mogu sa sigurnošću razumjeti razliku između "stvarnosti" i "virtualnog svijeta" medija. Razumiju da su emisije na televiziji izmišljene i da su filmovi izmišljeni, ali vjeruju da bi se sve to "moglo dogoditi". Posebno ih plaši nasilje u informativnim emisijama i drugim *non-fiction* žanrovima. Od tog nasilja nemaju baš nikakve koristi, tvrde stručnjaci, jer lekcije koje dobivaju nisu poučne, nego pamte uglavnom samo akciju, fizičke obraćune i junake, a gotovo uopće ne pamte scene koje nude objašnjenja ili moralnu poruku. Nasilje je za mlade samo oblik zabave – bez posljedica, a sociolozi se boje da bi društvo moglo zažaliti zbog lekcija koje djeca i mladi kroz to dobivaju.

3.7.6.3.

Medijske strategije, inicijative i zakoni

Umjesto straha od medija i moralne panike, dakle umjesto definisanja medija kao pojave opasne po društvene interese i društvene vrijednosti, demokratske zemlje i institucije podržavaju razvoj različitih medijskih strategija za kreiranje uspješne medijske politike prema djeci i mladima. Uzimajući u obzir sve intenzivniji razvoj medijske industrije i tržišnih zakona koji sve više upravljaju informacijama, te djelovanja globalizacije na kulturne procese i nacionalne interse, medijska politika, koja znači donošenje zakona o medijima, više nego ikad ovisi o medijskim strategijama kao kratkoročnom ili dugoročnom planiranju i provođenju nekih aktivnosti, inicijativa ili postupaka, na temelju kojih će se predložiti donošenje ispravnih zakona.

Strategije su, ili bi trebale biti, utemeljene na pozitivnim iskustvima drugih zemalja, praktičnim i naučnim, te na u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, preporukama i deklaracijama Vijeća Europe i UNESCO-a. Tu se ističu, s jedne strane, potreba zaštite prava i slobode medija, a s druge važnost zaštite komunikacijskih prava djece i odraslih, ali i upozorava na obavezu kontinuiranog

23 Bašić-Hrvatin, 1995.

24 Osborn i Endsly, 1971, prema Erjavec, 1999.

25 Elmendorf, prema Schwartzberg, 1981.

preispitivanja dužnosti i obveza koje mediji i novinari imaju prema djeci i mladima, njihovom pravu na informaciju i zaštitu privatnosti, odgoj i obrazovanje te pravilan psihički razvoj. Te dužnosti i obveze nužno je sistemski ugrađivati u medijske (ili uredničke) politike, novinarske kodekse i u zakone, a ustanovljenjem ekspertnih vladinih i nevladinih radnih grupa i udruženja, nadzirati njihovu primjenu i provedbu. Te su preporuke usmjerene roditeljima, vladama i međunarodnim organizacijama, civilnom društvu, medijskoj industriji, istraživačima i naučnim ustanovama, a njih su donijele grupe stručnjaka na temelju naučnog uvida u:

- različite nacionalne televizijske politike, kao i načine sudjelovanja djece u njihovim programima,
- analize sadržaja o nasilju u filmovima i na televiziji,
- analize nasilnih sadržaja video igrica,
- upotrebu i dostupnost pornografskih sadržaja na internetu: pedofilije, rasističkih sadržaja i gospora mržnje itd.
- istraživanja o percepciji nasilja kod medijskih primatelja i korisnika interneta, te o percepciji nasilnog seksa i ostalih sadržaja koji uključuju nasilje,
- navike djece i mlađih u korištenju medija, njihovo vrednovanje programskih sadržaja, njihova mišljenja o filtriranju internetskih sadržaja, itd.
- međunarodna istraživanja o tome kako djeca/mladi i roditelji shvataju potrebu nadzora djece/mladih nad upotrebom medija, interneta, televizije i video igara, odobravaju li ih ili ne,
- mnoge studije o oglašavanju za djecu i mlade.

U tim se dokumentima stalno traži balans između slobode medija i komunikacijskih prava medijskih korisnika i ističe da uspješna regulacija i rješenje ovih pitanja najviše ovise o stalnoj saradnji medija, roditelja i vlada, te da se pitanje zaštite djece u medijskom okruženju ne može riješiti jednim postupkom nego se mora poduzeti mnogo malih aktivnosti i djelovanja. To znači da:

- Medijska pismenost mora biti promovisana kao najveći interes društva - djeci i mladima mora dati samopouzdanje i kreativnost u korištenju medija i razumijevanju simboličkih medijskih jezika, ekonomskih načela funkcioniranja medija i medijskog diskursa;
- Civilno društvo mora aktivno pridonositi tim naporima, pokretanjem različitih inicijativa i manifestacija i organizirati se na nivou interesa roditelja, nastavnika, psihologa i stručno doprinositi senzibiliziranju javnosti i vlade;
- Mediji moraju, kroz profesionalne kodekse novinara i oglašivača, razviti odgovarajuću samoregulaciju, a također se trebaju kreirati i mehanizmi za praćenje medijske provedbe tih kodeksa,
- Naučne institucije moraju poticati i finansirati istraživanja o upotrebi medija i uticaju medija na djecu i mlade;
- Vlade moraju u svojim medijskim politikama donositi takve zakone koji će, u skladu s međunarodnim konvencijama i preporukama regulisati prava djece na medije i prava djece u odnosu na medijsku industriju;
- Javni mediji moraju imati posebnu ulogu u poticanju i zaštiti medijskog pluralizma, kvaliteta medijskih sadržaja potrebnih djeci i mladima, te kontroli emitovanja negativnih sadržaja komercijaliziranih kroz nasilje, pornografiju i slično.

Iz svega se može zaključiti da postoji mnogo načina da se pridonese razvoju medijske kulture i medijske pismenosti. To je proces, koji se ne može ostvariti jednom aktivnošću, niti se može regulisati jednim zakonom. Svaka je inicijativa korisna, a donošenje strategija i zakona nužno!

3.7.7. Operativni plan provedbe mjera za prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskom vezama i edukacije svih subjekata za srednje škole

Rad na suzbijanju rodno zasnovanog nasilja u vezama mladih zahtijeva otvorenost škole prema zajednicima, mobiliziranje svih resursa i uvezivanje njene cjelovite unutarnje i vanjske sredine kao neophodne reakcije na dosadašnji društveni razvoj, ali i kao pripremu na buduće potrebe društva. Već je napomenuto da je kroz sve dosadašnje aktivnosti i napore koji su uloženi u ispitivanje mišljenja roditelja, nastavnika i učenika istaknuta prioritetna potreba za edukacijom i obukom, umrežavanjem i povezivanjem, te razmjenom pozitivnih iskustava iz dosadašnjih praksi.

Planom edukacije za realizaciju *Programa prevencije rodno zasnovanog nasilja u vezama adolescenata za srednje škole*, kao glavni nosioci aktivnosti, utvrđena su tri nivoa sa predviđenim satima u jednoj godini za seminare, sastanke, samostalan rad i evaluaciju, kako je prikazano u tabeli:

Moduli	Seminari	Sastanci	Samostalan rad	Monitoring/ Evaluacija	Odgovorni
1. Obuka školskih mobilnih timova Modul na nivou škole "Svi zajedno u akciji"	10 sati (2 dana x 5 sati)	8 sati (4 sastanka x 2 sata)	32 sata (1 sat sedmično u toku 8 mjeseci trajanja školske godine)	60 sati (5 sati mješevito)	Pedagoški zavod i NVO
2. Obuka nastavnika/ca i razrednika/ca Modul na nivou razreda "Razrednik na djelu"	15 sati (3 dana x 5 sati)	4 sata (2 sastanka x 2 sata)	32 sata (1 sat sedmično u toku 8 mjeseci trajanja školske godine)	60 sati (5 sati mješevito)	Educirani mobilni školski timovi i stručni saradnici/ce
3. Rad sa učenicima/ama* Modul na individualnom nivou i na nivou razreda „Prevencija i intervencija“	20 sati (4 dana x 5 sati)	4 sata (2 sastanka x 2 sata)	32 sata (1 sat sedmično u toku 8 mjeseci trajanja školske godine)	60 sati (5 sati mješevito)	Educirani nastavnici/ce, razrednici/ce i stručni saradnici/ce
4. Rad sa roditeljima Modul na individualnom nivou „Prevencija i intervencija“	20 sati (10 dana x 2 sata)	10 sati (10 dana x 1 sat)	U porodici - kontinuirano	10 sati (10 dana x 1 sat)	Pedagoški zavod, škole i NVO
5. Javna edukacija (namijenjena općoj populaciji – informisanje i podizanje svijesti javnosti o problemu rodno uvjetovanog nasilja i promovisanje dobre prakse putem medija)	U skladu sa odobrenim projektima.				Pedagoški zavod i NVO koje se bave zaštitom dječjih prava

*Edukacija namijenjena učenicima/ama je posebno razrađena u narednom poglavljvu

Na ovim trening radionicama, timovi za podršku *Programu za prevenciju* će razvijati Akcione planove za svaku srednju školu koji će dovesti do preciznih školskih pravila, uspostave "zaštitne mreže" sa odlukama, procedurama i osobama koje se brinu za sigurnost mladih. Primarni cilj ovih trening radionica je osposobljavanje nastavnog kadra, učenika/ca i roditelja za rad sa mladima na prevenciji rodno zasnovanog nasilja i suočavanje sa tim problemom, ali i upoznavanje sa državnim instrumentima za zaštitu prava djece i mladih i uspješnim praksama prevazilaženja ovog problema iz regiona.

3.8. Program prevencije i edukacije o rodno zasnovanom nasilju u adolescentskim vezama za učenike/ce i nastavnike/ce srednjih škola i roditelje

3.8.1.

Nastavni program za učenike/ce srednjih škola²⁶

U cilju efikasnijeg prepoznavanja i reagovanja na rodno zasnovano nasilje te njegovog preveniranja, potrebno je osnažiti mlade i razviti njihove kapacitete u borbi protiv te vrste nasilja. Stoga, Nastavni plan i program srednjih škola treba da omogući ovakvu vrstu osnaživanja kroz promociju poštivanja ravnopravnosti spolova i rodnih identiteta, prihvatanje kulture rodne jednakosti i rušenje rodnih stereotipa i tradicionalnih shvatanja rodnih uloga kod mlađih, kao osnovne principe kroz sve razrede. Poštivanje i prihvatanje različitosti po raznim osnovama, kao i duh nediskriminacije, tolerancije i zaganjanje za jednak pristup svim učenicima, trebaju da se kao osnovna vrijednost protežu kroz svaki nastavni čas i cijelokupan Nastavni plan i program. Nastavne teme, relevantne za izgradnju kritičkog promišljanja učenika/ca, predstavljaju ključ za prevenciju rodno zasnovanog nasilja i adekvatno reagovanje na njega. Poruka koju učenici/ce treba da konstantno dobijaju je da nasilje, pa ni ono zasnovano na spolu, nije prihvatljiv oblik ponašanja, i da na njega treba reagovati odmah.

Pored toga, doba adolescencije je vrijeme kad mlađi aktivno grade svoje socijalne odnose, kada se ističu njihove potrebe za dokazivanjem i pripadanjem, te je to vrijeme idealno za aktivno razvijanje vještina nenasilne komunikacije i rješavanja konfliktova. Osnaživanje učenika/ca da prepoznaju svoje potrebe i potrebe drugih, dovodi do efikasnije i konstruktivnije komunikacije i prevencije konfliktova. Ukoliko se potrebe pravovremeno prepoznaju i adekvatno iskominiciraju sa okolinom, veća je mogućnost boljeg razumjevanja i pronalaženja kompromisa, u kojem su obje strane dobitnici. Osnaživanjem učenika da koriste vještine nenasilne komunikacije i nenasilnog načina rješavanja konfliktova, doprinosimo smanjenju incidencije rodno uvjetovanog nasilja, te preveniranju istog.

Iako uzrast adolescencije karakteriše najveća incidencija nasilja, to je i uzrast koji može najviše doprinijeti proaktivnom reagovanju na njega. Stoga, adolescenti trebaju poznavati metode i vještine vršnjačke edukacije i medijacije, kako bi znanja koja su stekli koristili oni sami, ali i prenosili na mlađe uzraste i na taj način doprinijeli prevenciji i smanjenju pojave rodno uvjetovanog nasilja u školi. Bitno je naglasiti da učenici/ce treba da steknu povjerenje u mehanizam reagovanja na nasilje, tako što će biti upoznati sa pravno-institucionalnim okvirom u BiH, a potom i u užoj zajednici. Također je bitno učenicima/cama predočiti posljedice maloljetničkog prestupništva, kako bi u skladu s tim mogli donositi odluke i praviti ispravne izvore svog ponašanja kada se nađu u situaciji da nasilno reaguju.

Zbog svega navedenog, Program edukacije za učenike/ce srednjih škola će sadržajno biti oslonjen na *Program prevencije rodno zasnovanog nasilja u vezama adolescenata*, a preliminarna agenda bi obuhvatila pet tematskih cjelina - modula, sa predviđenim brojem časova u jednoj godini za edukaciju mlađih, koji se odnose na:

- Modul 1: Ljubav i veze
- Modul 2: Rod i spol
- Modul 3: Moć i nasilje u vezama
- Modul 4: Vještine potrebne za uspostavljanje i održavanje kvalitetne veze
- Modul 5: Ljudska prava - pravo na život bez nasilja

²⁶ dijelom preuzet iz priručnika za edukatore i edukatorice *Bolje spriječiti nego liječiti: prevencija nasilja u adolescentskim vezama*, Cesar, S. i dr., Zagreb: CESI. 2006.

Ciljevi ove edukacije za učenike/ce od I - IV razreda srednjih škola su:

- upoznavanje sa oblicima rodno zasnovanog nasilja i kako adekvatno odgovoriti na njega, kao i prepoznavanje i prihvatanje različitosti;
- razvijanje vještina komunikacije i nenasilnog rješavanja konflikta kako bi adekvatno reagovali na nasilno ponašanje i prevenirali pojavu nasilja,
- usvajanje stava da nasilje nije prihvatljivo,
- upoznavanje sa zakonskom regulativom i mehanizmima za reagovanje na nasilje.

Zadaci ove obuke za učenike/ce su:

- Upoznati učenike/ce sa prihvatljivim i neprihvatljivim oblicima ponašanja u školi, kod kuće, u zajednici;
- Upoznati učenike/ce sa osnovnim vrstama emocija, te kako ih prepoznati kod drugih osoba;
- Upoznati učenike/ce sa konceptom rodne jednakosti;
- Osposobiti učenike/ce da prihvataju rodne različitosti;
- Upoznati učenike/ce sa pojmom potreba;
- Osposobiti učenike/ce da prave kompromis između svojih i tuđih potreba;
- Osnaziti učenike/ce da se brinu o svojim potrebama;
- Osposobiti učenike/ce da prepoznaju i usmjere negativne emocije na nenasilan način;
- Osposobiti učenike/ce da razlikuju nasilnu od nenasilne komunikacije;
- Osposobiti učenike/ce da koriste nenasilnu verbalnu i neverbalnu komunikaciju;
- Upoznati učenike/ce sa tehnikom "JA govora" i osposobiti ih da je koriste u praksi;
- Upoznati učenike/ce sa pojmom asertivnosti i osposobiti ih da znaju razlikovati asertivno od agresivnog ponašanja;
- Osposobiti učenike/ce da znaju prepoznati vrste konflikta, osjećanja u konfliktu i moguće ishode konflikta;
- Upoznati učenike/ce sa nenasilnim načinima i stilovima rješavanja konflikta;
- Upoznati učenike/ce sa pojmom medijacije i sa vještinama potrebnim za medijaciju kao neutralni način posredovanja u procesu rješavanja sukoba;
- Upoznati učenike/ce sa oblicima i posljedicama nasilja, te načinima reagovanja na nasilje;
- Objasniti učenicima/ama da je nasilje neprihvatljivo, te da ga trebaju prijavljivati;
- Uticati na učenike/ce da usvoje pozitivan stav prema nenasilju;
- Osposobiti učenike/ce za izradu i implementaciju plana akcije na prevenciji i suzbijanju pojavnosti rodno zasnovanog nasilja;
- Upoznati učenike/ce sa pravima djece i mladih sa domaćim i međunarodnim zakonodavstvom koje je u službi zaštite prava djece i omladine u BiH;
- Upoznati učenike/ce sa mehanizmima za reagovanje na nasilje koji postoje u BiH, i u njihovoj neposrednoj okolini;
- Upoznati učenike/ce sa pojmom rodnih stereotipa, predrasuda i diskriminacije, kako su te pojave povezane sa rodnim zasnovanim nasiljem, te kako se boriti protiv njih;
- Osposobiti učenike/ce da koriste svoja znanja i vještine kroz aktivizam da bi prevenirali nasilje;
- Upoznati učenike sa pojmom maloljetničkog prestupništva, te kako se ono javlja i koji su njeni rizici;
- Upoznati učenike/ce sa načinima saradnje društvenih institucija u lokalnoj zajednici, ali i njihovom ulogom u cilju prevencije maloljetničkog prestupništva;
- Izgraditi povjerenje kod učenika/ca u mehanizme reagovanja na rodno zasnovano nasilje.

1. modul: LJUBAV I VEZE		
Trajanje	Cilj	Planirano postignuće
2 časa	<ul style="list-style-type: none"> • Usvojiti vještinu aktivnog slušanja 	<ul style="list-style-type: none"> • učenici/ce će postati svjesni načina na koji komuniciraju i osvijestiti način na koji će uspješnije komunicirati
	<ul style="list-style-type: none"> • Identificirati komponente koje u sačinjavaju ljubav i uspješnu vezu 	<ul style="list-style-type: none"> • učenici/ce će postati svjesni različitih ponašanja kojima mogu iskazati ljubav prema partneru/ici, ali drugoj osobi (priatelju/ici, članovima/icama porodice, i sl.)
	<ul style="list-style-type: none"> • Razumjeti šta osnaže, a šta narušava i šteti ljubavnim vezama adolescenata/ica 	<ul style="list-style-type: none"> • učenici/ce će osvijestiti komponente koje čine vezu uspješnom i one koje je narušavaju • učenici/ce će shvatiti da ono što pridonosi uspješnosti ili neuspješnosti ljubavnih veza također vrijedi i za bilo koju drugu vrstu veze (npr. prijateljsku, rodbinsku, itd.)
2. modul: ROD I SPOL		
Trajanje	Cilj	Planirano postignuće
2 časa	<ul style="list-style-type: none"> • Analizirati razliku između spola i roda 	<ul style="list-style-type: none"> • učenici/ce će shvatiti da je vrlo malo razlika između žena i muškaraca posljedica spolnih kategorija te da su rodne uloge i odgovarajuće ponašanje, kao i društveni odnosi muškaraca i žena u cijelosti određeni socijalnim, kulturnim te historijskim karakteristikama
	<ul style="list-style-type: none"> • Osvijestiti pojmove rodne različitosti, sličnosti i jednakosti među ljudima 	<ul style="list-style-type: none"> • učenici/ce će osvijestiti da su muškarci i žene po mnogim karakteristikama slični, a samo po nekim različiti • učenici/ce će razviti pozitivan stav prema različitostima među spolovima i razviti osjećaj za rodne jednakosti • učenici/ce će razviti stav da pripadaju različitim rodnim grupama u skladu sa nekim specifičnim karakteristikama
	<ul style="list-style-type: none"> • Osvijestiti stavove i mišljenja vezana uz rodne uloge, ponašanja, obaveze i očekivanja 	<ul style="list-style-type: none"> • učenici/ce će postati svjesni različitih ponašanja kojima mogu iskazati ljubav prema partneru/ici, ali drugoj osobi (priatelju/ici, članovima/icama porodice, i sl.)
	<ul style="list-style-type: none"> • Ilustrirati kako kruta rodna pravila i norme stvaraju odvojene i posebne rodne uloge za djevojke i za mladiće 	<ul style="list-style-type: none"> • učenici/ce će osvijestiti načine i modele učenja rodnih uloga
	<ul style="list-style-type: none"> • Pokazati kako su načini učenja rodnih uloga često povezani s nasiljem i strahom od nasilja 	<ul style="list-style-type: none"> • učenici/ce će istražiti kako je to "biti žensko" i "biti muško" u našem društvu • učenici/ce će detaljnije analizirati uticaj porodice, vršnjaka i medija na percepciju vlastitih rodnih identiteta i uloga • učenici/ce će razumjeti kako stroge rodne uloge doprinose seksizmu i utiču na rodno uvjetovano nasilje

3. modul: MOĆ I NASILJE U VEZAMA		
Trajanje	Cilj	Planirano postignuće
3 časa	<ul style="list-style-type: none"> Pojasniti svoje viđenje moći i podijeliti ga s drugima 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će kreativno izraziti svoje viđenje moći te utvrditi postoje li razlike u percepciji moći između mladića i djevojaka
	<ul style="list-style-type: none"> Definisati različite pojmove vezane za nasilje (vrste i oblici nasilja, uzroci, posljedice, mesta gdje se događa, počinitelje, itd.) 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će dobiti najvažnije informacije i usvojiti znanje vezane uz rodno uvjetovano nasilje i nasilje uopće
	<ul style="list-style-type: none"> Prepoznati različite vrste nasilja u adolescentskim vezama 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će osvijestiti različite oblike nasilnog ponašanja u adolescentskim vezama te razmisli o nenasilnim rješenjima situacija u kojima se desio neki oblik nasilja
	<ul style="list-style-type: none"> Upoznati učenike/ce sa mitovima o nasilju 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će osvijestiti predrasude vezane uz nasilje, te naučiti činjenice koje se skrivaju iza mitova

4. modul: VJEŠTINE POTREBNE ZA USPOSTAVLJANJE KVALITETNE VEZE		
Trajanje	Cilj	Planirano postignuće
2 časa	<ul style="list-style-type: none"> Predočiti mladima, posebno djevojkama, kako se mogu izjasniti kada i na koji način žele stupiti u intimne odnose sa partnerom/icom bez straha od posljedica 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će uvežbati komunikacijske vještine, kako reći „NE“, kako izraziti ono što žele i hoće, kako pregovarati o seksualnosti, itd. učenici/ce će imati priliku iskusiti odbijanje seksa s partnerom/icom (ili budućim partnerom/icom), kao i biti odbijeni. <p>Napomena: Mladim ljudima koji nisu imali seksualnu vezu ova vježba će biti korisna, kao i onima koji su već u takvoj vezi. Djevojkama je važno naglasiti da imaju pravo povući granicu na bilo kojem stepenu intimnosti, jer se radi o njihovom tijelu koje niko nema pravo kontrolisati. Onaj ko pređe granicu koju je ona povukla, narušava njezinu prava. Potrebno ih je osnažiti da jasno pokažu i odlučno odbiju sve što im ne odgovara, jer prisiljivanje na seks je oblik zlostavljanja, odnosno silovanje.</p>
	<ul style="list-style-type: none"> Razviti samopoštovanje kod mlađih 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će prepoznati vlastite kvalitete i jasno izreći ono čime se ponose i od drugih dobiti potvrdu da je ono šta čine dobro, te naučiti i kod drugih prepoznati dobre osobine
	<ul style="list-style-type: none"> Ispitati stavove i mišljenja učenika/ca o nasilju u vezama Identifikovati različite oblike nasilja te potaknuti diskusiju o karakteristikama kvalitetne veze Potaknuti i ohrabriti mlade da slobodno izražavaju svoja mišljenja 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će naučiti iskazati svoje mišljenje, zauzeti jasan stav i zadržati ga

	<ul style="list-style-type: none"> Potaknuti učenike/ce da razmисле o tome ko im se svida, s kim uspostavljaju emocionalne i/ili seksualne veze Definisati očekivanja mladih u vezama te kako vide i doživljavaju kvalitetnu vezu 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će preispitati svoja očekivanja od partnera/ice te razmijeniti ideje i vizije s vršnjacima/kinjama o tome kako bi prema njihovom mišljenju trebala izgledati idealna veza
--	---	--

5. modul: LJUDSKA PRAVA – PRAVO NA ŽIVOT BEZ NASILJA		
Trajanje	Cilj	Planirano postignuće
2 časa	<ul style="list-style-type: none"> Upoznati učenike/ce sa sadržajem i značenjem pojma ljudskih prava i temeljnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava - Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će shvatiti vrijednost i važnost ljudskih prava učenicima/ama će biti približen koncept ljudskih prava i lakše će ih povezivati s općepriznatim vrijednostima
	<ul style="list-style-type: none"> Razjasniti dileme i pitanja vezana uz ljudska prava 	<ul style="list-style-type: none"> učenicima/cama će se približiti etika ljudskih prava, osvjestiti će odnos kršenja i poštivanja ljudskih prava
	<ul style="list-style-type: none"> Spoznati da je nasilje nad ženama kršenje ljudskih prava Upoznati učenike/ce sa osnovnim dokumentima za zaštitu ženskih ljudskih prava 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će spoznati da je nasilje nad ženama društveni, a ne privatni problem i da je stoga potrebno da društvo u cjelini reaguje na ovu pojavu
	<ul style="list-style-type: none"> Omogućiti učenicima/cama da provjere vlastito znanje vezano uz ljudska prava 	<ul style="list-style-type: none"> znanje učenika/ca o ljudskim pravima će biti provjereno i preispitano
	<ul style="list-style-type: none"> Osvijestiti neka prava, ponašanja, stavove kod mladih 	<ul style="list-style-type: none"> učenici/ce će razmisiliti o nekim svoja ponašanjima i steći uvid u to da li njima krše nečija ljudska prava

Kako škola i obrazovanje predstavljaju (zajedno sa medijima) važan izvor simboličnih reprezentacija koje igraju ključnu ulogu u određivanju naše predodžbe o drugima i našeg ponašanja prema njima, neophodno je promicati obrazovanje iz područja ljudskih prava. Posljednjih godina poražavajuće stanje svijesti, prvenstveno mlađih ljudi, iz oblasti tolerancije i uvažavanja kulturnih i rodnih razlika, postalo je izazov školskom sistemu. Zbog pozvanosti da se suoči s tim izazovima, od obrazovanja se traži da unaprijedi pedagoške koncepcije koje će omogućiti da se svaka raznolikost nauči prihvati kao bogatstvo i pozitivan resurs u složenosti razvojnih procesa kako društva u cijelosti tako i pojedinca. U tom cilju, neophodno je ozbiljno i kontinuirano pristupiti stručnom usavršavanju nastavnog osoblja iz ove oblasti i ohrabrvati ih da uzmu aktivno učešće u suzbijanju sve češćih pojava nesnošljivosti i netolerancije među mlađim naraštajima.

U cilju preveniranja i smanjenja pojave rodno zasnovanog nasilja u vezama mlađih, neophodno je da nastavni kadar zauzme jasan stav da niti jedan oblik nasilnog ponašanja nije prihvatljiv, te da proaktivno pristupi reagovanju na nasilje. Da bi se to moglo ostvariti, potrebno je da nastavni kadar, pored moralnih i zakonskih obaveza, reaguje u najboljem interesu učenika/ca, te da usvoji i dodatno znanje i razumijevanje pojmova, mehanizama, tehnika i vještina u borbi protiv nasilnog ponašanja koje će doprinijeti da škola postane i ostane sigurno i motivirajuće okruženje za učenike/ce.

Cilj ove obuke je da uposleni u školi i nastavni kadar adekvatno reaguju na nasilno ponašanje u cilju preveniranja i smanjenja njegove pojavnosti, a zadaci su upoznati nastavni kadar sa:

- pojmom i oblicima rodno uvjetovanog nasilja i zlostavljanja,
- posljedicama rodno uvjetovanog nasilja,
- načinima preveniranja nasilja,
- nekonformističkim stavovima prema rodno uvjetovanom nasilju,
- tehnikama afirmacije učenika,
- pravno-institucionalnim oblicima zaštite od rodno uvjetovanog nasilja u BiH,
- pojmom stavova koji dovode do nasilničkog ponašanja,
- metodama kako kod učenika razvijati načine razmišljanja koji ne vode nasilnim reakcijama,
- pojmovima rodnih predrasuda i stereotipa,
- ulogom škole u prevenciji rodno uvjetovanog nasilja,
- kodeksom ponašanja i ulogom u procesu prijavljivanja rodno uvjetovanog nasilja,
- pojmom konflikti a vrstama konflikti,
- vještinama i metodama nenasilnog rješavanja konflikti,
- tehnikama pozitivne i otvorene komunikacije,
- tehnikama raspoznavanja znakova neverbalne komunikacije, te kako adekvatno na njih reagovati,
- pojmom asertivnosti, te razvijanju pozitivnog stava prema asertivnosti,
- vještinom aktivnog slušanja, pojmom medijacije, te vještinama potrebnim za medijaciju,
- konceptom rada sa zajednicom, roditeljima i školom u cilju preveniranja nasilja.

²⁷ dijelom preuzeto iz *Programa prevencije nasilja koje uključuje djecu* (Program obuke za nastavnike/ce), Save the Children UK, 2009.

SADRŽAJ	ZNANJE I RAZUMIJEVANJE Nastavnici/ce znaju/razumiju:	SPOSOBNOSTI Nastavnici/ce mogu:	PLANIRANO POSTIGNUĆE
• Prepoznavanje rodno zasnovanog nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • oblike rodno zasnovanog nasilja • ko sve može biti osoba sa nasilnim ponašanjem • razliku između nasilja i zlostavljanja i kada treba reagovati • emocije koje su vezane za nasilje • znakove prepoznavanja nasilja (fizičke, promjene u ponašanju, govor mržnje i jezik nasilja i sl.) 	<ul style="list-style-type: none"> • razlikovati oblike rodno zasnovanog nasilja • predložiti preventivne mjere i načine reagovanja na rodno zasnovano nasilje • prepoznati emocije koje su uključene u nasilje (strah, zavist, ljubomara itd.) • prepoznati ponašanja koja mogu dovesti do rodno zasnovanog nasilja • odvojiti nasilno ponašanje od osobe 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce razvijaju pozitivan stav prema proaktivnom reagovanju na nasilje • nastavnici/ce znaju na koje od oblika rodno zasnovanog nasilja treba na koji način reagovati • nastavnici/ce reaguju na prve znakove koji mogu dovesti do nasilja • nastavnici/ce ne osuđuju osobu već ponašanje
• Uzroci rodno zasnovanog nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • različite uzroke nasilja (društveni pritisci, tolerancija na frustracije, potrebe koje dovode do nasilja, itd.) • pojam potreba, te kako su one povezane sa rodno uvjetovanim nasiljem • razvojne potrebe adolescenata/ica 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati povezanost potreba i rodno zasnovanog nasilja • razlikovati potrebe koje dovode do rodno zasnovanog nasilja (potreba za pripadanjem, samopoštovanjem, afirmacijom, itd.) • prepoznati koje potrebe su ugrožene, kao i društveni pritisak koji može dovesti do rodno zasnovanog nasilja 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce aktivno reaguju na neispunjerenje potreba koje mogu dovesti do rodno zasnovanog nasilja • nastavnici/ce rade sa učenicima/ama na kontrolisanju ljudnje, kako bi povećali toleranciju na frustracije • nastavnici/ce prepoznavaju koje su potrebe istaknute u odnosu na razvojni period adolecentsa/ice
• Posljedice rodno zasnovanog nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • posljedice rodno zasnovanog nasilja: fizičke, psihološke, sociološke, kognitivne, ponašajne, emocionalne itd. • da posljedice rodno zasnovanog nasilja mogu biti dugotrajne i pogubne za rast i razvoj mlade osobe 	<ul style="list-style-type: none"> • adekvatno reagovati na posljedice rodno zasnovanog nasilja • prepoznati dugotrajne posljedice uzrokovane rodno zasnovanim nasiljem 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce zauzimaju stav da je potrebno raditi na posljedicama rodno zasnovanog nasilja • nastavnici/ce reaguju na promjene u ponašanju uzrokavane rodno zasnovanim nasiljem
• Konvencija o pravima djeteta UN i Europska konvencija o ljudskim pravima i fundamentalnim slobodama	<ul style="list-style-type: none"> • međunarodne Konvencije i njihov pravni status u BiH, ali i u EU • posebne članove Konvencija koji se odnose na rodno zasnovano nasilje 	<ul style="list-style-type: none"> • razumjeti prava i obaveze države predviđene konvencijama • razumjeti obaveze i odgovornosti odraslih prema djeci 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce usvajaju stav da su prava djece i mladih zagarantovana od strane države • nastavnici/ce se ponašaju u skladu sa pravima i obavezama predviđenim Konvencijama • nastavnici/ce usvajaju stav da je rodno zasnovano nasilje nedopustivo
• BiH zakonski okvir i mehanizmi u službi zaštite prava djece i omladine	<ul style="list-style-type: none"> • domaće zakone i njihove članove koji su u službi zaštite djece od nasilja • mehanizme na nivou BiH i lokalne zajednice koji su u službi zaštite prava djece i omladine • mehanizme za reagovanje na nasilje u školi 	<ul style="list-style-type: none"> • koristiti mehanizme zaštite prava djeteta u lokalnoj zajednici i na državnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce vjeruju u sigurnost ponuđenih mehanizama i koriste iste u slučaju potrebe • nastavnici/ce zauzimaju stav da je korištenje mehanizama za reagovanje na nasilje neophodno i obavezno
• Kodeks ponašanja u školi za učenike/ce, zaposlene i goste	<ul style="list-style-type: none"> • šta je Kodeks ponašanja i njegov sadržaj • razumjeti значај i vrijednost Kodeksa ponašanja u školi 	<ul style="list-style-type: none"> • procijeniti u kojim situacijama treba koristiti procedure za prijavljivanje nasilja predviđene Kodeksom • ispoštovati smjernice za 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce se ponašaju u skladu sa Kodeksom ponašanja u školi i promovišu ga • nastavnici/ce usvajaju stav

		ponašanje prema djeci	da nastavnik ima moć preveniranja nasilja • nastavnici/ce su svjesni da predstavljaju uzor učenicima
• Rodna različitost	<ul style="list-style-type: none"> • koncept rodne različitosti i važnost kulture različitosti • sličnosti i različitosti koje su društveno poželjne • pojam jednakosti i ravnopravnosti • povezati različitost sa rodno zasnovanim nasiljem 	<ul style="list-style-type: none"> • raspoznati različitosti u učionici i svakodnevnom životu • promovisati kulturu različitosti • prepoznati situacije kada je rodna različitost uzrok nasilju 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce potiču pozitivno reagovanje na rodne različitosti u razredu i školi • nastavnici/ce reaguju na nasilje koje je uzrokovano ili je posljedica rodne različitosti
• Društvena pravda	<ul style="list-style-type: none"> • koncept društvene pravde i kako je ona povezana sa rodno zasnovanim nasiljem • povezanost društvenih normi sa pojavom rodno zasnovanog nasilja • kako način prosuđivanja utiče na odluke koje mogu biti povezane sa rodno zasnovanim nasiljem • kako kroz obrazovanje mogu uticati na izgradnju logičkih zaključaka koji su društveno pravedni 	<ul style="list-style-type: none"> • razumjeti i promovirati koncept društvene pravde • prepoznati društvene norme koje doprinose rodno zasnovanom nasilju • donositi zaključke koji nisu diskriminatorični niti stereotiponi • donositi odluke bez upotrebe nasilja 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce zagovaraju za društvo i školu bez nasilja • nastavnici/ce reaguju na društvene norme koje doprinose rodno zasnovanom nasilju i prijavljuju ga • nastavnici/ce razvijaju kod učenika način razmišljanja koji ne vodi nasilnim reakcijama • nastavnici/ce praktikuju i pokazuju učenicima kako se kritički analiziraju situacije i koja su to pozitivna rješenja situacija • nastavnici/ce promovišu alternative nasilju • nastavnici/ce zastupaju nenasilne pravce zaključivanja i promišljanja
• Stavovi, stereotipi i predrasude koji dovode do rodno zasnovanog nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • pojmove i njihove komponente: stav, stereotip i predrasuda i kako su oni povezani sa rodno zasnovanim nasiljem • najučestalije predrasude o rodno zasnovanom nasilju i načine borbe protiv istih 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati predrasude, stavove i diskriminacijske postupke koji dovode do rodno zasnovanog nasilja • prepoznati lične stavove i predrasude koji mogu dovesti do diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja • prepoznati stereotipe zastupljene kod drugih i u društvu • navesti načine kako se boriti protiv predrasuda 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce zauzimaju stav da je bitno osvijestiti predrasude • nastavnici/ce usvajaju stav da nije prihvatljivo podržavati stereotipe • nastavnici/ce razbijaju rodne predrasude kod učenika/ca • nastavnici/ce se aktivno bore protiv rodnih predrasuda i stavova koji dovode do rodno zasnovanog nasilja
• Rodna diskriminacija	<ul style="list-style-type: none"> • pojam i oblici rodne diskriminacije • povezati diskriminaciju i rodno zasnovano nasilje 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati različite oblike rodne diskriminacije • identifikovati grupacije koje vrše i one koje trpe diskriminaciju i rodno zasnovano nasilje • usmjeravati svoje aktivnosti prema pozitivnom aktivizmu u borbi protiv diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce proaktivno pristupaju slučajevima diskriminacije i postaju aktivisti • nastavnici/ce ne vrše rodnu diskriminaciju • nastavnici/ce se bore protiv rodnih predrasuda i stereotipa
• Konflikt i vrste konfliktaka, metode nenasilnog rješavanja konfliktaka	<ul style="list-style-type: none"> • pojam i vrste konfliktaka • načini, strategije i vještine za nenasilno rješavanje konfliktaka • emocionalna stanja koja dovode do konfliktaka 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati vrste konfliktaka • posjedovati vještine nenasilnog rješavanja konfliktaka • koriste komunikaciju kao prevenciju konfliktaka 	<ul style="list-style-type: none"> • nastavnici/ce usvajaju pozitivan stav prema nenasilnom rješavanju konfliktaka • nastavnici/ce koriste vještine za nenasilno rješavanje konfliktaka i poznaju strategije rješavanja konfliktne situacije kroz konstruktive intervencije

<ul style="list-style-type: none"> Komunikacija 	<ul style="list-style-type: none"> pojam komunikacije i njene oblike kako komunikacija dovodi do nasilja i kako ga prevenira pojam asertivnosti, te razliku između asertivne i agresivne komunikacije tehniku „JA govora“ tehnike aktivnog slušanja (reflektivnog, konstruktivističkog itd.) duple poruke u komunikaciji komuniciranje u kriznim situacijama uspstavljanje povjerenja putem komunikacije koncepet Bloom-ovog podučavanja i povezanost sa komunikacijom 	<ul style="list-style-type: none"> prepoznati razliku između verbalne i neverbalne komunikacije prepoznati i praktikovati asertivno ponašanje i izbjegavati agresivno ponašanje razumjeti i objasniti tehniku „JA govora“ prepoznati duple poruke navesti zašto je bitno aktivno slušati interakcijom podučavati učenike/ce, a ne samo frontalno prenosi predmetno gradivo 	<ul style="list-style-type: none"> nastavnici/ce raspoznažu znakove neverbalne komunikacije i adekvatno reaguju na njih ukoliko su povezani sa nasiljem nastavnici/ce razvijaju pozitivan stav prema asertivnosti nastavnici/ce koriste „JA govor“ i daju primjer učenicima/ama nastavnici/ce koriste aktivno slušanje nastavnici/ce komunikacijom uspostavljaju disciplinu i grade povjerenje sa učenicima nastavnici/ce ne koriste duple poruke
<ul style="list-style-type: none"> Medijacija i vještine potrebne za medijaciju 	<ul style="list-style-type: none"> pojam i faze medijacije vještine potrebne za medijaciju – posredovanje u konfliktu 	<ul style="list-style-type: none"> prepoznati faze medijacije prepoznati vještine koje se koriste za medijaciju prepoznati situacije u kojima je potrebna medijacija 	<ul style="list-style-type: none"> nastavnici/ce usvajaju pozitivan stav prema medijaciji, kao neutralnom načinu posredovanja u procesu rješavanja sukoba nastavnici/ce koriste vještine potrebne za medijaciju ukoliko se nađu u situaciji koja to iziskuje
<ul style="list-style-type: none"> Rad sa zajednicom 	<ul style="list-style-type: none"> koji su mehanizmi dostupni školi, porodici i mladima za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja kako prepoznati kapacitete u zajednici za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja koje principe predstavnici iz zajednice (zdravstvo, policija, centar za socijalni rad, itd.) trebaju poznavati kako bi učenicima prenijeli znanja o adekvatnom reagovanju na rodno zasnovano nasilje 	<ul style="list-style-type: none"> procijeniti kada stupiti u kontakt sa predstvincima institucija koje mogu reagovati adekvatno na pojavu rodno zasnovanog nasilja uspstaviti saradnju sa predstvincima institucija i prenijeti im adekvatno znanje o principima rada sa učenicima 	<ul style="list-style-type: none"> nastavnici/ce usvajaju stav da je saradnja u zajednici neophodna za adekvatno reagovanje na rodno zasnovano nasilje
<ul style="list-style-type: none"> Rad sa roditeljima 	<ul style="list-style-type: none"> ulogu porodice u prevenciji rodno zasnovanog nasilja program obuke namijenjen roditeljima kao podrška u prevenciji rodno zasnovanog nasilja 	<ul style="list-style-type: none"> podržati porodice kako bi adekvatno prevenirali rodno uvjetovano nasilje savjetovati porodice kome da se obrate za potrebnu podršku implementirati i adaptirati program edukacije prema potrebi roditelja 	<ul style="list-style-type: none"> nastavnici/ce iniciraju preventivne aktivnosti u okviru škole zajedno sa roditeljima nastavnici/ce organizuju grupe za društvenu akciju nastavnici/ce intenzivno saradjuju sa roditeljima u cilju pravovremenog reagovanja na rodno zasnovano nasilje
<ul style="list-style-type: none"> Rad sa mladima 	<ul style="list-style-type: none"> važnost edukacije mladih o prevenciji rodno zasnovanog nasilja implementirati Program za prevenciju rodno zasnovanog nasilja u školi 	<ul style="list-style-type: none"> prenijeti znanje, vještine i stavove učenicima kako bi učenici/ce mogli/e adekvatno reagovati na rodno zasnovano nasilje 	<ul style="list-style-type: none"> nastavnici/ce grade povjerenje prema mehanizmima za reagovanje na rodno uvjetovano nasilje u školi nastavnici/ce pružaju neophodnu podršku učenicima u borbi protiv rodno uvjetovanog nasilja

U Program za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama su integrisani interesi vezani za život učenika/ca koji ne mogu biti zadovoljeni sve dok se i roditelji aktivno ne uključe u modifikaciju ponašanja svoje djece u školi, pomažući im da u obrazac svog ponašanja utisnu nove modele i razviju sposobnosti neophodne za njihovo nesmetano funkcionisanje u školskom okruženju. To su, u prvom redu, razvoj socijalnih sposobnosti i emocijonalnog iskustva kod mladih.

Ostvarivanje ciljeva u oblasti jačanja roditeljskih kompetencija jedino je moguće na osnovu unaprijed pripremljenih i pomno osmišljenih programa koji se odnose na razvijanje svijesti o važnosti uloge roditelja u vanporodičnom odgoju mladih školskog uzrasta, informisanja i stručne pomoći roditeljima u odgoju djece, ospozobljavanja roditelja za jače angažiranje u vanporodičnim programima, školskim zbivanjima i akcijama. U tom cilju, škole bi trebale izraditi programe partnerstva, što se postiže putem seminara, radionica, tribina i predavanja za mlade i roditelje, kao i odlaskom stručnjaka u porodicu. Na taj način bi korisnici različitih programa školskog obrazovanja postali, pored učenika/ca, i roditelji, aktivno učestvujući u planiranju i realizaciji odgojno-obrazovnih sadržaja u školi, te u određenim projektima mladih i projektima škole, ili pak u projektima vlastite edukacije.

Nedovoljno prepoznavanje oblika rodno uvjetovanog nasilja i mehanizama za reagovanje na njega, kako u zajednici, tako i u školi i porodici, predstavljaju osnovne razloge zbog kojih bi roditelji trebali da usvoje određena znanja i vještine koji bi im pomogli da adekvatno reaguju na pojavu ovog problema. Roditelji trebaju imati kvalitetne informacije o pravnoj regulativi i kad je nasilje u porodici u pitanju, ali i obuku o odgovornom roditeljstvu kako bi mogli za mlade stvoriti pozitivno okruženje, oslobođeno od nasilja.

Ciljevi obuke roditelja su:

- Osnaživanje kapaciteta roditelja kako bi prevenirali i smanjili incidenciju nasilja, te adekvatno reagovali na nasilje;
- Senzibilizacija roditelja na potrebe djece, kao i promovisanje pozitivnih vrijednosti i nenasilnih oblika rješavanja konflikata;
- Upoznavanje roditelja sa pravnom legislativom i strategijama odgovornog roditeljstva u cilju preveniranja nasilja.

Zadaci edukacije su upoznati roditelje sa:

- pojmom nasilja i zlostavljanja i njihovim posljedicama,
- konceptom preveniranja nasilja i ulogom porodice u prevenciji nasilja,
- pravno-institucionalnim oblicima zaštite od nasilja u BiH,
- načinima kako da prepoznaju vrijednosti i stavove svog djetetovim,
- kako uskladiti sopstvena očekivanja sa djetetovim,
- vještinama za nenasilno rješavanje konflikta i tehnikama pozitivne i otvorene komunikacije,
- tehnikama raspoznavanja znakova neverbalne komunikacije te kako adekvatno na njih reagovati i vještinom aktivnog slušanja,
- stilovima roditeljstva - demokratski stil roditeljstva kao pozitivan stil.

28 dijelom preuzeto iz Programa prevencije nasilja koje uključuje djecu (Program obuke za roditelje), Save the Children UK, 2009.

SADRŽAJ	ZNANJE I RAZUMIJEVANJE Roditelji znaju/razumiju:	SPOSOBNOSTI Roditelji mogu:	PLANIRANO POSTIGNUĆE
• Prepoznavanje rodno zasnovanog nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • oblike nasilja • ko sve vrši nasilje • razliku između nasilja i zlostavljanja • povezati potrebe sa rodno zasnovanim nasiljem 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati nasilje i imenovati ga • razlikovati oblike rodno zasnovanog nasilja 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji prepoznaju nasilje i zlostavljanje • roditelji razvijaju pozitivan stav prema proaktivnom pristupu reagovanja na rodno zasnovano nasilje i prijavljuju ga • roditelji ne vrše nasilje
• Posljedice rodno zasnovanog nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • navesti znakove prepoznavanja rodno zasnovanog nasilja • navesti psihološke i sociološke posljedice rodno zasnovanog nasilja – po žrtvu i nasilnika • navesti načine reagovanja na rodno zasnovano nasilje • mehanizam u školi i zajednici za reagovanje na rodno zasnovano nasilje 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati posljedice rodno zasnovanog nasilja • prepoznati ponašanja koja mogu dovesti do rodno zasnovanog nasilja • odvojiti nasilno ponašanje od osobe 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji reaguju na prve znakove koji mogu dovesti do rodno zasnovanog nasilja • roditelji nenansilno rješavaju situacije u koje je uključeno nasilje • roditelji ne osudju ličnost već ponašanje • roditelji su svjesni da su uzor svojoj djeci • roditelji prijavljuju rodno zasnovano nasilje
• Rodna različitost kao uzrok, povod ili objekt nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • rodne različitosti u društvu i značajke kulture različitosti • razloge neprihvatanja različitosti • povezanost između rodne različitosti i rodno zasnovanog nasilja • sličnosti i različitosti koje su društveno poželjne • jednakosti i ravnopravnost spolova 	<ul style="list-style-type: none"> • raspozнати rodne različitosti u društvu i povezati ih sa incidencijom rodno zasnovanog nasilja • navesti primjere kada je različitost uzrok nasilju 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji usvajaju i prihvataju pojam rodne različitosti • roditelji gledaju na rodnu različitost kao na pozitivnu pojavu • zauzimaju stav da su rodovi u društvu jednaki, iako su različiti
• UN Konvencija o pravima djeteta i Europska konvencija o ljudskim pravima i fundamentalnim slobodama	<ul style="list-style-type: none"> • sadržaj međunarodnih Konvencija i njihov pravni status u BiH • posebne članove konvencija koji se odnose na rodno zasnovano nasilje 	<ul style="list-style-type: none"> • razumjeti prava i obaveze države, ali i roditelja 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji usvajaju stav da su prava djeci i mladima zagarantovana kako od strane države, tako i od odraslih • roditelji se ponašaju u skladu sa pravima i obavezama iz Konvencija o dječijim i ljudskim pravima
• BiH zakonski okvir i mehanizmi u službi zaštite prava djece	<ul style="list-style-type: none"> • BiH zakonski okvir i mehanizmi u službi zaštite prava djece i omladine • navesti mehanizme koji su u službi zaštite prava u svojoj užoj okolini i na nivou zajednice • navesti mehanizme za reagovanje na rodno zasnovano nasilje u školi 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati koje situacije spadaju pod koji oblik rodno zasnovanog nasilja i po kojem zakonu se po njemu postupa • ocijeniti koje mehanizme treba pokrenuti u cilju reagovanja na prepoznato rodno zasnovano nasilje 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji vjeruju u sigurnost ponuđenih mehanizama i koriste iste u slučaju potrebe
• Uloga porodice	<ul style="list-style-type: none"> • ulogu koju porodica ima u prevenciji rodno zasnovanog nasilja • važnost izgradnje povjerenja u porodici 	<ul style="list-style-type: none"> • dati vlastiti doprinos prevenciji rodno zasnovanog nasilja • prepoznati potrebu za izgradnjom povjerenja u porodicu 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji iniciraju preventivne aktivnosti u okviru porodice i uže zajednice • roditelji razgovaraju sa djetetom o njegovim pravima i obavezama • roditelji smatraju da je povjerenje bitno i rade na njegovom izgradivanju
• Povezanost potreba i nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • klasifikaciju potreba • razumjeti razvojne potrebe djece i mlađih • na koje načine prava/potrebe mogu biti ugroženi i kako je to 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati razvojne potrebe djece i mlađih • prepoznati koje potrebe su ugrožene • prepoznati koja prava se ne ostvaruju 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji imaju stav da je razumijevanje potreba bitno za razvoj djece i mlađih • roditelji reaguju pravovremeno kako bi prevenirali nasilje • roditelji reaguju na rodno uvjetovano nasilje tako što ga prijavljuju

	<p>povezano sa nasiljem</p> <ul style="list-style-type: none"> • važnost pripadanja i poštovanja 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati kada se nasilje zasniva na neostvarenju potreba 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji pokazuju razumijevanje i poštovanje prema potrebama djece i mlađih za pripadanjem i dokazivanjem
<ul style="list-style-type: none"> • Povezanost očekivanja i nasilja 	<ul style="list-style-type: none"> • razlikovati lične od društvenih i grupnih normi i očekivanja • navesti sopstvena, ali i društvena očekivanja 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati vrijednosti i stavove svog djeteta • razlikovati motivirajuća od frustrirajućih očekivanja 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji afirmišu dijete i uskladjuju sopstvena očekivanja sa djetetom
<ul style="list-style-type: none"> • Emocije i nasilje 	<ul style="list-style-type: none"> • vrste i važnost emocija • prepoznati emotivno nasilje • povezanost emocija sa nasiljem 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati emocije kod sebe i djeteta • prepoznati važnost emocija u razvoju djeteta • povezati emocije sa nasiljem 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji obraćaju dovoljno pažnje na dječije emocije • roditelji preventivno reaguju na uznenimiravajuće emocije kako ne bi proizvele nasilje • roditelji adekvatno reaguju na rodno zasnovano nasilje
<ul style="list-style-type: none"> • Konflikt i metode nenasilnog rješavanja konfliktika 	<ul style="list-style-type: none"> • pojam i vrste konfliktova • načine, vještine i strategije za nenasilno rješavanje konfliktika 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati vrste konfliktova • razlikovati nenasilno od nenasilnog rješavanja konfliktika • razlikovati vještine nenasilnog rješavanja konfliktika 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji podržavaju nenasilni pristup rješavanju konfliktika i nenasilno ih rješavaju, koristeći vještine za nenasilno rješavanje konfliktika • roditelji poznaju strategije rješavanja posebnih situacija kroz konstruktive intervencije
<ul style="list-style-type: none"> • Komunikacija 	<ul style="list-style-type: none"> • pojam komunikacije i prepreke u komuniciranju sa djecom i mlađima • zašto je bitno pohvaliti djetete, umjesto stalnog kritikovanja • navesti razliku između pozitivne i negativne komunikacije • navesti razliku između verbalne i neverbalne komunikacije, te njihovu povezanost sa rodno zasnovanim nasiljem • odlike asertivnog ponašanja i tehniku „JA govora“ • tehnike aktivnog slušanja • navesti primjere kako komunikacija dovodi do nasilja i kako prevenirati nasilje kroz komunikaciju • pojam duplih poruka • kako komunicirati u kriznim situacijama • kako uspostaviti povjerenje 	<ul style="list-style-type: none"> • razlikovati pozitivnu od negativne komunikacije i primjenjivati pozitivnu • prepoznati razliku između verbalne i neverbalne komunikacije • prepoznati i primjenjivati asertivno ponašanje • koristiti tehniku „JA govora“ • prepoznati duple poruke • navesti zašto je bitno aktivno slušanje • koristiti komunikaciju kao sredstvo prevencije konfliktova 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji koriste tehnike pozitivne komunikacije • roditelji raspoznavaju znake neverbalne komunikacije i adekvatno reaguju na njih kako bi prevenirali nasilje • roditelji razvijaju pozitivan stav prema asertivnosti • roditelji koriste „JA govor“ i daju primjer djetetu • roditelji koriste aktivno slušanje • roditelji znaju da kroz komunikaciju uspostave pozitivnu disciplinu • roditelji ne koriste duple poruke • roditelji svojom komunikacijom grade povjerenje sa djetetom • roditelji adekvatno reaguju na nasilje koristeći vještine nenasilne komunikacije
<ul style="list-style-type: none"> • Roditeljstvo i stilovi roditeljstva 	<ul style="list-style-type: none"> • obaveze roditelja • stilove roditeljstva 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati sopstveni stil roditeljstva i kako on utiče na kvalitet odnosa sa djecom i mlađima 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji prihvataju demokratski stil roditeljstva kao pozitivan stil
<ul style="list-style-type: none"> • Odgojna metoda logičnih posljedica i disciplina 	<ul style="list-style-type: none"> • pojam discipline • metode konstruktivne i nekonstruktivne discipline i metodu logičnih posljedica 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati metode logičnih posljedica 	<ul style="list-style-type: none"> • roditelji ne koriste kažnjavanje i nagradjivanje kao disciplinske mjere • roditelji koriste metode logičnih posljedica

3.9.

Praćenje provedbe Programa

Usvajanje ovog *Programa prevencije* od strane nadležnog resornog ministarstva nije samo po sebi dovoljno da se rodno uvjetovano nasilje u adolescentskim vezama iskorijeni. Stoga je neophorno osigurati trajnost i održivost implementacije *Programa* u školama, te njegovu periodičnu evaluaciju sa stanovišta njegovog učinka i koristi za mlade. Školama je potrebno pružiti podršku da procjene vlastiti napredak i promjenu te u tu svrhu izgraditi mehanizme za monitoring implementacije *Programa*.

U narednom periodu Udruženje Vesta će pratiti provedbu Odluke Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Tuzlanskog kantona i provjeravati da li se prema izmjenjenom Nastavnom planu i programu srednjih škola na ovom području primjenjuje *Program* i u kojoj mjeri su aktivni mobilni timovi u školama. Svoja zapažanja, Udruženje Vesta će objavljivati putem Vesta Radija, kako bi se održala pažnja javnosti i stvorila jača obaveza kod škola da aktivno pristupe rješenju problema rodno zasnovanog nasilja među mladima. Također, Udruženje Vesta će ponuditi svim novoformiranim mobilnim timovima besplatan medijski prostor u programu Vesta Radija, kako bi omogućila dalje aktivno djelovanje mlađih i nastavnog osoblja na suzbijanju ove vrste nasilja. Ovakve radio emisije, mlađi i nastavno osoblje, pa i roditelji po mogućnosti, će samostalno pripremati i realizirati u programu Vesta Radija.

Praćenje provedbe *Programa* u školama obaveza je svih zainteresiranih strana: od mobilnih školskih timova, preko pedagoških institucija, do nevladinih organizacija i medija. Ukoliko se procjeni da je efikasnost mobilnih timova u školama bila na visokom nivou i postigla određene pozitivne pomake, potrebno je javno istaknuti dobru praksu. Ukoliko rad školskih timova ne poluči dobre rezultate, potrebno je iznalaziti nove metode i načine interveniranja u slučajevima rodno zasnovanog nasilja.

3.10.

Zaključak

Iako vlada uvriježeno mišljenje da rodno zasnovano nasilje vrše samo mlađi koji se ne uklapaju u uobičajena očekivanja, ni po ponašanju, a često ni po uspjehu u školi, povremeno se dešava da su zlostavljači i oni kojima ne pripisujemo takve karakteristike. To znaju biti i oni mlađi/djevojke koji/e su kreativni/e, koji/e uče brže i na kvalitativno različit način, tvrdoglavni/e su i buntovni/e te nerijetko odbijaju metode rada oprobane na prosječnom dijelu populacije. Ponekad su to mlađi ljudi koji žele privući pažnju odraslih, kojima nedostaje pažnja roditelja ili natprosječno inteligentni čije potrebe u školi ili kod kuće nisu zadovoljene. Sve u svemu, problem rodno uvjetovanog nasilja je veoma kompleksan i zahtijeva ozbiljan multidisciplinarni pristup i odgovarajuće obavezujuće programe djelovanja.

Usvajanje *Program prevencije rodno zasnovanog nasilja u vezama adolescenata za srednje škole* vodi ka promjeni politika i odredbi vladinih institucija za obrazovanje te uspostavljanju bolje saradnje sa organizacijama civilnog društva. Dodatnu vrijednost predstavlja višesektoralni pristup problemu i interdisciplinarni karakter programskih aktivnosti, pri čemu organizacije civilnog društva ulažu znanja i vještine neophodne za uspješno funkcionisanje sistema mjera za prevenciju rodno uvjetovanog nasilja u vezama mlađih.

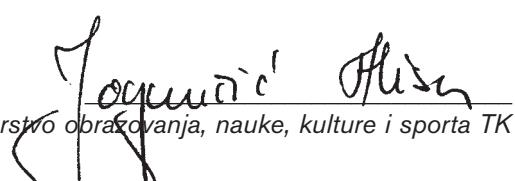
Ne samo škola i roditelji, nego i cijelo društvo mora i treba da adresira problem rodno uvjetovanog nasilja među mlađom populacijom. Nesklad unutar samih zlostavljača i frustracije zbog nezadovoljenih kako prirodnih i društvenih, tako i odgojno-obrazovnih potreba, ove mlađice i djevojke čini osobito rizičnom populacijom za kasnija asocijalna i devijantna ponašanja, od kojih su podbacivanje u školskom uspjehu i ukupnom obrazovanju samo manji problem.

Rješavanje složene situacije narastajuće pojavnosti rodno uvjetovanog nasilja zahtijeva pomno koordinirane i sinhronizirane napore ministarstava obrazovanja, zdravlja, unutrašnjih poslova i socijalne politike, od predškolskih do visokoškolskih odgojno-obrazovnih institucija, socijalnih i zdravstvenih ustanova, nevladinih organizacija i medija. Samo uz zajedničku saradnju i međusobnu podršku možemo očekivati pomake u rješavanju i prevenciji problema rodno uvjetovanog nasilja među mladima!

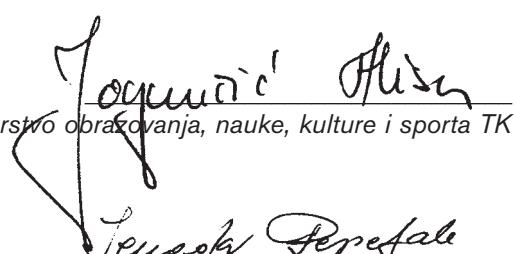
Članovi/ce Radne grupe za izradu Programa za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama za srednje škole TK:

Hazim Hodžić, Pedagoški zavod, Tuzla

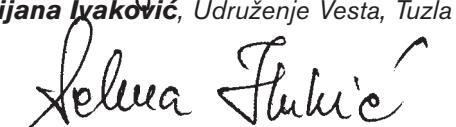
Alisa Jorgunčić, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK

Senada Pepeljak, Udruženje Vijeća škola i roditelja TK

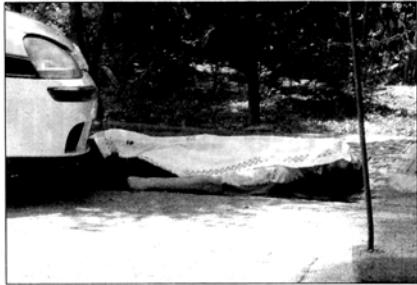
Marijana Ivaković, Udruženje Vesta, Tuzla

Selma Hukić, Udruženje Vesta, Tuzla

Tijelo ubijene tisk uz policijski automobil

Čanković pao odmah uz djevojku koju je ubio

(Foto: J. Bratul)

TRAGEDIJA Ubistvo i samoubistvo u Sarajevu

Izbo bivšu djevojku i bacio je kroz prozor pa skočio za njom

Ispituje se zašto je Srđan Čanković (40) provadio u stan Sanje Stanišić (29) i okončao njen i svoj život • Ostavila ga jer ju je maltretirao

Još jedna velika tragedija je potresla cijelo Sarajevo. Dvadesetdevetogodišnju Sanju Stanišić s prozora stana na šestom spratu zgrade u ulici Fetaha Bećirovića broj 23 u sarajevskom naselju Cengić-Vila bacio je njen bivši mladič Srđan Čanković (40), a onda je i sam skocio za mlijed.

Šokirani roditelji

Sve desilo oko 11.50 sati, u stanu u kojem je ubijena djevojka stanovašta s roditeljima. Ubistvu i samoubistvu prethodila je žutna sada između Sanje i Srđana

Olac Sreten u nevjericu

koji je, prema pričama komisija, provadio u stan dok je djevojka još spavala.

Komisije porodice Stanišić pozvali su MUP Kanton Sarajevo i policijske djevice da se čuju lupanje i da neko provljuje u njihov stan. U trenutku dolaska patrole policije pred ulaz, Čanković je nesretnu djevojku vec bio bacio kroz prozor i ona je pada tik pred policijska kola.

Najvjerojatnije ugledavši policiju, i sam 40-godišnjak je skočio i pao odmah pored tijela djevojke koju je ubio. Oboje su bili mrtvi na licu mjesta.

Pregled tijela ubijene potvrdio je špekulaciju

da je Srđan Sanju, još dok su

se svadili i gurali, nekoliko puta ubio nožem. Nož je nadom nađen u ruci mrtvog mladiča.

Dok su tijela tragicno

nastradali ležala ispred

ulaza u austor, na lice mje

sta stigli su i Sanjinji roditelji,

majka Senka i otac Sre

ten. Oni su juče ujutro

otisli na posao i kćerku su

ostavili da spava u stanu.

Šokirana majka desete

dnevice, koju su kolege

dovele s posla iz Općine

Novo Sarajevo, plakala je,

vristala i ponavljala „Moje

Sanje više nema, ko mi je

bacio dijete s prozora!“ I

njeni i supruge tješili su

komisije i prijatelji koji su

svakog časa pristizali na

mjesto tragedije.

- Sanja je završavala stu-

Prijatelji i komisije tješe Sanjinu uplakanu majku

dii književnosti. Uskoro je trebala ići u posjetu bratu u Americi. Roditelji su joj dini

vni ljudi, a i ona je bila djevojka ka primjer - komisije su imale samo riječi hvale

za ubijenu.

Prema pričama onih ko-

ji su poznivali 29-godišnjaku

Srđan i Sanja bili su

neko vrijeme u vezi, ali ju

je on maltretirao i ona ga je

zbog toga ostavila.

Krv na prozoru

Očito da se on nije mogao pomiriti s tim, jer stanari kažu da je ranije više puta dolazio pred zgradu u sitne sate i dozivao je. Nakon što je provadio u stan, razjaren mladič je navodno na vrata stavio ormara kako policija ne bi mogla ući unutra.

Na otvorenom prozoru

Prozor sobe gdje se desila tragedija

Komisnice u šoku zbog gubitka

je konzumirao drogu.

Nakon što je policija za-
vršila uvidaj, a vještak su-
dskomedicinske struke do-
ktor Hamza Žujo obavio
vanjski pregled, tijela su
kolima „Pokopa“ prevezene
na u prosekuru na Barama,
gdje će danas biti uradena
obdukcija. L. SULJOVIĆ

PRILOZI

UPITNIK ZA UČENIKE/CE O NASILJU U ADOLESCENTSKIM VEZAMA³⁶

Ovaj upitnik nastao je s ciljem ispitivanja prepoznavanja, razumijevanja i učestalosti nasilja u adolescentskim vezama. Ispunjavanje upitnika je anonimno, a podaci će se grupno statistički obrađivati. Pojedinačni podaci nigdje neće biti spomenuti! Nadamo se da će nam podaci dobijeni iz upitnika pomoći ne samo u razumijevanju potreba i problema mlađih vezanih uz nasilje u adolescentskim vezama, već i u kreiranju mjera koje će ga prevenirati i suzbiti. Dakle, želimo da tvoja iskustva, znanja i želje budu osnova za kreiranje što kvalitetnijih edukativno-preventivnih programa. Stoga nam je tvoja pomoć dragocjena, pa te molimo da iskreno odgovoriš na sva postavljena pitanja.

Zahvaljujemo ti se na strpljenju i saradnji!

1. Spol:

- a. Ženski
- b. Muški

2. Dob/godine:

- a. 15
- b. 16
- c. 17
- d. 18
- e. 19

3. Razred:

- a. I
- b. II
- c. III
- d. IV

4. Kakav je bio tvoj uspjeh na kraju prošle školske godine?

- a. Odličan
- b. Vrlo dobar
- c. Dobar
- d. Dovoljan
- e. Nedovoljan

5. S kim živiš?

- a. S majkom
- b. S majkom i ocem
- c. S ocem
- d. S nanom/bakom i djedom
- e. U dječjem domu
- f. Sa starateljem/starateljicom
- g. _____

6. Jesu li te u porodici odgajali u vjerskom duhu?

- a. Ne
- b. Da, ali ne previše
- c. Da, potpuno u skladu sa vjerskim načelima

7. Molimo te da odrediš u kojoj mjeri se navedena tvrdnja odnosi na tebe, odnosno u kojoj mjeri je ona tačna u odnosu na tebe. To ćeš učiniti tako da zaokružiš jedan od ponuđenih brojeva na skali od 1 do 5 za svaku od ovih 10 tvrdnji! Značenje brojeva je sljedeće:

1	2	3	4	5
U potpunosti netačno	Donekle netačno	Nisam sigurna/an	Donekle tačno	U potpunosti tačno

1. Općenito govoreći, zadovoljna/an sam sobom.	1	2	3	4	5
2. Željela/io bih imati više poštovanja prema sebi.	1	2	3	4	5
3. Osjećam da nema puno toga čime bih se mogla/o ponositi.	1	2	3	4	5
4. Ponekad se osjećam potpuno beskorisnom/im.	1	2	3	4	5
5. Sposobna/an sam raditi i izvršavati zadatke podjednako uspješno kao i većina drugih ljudi.	1	2	3	4	5
6. S vremena na vrijeme osjećam se bezvrijedno.	1	2	3	4	5
7. Osjećam da sam isto toliko sposobna/an koliko i drugi ljudi.	1	2	3	4	5
8. Osjećam da posjedujem niz vrijednih osobina.	1	2	3	4	5
9. Sve više dolazim do spoznaje da jako malo vrijedim.	1	2	3	4	5
10. Mislim da vrijedim barem koliko i drugi ljudi.	1	2	3	4	5

8. Događa li se (ili se događalo) u tvojoj porodici? (Stavi X u odgovarajuću kućicu!)

	DA	NE
Odrasle osobe često se deru/viču na tebe.		
Odrasle osobe te vrijedaju i nazivaju pogrdnim imenima.		
Odrasle osobe te kažnjavaju zatvaranjem i/ili oduzimanjem hrane.		
Odrasle osobe te kažnjavaju zabranom telefoniranja i/ili izlazaka.		
Odrasle osobe te tuku, vuku za kosu ili šamaraju.		
Odrasle osobe ti prijete i zastrašuju te.		
Odrasle osobe uzimaju ili namjerno uništavaju tvoje stvari.		
Sukobi se rješavaju korištenjem fizičke sile.		
Odrasle osobe se ponašaju nasilno pod uticajem alkohola i/ili narkotika/droga.		
Odrasle osobe te dodiruju na seksualan način.		
Odrasle osobe te prisiljavaju na neželjeno seksualno ponašanje.		

9. Koliko često si u zadnjih mjesec dana... (Stavi X u odgovarajuću kućicu!)

	Nikad	Jednom ili dva puta mjesечно	Više puta mjesечно
Pila/o alkoholna pića?			
Konsumirala/o droge/narkotike?			

10. Jesi li ikada bila/o u vezi?

- a. Da
- b. Ne

(ukoliko je tvoj odgovor "NE", odmah predi na pitanje 25!)

11. Ako da, je li ta veza uključivala seksualni odnos?

- a. Da
- b. Ne

12. Koliko je trajala tvoja najduža veza?

- a. 0-1 mjesec
- b. 2-5 mjeseci
- c. 6-12 mjeseci
- d. 1-2 godine
- e. Više od 2 godine

13. Jesi li trenutno u vezi?

- a. Da
- b. Ne

(ukoliko je tvoj odgovor "NE", odmah predi na pitanje 19!)

14. Ako da, uključuje li tvoja sadašnja veza seksualni odnos?

- a. Da
- b. Ne

(ukoliko je tvoj odgovor "NE", odmah predi na pitanje 17!)

**15. Ako da, jesi li koristila/o neko sredstvo zaštite pri posljednjem seksualnom odnosu?
(Ako si koristila/o više sredstava, zaokruži sva korištena sredstva!)**

- a. Ne
- b. Ne znam
- c. Kondom/prezervativ
- d. Prekinuti snošaj
- e. Kontracepcijske pilule
- f. Prirodne metode (brojanje plodnih i ne plodnih dana, ...)
- g. Nešto drugo, šta? _____

16. Ako si trenutno u vezi, koliko si zadovoljna/an vezom?

- a. U potpunosti
- b. Uglavnom
- c. Djelimično
- d. Nikako

17. Ako si trenutno u vezi, koliko često... (Stavi X odgovarajuću kućicu!)

	Nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Svaki dan
Razgovarate o osjećanjima?					
Dolazi do "nesporazuma u komunikaciji"?					
Nesporazume/probleme nastojite riješiti razgovorom/dogovaranjem?					

18. Ponašaš li se ikada u vezi na sljedeći način? (Stavi X u odgovarajuću kućicu!)

	DA	NE
Gовориш stvari koje vrĳedaju ili ponižavaju mladića/djevojku pred drugima.		
Prisiljavaš mladića/djevojku na seks.		
Udaraš ili šamaraš mladića/djevojku.		
Ismijavaš mladića/djevojku.		
Ponašaš se izrazito ljubomorno.		
Ponašaš se posesivno, kao da je mladić/djevojka tvoje vlasništvo.		
Bacaš predmete na mladića/djevojku.		
Optužuješ mladića/djevojku da se viđa s drugima.		
Prijetiš da ćeš ozlijediti mladića/djevojku ili nekoga ko mu/joј je blizak.		
Povlačiš za kosu ili guraš mladića/djevojku.		
Namjerno uništavaš neku stvar koja pripada mladiću/djevojcima.		
Stalno provjeravaš gdje je mladić/djevojka i šta radi.		
Koristiš ucjene i manipulacije da bi dobio/la ono što želiš.		
Prijetiš mladiću/djevojcima da ćeš se ubiti ako te ostavi.		
Nagovaraš i ucjenjuješ mladića/djevojku da bi pristao/la na seks.		
Nazivaš mladića/djevojku pogrdnim imenima.		

19. Ako se ponašaš na neki od gore navedenih načina, koji su tvoji razlozi za takvo ponašanje? (Slobodno zaokruži više odgovora, te dopiši neki ako je potrebno!)

- a. Samoodbrana
- b. Ljubomora
- c. Kontrola partnera/ice
- d. Iskazivanje bijesa
- e. Odgovor na "provokaciju"
- f. Uticaj grupe bliskih prijatelja/ca
- g. Zastrašivanje partnera/ce
- h. Nesporazumi, problemi u komunikaciji
- i. Strah od odbacivanja, prekida veze
- j. Zbog uticaja alkohola i/ili droga/narkotika
- k. _____

**20. Je li ti se u vezi ikada dogodilo da se mladić/djevojka ponaša na sljedeći način?
(Stavi X u odgovarajuću kućicu!)**

	DA	NE
Ponaša se izrazito ljubomorno.		
Ponaša se posesivno, kao da si ti njegovo/njeno vlasništvo.		
Govori ti da si glup/a i naziva te pogrdnim imenima.		
Daje ti do znanja da šta god učiniš nije dovoljno dobro.		
Govori da će te ostaviti ako ne pristaneš na seksualne odnose.		
Krivi tebe kada s tobom ne postupa dobro, govori ti da si to sam/a tražio/la.		
Nagovara te na seksualni odnos, iako ti nisi spreman/a.		
Nasilno se ponaša prema drugima što tebe plavi.		
Baca na tebe stvari ili namjerno uništava tvoje stvari.		
Dovodi te u neugodne situacije, omalovažava i ismijava te pred drugima.		
Optužuje te bez razloga za flert s drugima ili da ga/je varaš.		
Prijeti da će ozlijediti tebe ili neku tebi dragu osobu.		
Pokušava te nagovoriti na nešto ili izazvati krivicu kod tebe govoreći: "Da me stvarno voliš, ti bi.....".		
Odbija koristiti zaštitu u seksualnom odnosu iako ti to želiš.		
Donosi odluke umjesto tebe.		
Fizički te ozlijedio/la (udario/la ili ošamario/la).		
Traži od tebe opravdanja za sve što radiš, gdje ideš i za svaku osobu s kojom se susrećeš.		
Ogovara te (trača).		
Gura te ili vuče za kosu.		
Prisiljava te na seksualni odnos.		
Ponaša se kao da su u njemu/njoj dvije osobe - nekad je izrazito ljubazan/na, a nekad je zaista loš/a.		

**21. Ako si doživjela/o nešto od gore navedenog, kakvi su bili tvoji osjećaji u toj situaciji?
(Slobodno zaokruži više odgovora te dopiši ako je potrebno!)**

- a. Nelagoda
- b. Zbunjenost
- c. Nesigurnost
- d. Nepovjerenje
- e. Povrijeđenost
- f. Bijes
- g. Strah
- h. Tuga
- i. Stid
- j. Ravnodušnost ("Svejedno mi je!")
- k. Ljutnja
- l. Krivica
- m. Nevjerica ("Bilo mi je smiješno!").
- n. _____

22. Ako si doživjela/io nešto od navedenog, kakve su bile tvoje reakcije na tu situaciju? (Slobodno zaokruži više odgovora te dopiši ako je potrebno!)

- a. Samoodbrana, uzvraćanje
- b. Traženje pomoći, savjeta, usluga
- c. Ignorisanje (ponašam se kao da se to ne događa.)
- d. Povlačenje
- e. Izbjegavanje
- f. Plać
- g. šutnja
- h. Promjena ponašanja kod kuće
- i. Promjena ponašanja u vezi
- j. Promjena ponašanja u školi
- k. _____

23. Je li ti se ikada u vezi dogodilo sljedeće? (Stavi X u odgovarajuću kućicu!)

	DA	NE
Pristaješ na nešto samo zato što ti je neugodno ili te strah reći ne.		
Nakon seksualnog odnosa osjećaš se iskorišteno.		
Pristaješ na seksualni odnos samo zato da te mladić/djevojka ne ostavi.		
Uhvatiš li se kako, sebi ili drugima, opravdavaš ponašanje mladića/djevojke kada s tobom postupa loše.		
Kada ništa ne govorиш, mladić/djevojka se ponaša kao da se tvoj pristanak podrazumijeva.		
Osobe kojima vjeruješ govore ti da su zabrinuti za tebe od kako si u vezi.		
Ostaješ u vezi jer se nadaš da će se mladić/djevojka promijeniti.		
Osjećaš se izolirano, odvojeno od prijatelja/ca.		
Plašiš se osobe s kojom si u vezi.		
Osjećaš se manje vrijedno zbog mladića/djevojke.		
Mijenjaš svoje stavove i ponašanje da bi izbjegla/o sukob.		
Činiš stvari samo kako bi ugodila/o njemu/njoj radije nego da ugodiš sebi.		
Pristaješ na seks bez zaštite iako je želiš koristiti.		

24. Slažeš li se sa sljedećim tvrdnjama? (Stavi X u odgovarajuću kućicu!)

	DA	NE
Od djevojke se očekuje da pristane na seks s mladićem koji je potrošio poprilično novca na nju tokom zajedničkog izlaska.		
Kad žene kažu NE, u stvari misle DA.		
Pravi muškarac je aktivan, agresivan, neovisan i dominantan.		
Ljubomora je način na koji se može pokazati ljubav.		
Osoba koja zlostavlja druge pod uticajem alkohola ili droga/narkotika nije odgovorna za svoje ponašanje.		
Prihvatljivo je da mladić udari djevojku ako ga je ona prevarila.		

Djeca trebaju oca čak i ako je nasilan prema majci.		
Posljedice psihičkog/emocionalnog zlostavljanja su podjednako ozbiljne kao i posljedice fizičkog zlostavljanja.		
Silovanje u braku je moguće.		
Normalno je zapostaviti prijatelje i prijateljice kad imaš mladića/djevojku.		
žena treba paziti da ne izaziva muškarca.		
Kada osoba odluči napustiti nasilnu vezu, jednostavno joj je napustiti partnericu/a.		
Osobe koje zlostavljaju svoje partnere/ce na taj ih način pokušavaju kontrolisati.		
žene su jedine odgovorne za odgoj djece i obavljanje kućanskih poslova.		
Prava žena je pasivna, brižna, osjećajna i brbljiva.		
Za neke osobe je dobro da ih partner/ica ponekad udari.		
Ponekad su ljudi toliko ljuti da se ne mogu suzdržati od upotrebe fizičke sile.		
Osobe koje ne napuste nasilne partnere/ice žele biti zlostavljane.		
Društvo vrši pritisak na mladiće da stupe u seksualne odnose.		
Osobe koje tuku svoje partnere/ice uvijek su nasilne.		
Kada par rješava svoje sukobe upotrebom fizičke sile, to je njihova stvar i ne treba se mijesati.		
Prihvatljivo je ponekad u nagovaranju i uvjeravanju upotrijebiti i fizičku silu.		
Stid i strah često su razlozi zbog kojih žrtve nasilja ne traže pomoć.		
Moguće je biti nenasilan u nasilnim situacijama.		
Postoje stvari koje mogu učiniti da pomognem prijatelju/ici koji/a je u nasilnoj vezi.		
Mladići i djevojke imaju različite razloge za ulazak u vezu - mladići žele seks, a djevojke ljubav.		

- 25. Koliko su ti navedene karakteristike važne u vezi? Ako do sada nisi bila/o u vezi, šta misliš koliko bi ti ove karakteristike mogle biti važne u nekoj budućoj vezi?
Zaokruži jedan od ponuđenih brojeva na skali od 1 do 5 za svaku od ovih karakteristika! Značenje brojeva je sljedeće:**

1	2	3	4	5
Potpuno nevažno	Donekle nevažno	Nisam siguran/na	Donekle važno	Izrazito važno

Komunikacija	1	2	3	4	5
Seks	1	2	3	4	5
Otvorenost	1	2	3	4	5
Ljubomora	1	2	3	4	5
Povjerenje	1	2	3	4	5
Kompromis (sporazum)	1	2	3	4	5
Ovisnost o partneru/ci	1	2	3	4	5
Brižljivost	1	2	3	4	5
Kontrola	1	2	3	4	5

Razgovor o osjećanjima	1	2	3	4	5
Prijateljstvo	1	2	3	4	5
Intimnost	1	2	3	4	5
Ljubav	1	2	3	4	5
Iskrenost	1	2	3	4	5
Bliskost	1	2	3	4	5
Prepuštanje	1	2	3	4	5
Pažnja	1	2	3	4	5

26. Smatraš li navedena ponašanja nasiljem? (Stavi X u odgovarajuću kućicu!)

	DA	NE
Ograničavanje vremena koje mladić/djevojka provodi s prijateljima/cama ili s porodicom.		
Uništavanje stvari i imovine.		
Očekivanje da mladić/djevojka bude uvijek na raspolaganju.		
Šamar.		
Prigovaranje zbog izgleda, ponašanja.		
Deranje/vikanje.		
Nagovaranje na seksualne odnose.		
Vrijedanje i nazivanje pogrdnim imenima (npr. glupačo/glupane i sl.)		
Povlačenje za kosu.		
Udarac.		
Prisiljavanje na seksualne odnose.		
Ucjene (npr. izjave tipa: "Da me voliš, ti bi...").		
Ignorisanje (ponaša se kao da te nema).		
Prijetnja nasiljem.		
Mladić insistira da djevojka napravi pobačaj, iako ona to ne želi.		
Odnos prema mladiću/djevojci kao vlasništvu.		
Onemogućavanje u izražavanju vlastitog mišljenja.		
Ljubomora.		
Ogovaranje/trač.		
Omalovažavanje.		
Prisiljavanje da se izabere između prija prijatelja/ca i mladića/djevojke.		
Bacanje stvari na mladića/djevojku.		
Guranje.		
Praćenje, nadzor, kontrola.		
Donošenje odluka umjesto partnera/ce.		

27. Šta bi prvo učinila/o da te tvoj mladić/djevojka udari?

(**Zaokruži samo jedan odgovor!**)

- a. Obratio/la se za pomoć odgovarajućim osobama u školi.
- b. Prekinu/la vezu.
- c. Prešao/la preko toga ako bi ti se kasnije ispričala/o.
- d. Tražio/la pomoć od prijatelja/ca.
- e. Uzvratio/la udarac.
- f. Razgovarao/la sa roditeljima.
- g. Porazgovarao/la s djevojkom/mladićem o tome.
- h. Ništa.
- i. Nazvao/la neki od telefona za pomoć osobama žrtvama nasilja.
- j. Zvao/la policiju.

28. Šta misliš koji je najčešći razlog/prepreka zbog kojeg osobe NE prijavljuju doživljeno nasilje u vezi?

- a. Osjećaj krivnje, odgovornost za nasilje
- b. Neprepoznavanje nasilnog ponašanja
- c. Osjećaj stida
- d. Strah od odbacivanja, napuštanja
- e. Negiranje doživljenog nasilja
- f. Strah od osvete
- g. "Ne isplati se prijavljivati, ionako niko ništa neće poduzeti".
- h. Strah da im se neće vjerovati
- i. Strah od ispitivanja na policiji, sudu.....

29. Je li neka tebi poznata osoba u nasilnoj vezi?

- a. Da, član/ca moje porodice (_____)
- b. Da, moj/a prijatelj/ca (_____)
- c. Da, neka druga osoba (_____)
- d. Ne

30. Jesi li u tvojoj školi vidjela/o, doživjela/o ili počinila/o neko od ovih ponašanja? (Stavi X u odgovarajuću kućicu za sva viđena, doživljena ili počinjena ponašanja!)

	VIĐENO	DOŽIVLJENO	POČINJENO
Širenje glasina ili laži			
Krada ili uništavanje imovine			
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečijeg izgleda ili načina govora			
Neželjeni komentar, geste ili ružne šale o nečijoj seksualnosti			
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije nacionalnosti			
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije vjeroispovijesti			
Neželjeno dodirivanje, štipanje itd. u seksualnom smislu			
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije seksualne orijentacije			
Prijetnja oružjem (nož, pištolj.....)			
Tučnjava			
Guranje, naguravanje, udaranje			

- 31. Jesi li u tvom naselju/kvartu, vidjela/o, doživjela/o ili počinila/o neko od ovih ponašanja? (Stavi X u odgovarajuću kućicu za sva viđena, doživljena ili počinjena ponašanja!)**

	VIĐENO	DOŽIVLJENO	POČINJENO
Širenje glasina ili laži			
Krađa ili uništavanje imovine			
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečijeg izgleda ili načina govora			
Neželjeni komentar, geste ili ružne šale o nečijoj seksualnosti			
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije nacionalnosti			
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije vjeroispovijesti			
Neželjeno dodirivanje, štipanje itd. u seksualnom smislu			
Vrijedanje i omalovažavanje zbog nečije seksualne orijentacije			
Prijetnja oružjem (nož, pištolj.....)			
Tučnjava			
Guranje, naguravanje, udaranje			

- 32. U grupi tvojih bliskih prijatelja/ca...**
(Stavi X u odgovarajuću kućicu za sve navedene tvrdnje!)

	DA	NE
Postoje osobe koje se nasilno ponašaju prema mladiću/djevojci.		
Nasilno se ponašanje odobrava/pravdava.		
Nasilno se ponašanje idealizira - to je "nepisano pravilo" grupe.		
Postoji pritisak da se i ti nasilno ponašaš ako želiš biti dio grupe.		

- 33. U medijima, uključujući i one pornografske, često se nalaze i prikazi muško-ženskih odnosa, kao i slike seksualnosti. Po tvom mišljenju, da li te medijske slike... (Stavi X u odgovarajuću kućicu za sve tvrdnje!)**

	Uopće ne	U manjoj mjeri	Nisam siguran/na	U većoj mjeri	Da, svakako
...odgovaraju stvarnim osobama i situacijama?					
...često uključuju i slike nasilja?					
...utiču na tvoj izgled?					
...utiču na tvoj izbor partnera/ce?					
...utiču na tvoje seksualno ponašanje?					
...utiču na tvoju komunikaciju u vezama?					

- 34. Kako bi prijatelju/ci objasnila/o šta je to nasilje u vezama?**

- 35. Smatraš li da je nasilje u vezama mladih ozbiljan problem?**
- a. Ne, toga nema kod nas
  - b. Možda ima nekih slučajeva, ali ne mislim da bi se oko toga trebala dizati velika prašina
  - c. Da i mislim da bi se nešto trebalo hitno poduzeti
- 36. Postoje li u tvojoj školi programi i aktivnosti (radionice, predavanja, savjetovalište i sl.) koje se bave prevencijom nasilja u vezama?**
- a. Da. Koji? _____
  - b. Ne
- 37. Na koje sve načine škola može doprinijeti edukaciji o nasilju u vezama i prevenciji nasilnog ponašanja?**
-
-
-

ANKETNI UPITNIK ZA PEDAGOGE/ICE

Poštovani/a,

Udruženje Vesta iz Tuzle provodi istraživanje u srednjim školama na području Tuzlanskog kantona s ciljem ispitivanja prepoznavanja, razumijevanja i učestalosti nasilja u adolescentskim vezama. Putem ovog anketnog upitnika ćete procijeniti prisutnost i stepen nasilja u adolescentskim vezama u Vašoj školi, ocijeniti informisanost mladih o ovoj problematici, te predložiti mјere koje bi trebalo poduzeti u cilju rješavanja ovog problema. Vaši iskreni odgovori će upozoriti na teškoće s kojima se suočava škola u rješavanju ovog problema, te uticati na definisanje mјera za preventivno djelovanje u cilju suzbijanja nasilja u adolescentskim vezama.

Naziv, adresa i sjedište škole:

---

1. Učenici u školi su informisani o nasilju u adolescentskim vezama:

- a. Da, u potpunosti
- b. Malo
- c. Ne, nikako

2. Informacije o nasilju u adolescentskim vezama učenici dobijaju od:

- a. Razrednika/ice
- b. Pedagoga/ice
- c. Medija
- d. Roditelja
- e. _____ (nešto drugo)

3. Na koji način se učenici u Vašoj školi informišu o nasilju u adolescentskim vezama?

- a. Na časovima odjeljenjske zajednice
- b. Putem predavanja za učenike od strane pedagoga/ice škole
- c. Putem predavanja za učenike od strane stručnjaka/eksperata (psihijatara, kliničkih psihologa, psihoterapeuta i sl.)
- d. _____ (nešto drugo)

4. U kojoj mjeri je u Vašoj školi prisutno nasilje u adolescentskim vezama:

- a. Nikako
- b. Rijetko
- c. Ponekad
- d. često
- e. Vrlo često

5. Koliko često razrednici/nastavnici pružaju podršku i pažnju učenicima koja su izložena nasilju u adolescentskim vezama:

- a. Gotovo uvijek
- b. često
- c. Ponekad
- d. Rijetko
- e. Gotovo nikad

6. Koji su najčešće prisutni vidovi nasilja među učenicima u Vašoj školi:

---

7. Jeste li upoznati da su se i kojiko često učenicima u Vašoj školi događale sljedeće neugodnosti? (Stavite X u odgovarajuću kućicu!)

	SVAKI DAN	RIJETKO ILI PONEKAD	NIKAD
Vrijedanje ili ponižavanje (nazivanje pogrdnim imenima) mladića/djevojke koji su u vezi pred drugima.			
Prisiljavanje mladića/djevojke koji su u vezi na seks.			
Udaranje ili šamaranje mladića/djevojke koji su u vezi.			
Ismijavanje mladića/djevojke koji su u vezi.			
Nasilni ispadi ljubomore mladića/djevojke koji su u vezi.			
Izrazito posesivno ponašanje mladića/djevojke koji su u vezi.			
Bacanje predmeta na djevojku/mladića koji su u vezi.			
Optuživanje djevojke/mladića koji su u vezi da se viđa s drugima.			
Verbalne prijetnje da će mladić/djevojka koji su u vezi ozlijediti ili nanijeti neku štetu njoj/njemu ili nekom ko mu/joј je blizak.			
Povlačenje za kosu ili guranje djevojke/mladića koji su u vezi.			
Namjerno uništavanje nekog predmeta koji pripada djevojci/mladiću koji su u vezi.			
Manipulacija i ucjene djevojke/mladića koji su u vezi da bi dobili/le ono što žele ili pristali/le na seks.			
Prijetnje da će mladić/djevojka koji su u vezi ubiti sebe ili partnera ako budu ostavljeni.			

8. Nasilje u adolescentskim vezama u Vašoj školi vrše:

- a. Djevojke
- b. Mladići
- c. Jedni i drugi

- 9. U kojoj mjeri su roditelji čije dijete je žrtva nasilja u adolescentskoj vezi upoznati s problemom:**
- a. Nikad
  - b. Rijetko
  - c. Ponekad
  - d. često
  - e. Uvijek
- 10. Roditelje o problemu najčešće informiše:**
- a. Njihovo dijete
  - b. Razrednik/ica
  - c. Pedagog/ica/
  - d. Druga djeca
  - e. _____ (dopišite!)
- 11. Kada roditelji saznaju da je njihovo dijete bilo žrtva nasilja u vezi, oni:**
- a. Samo saslušaju
  - b. Ne vjeruju djetetu
  - c. Preduzmu odgovarajuće mjere u saradnji sa školom
  - d. Preduzmu mjere samoinicijativno bez saradnje škole
  - e. Ništa ne čine
  - f. _____ (dopišite!)
- 12. U kojoj mjeri su razrednici/nastavnici upoznati za prisustvo nasilja koje su učenici doživjeli u adolescentskim vezama:**
- a. Nikad
  - b. Rijetko
  - c. Ponekad
  - d. često
  - e. Uvijek
- 13. Kada razrednici/nastavnici saznaju za nasilje, oni:**
- a. Samo saslušaju
  - b. Ne vjeruju učeniku/ci
  - c. Preduzmu odgovarajuće mjere
  - d. Ništa ne čine
  - e. _____ (dopišite!)
- 14. Kada učenici dožive nasilje u vezi kome bi se trebali obratiti za pomoć:**
- a. Roditeljima
  - b. Pedagogu/ici
  - c. Psihologu/ici
  - d. Nastavnicima
  - e. Policiji
  - f. Drugu/drugarici
  - g. Nekom drugom: _____ (navедите!)

15. **Po Vašem mišljenju, prema nasilnicima u vezama treba postupiti na sljedeći način:**
- a. Pružiti im pomoć
  - b. Kazniti ih
  - c. Ignorisati ih
  - d. Nešto drugo _____ (navедите!)

16. **Opišite jedan slučaj nasilja u adolescenskoj vezi u Vašoj školi?**
-
-

17. **Da li u Vašoj školi postoje mehanizmi za sprječavanje nasilja u adolescenckim vezama?**

DA   NE

18. **Ako je odgovor DA, navedite koji su to mehanizmi?**
-
-

19. **Postoje li u Vašoj školi programi za rad sa učenicima koji ispoljavaju nasilno ponašanje? Ako postoje navedite koji!**
-
-

20. **Postoje li u Vašoj školi programi za rad sa učenicima koji su žrtve nasilja? Ako postoje navedite koji!**
-
-

21. **Postoji li u Vašoj školi dokumentacija/dosije o učenicima koji ispoljavaju nasilno ponašanje?**

DA   NE

22. **Šta, po Vašem mišljenju, mogu učiniti roditelji da se smanji nasilje u adolescentskim vezama?**
-
-

23. **Šta, po Vašem mišljenju, treba poduzeti u školama s ciljem smanjenja nasilja u adolescentskim vezama?**
-
-

Zahvaljujemo vam na saradnji!

Bijelić, N., *Istraživanja nasilja u adolescentskim vezama*, 2004.

Cascardi, M. & Avery-Leaf, S., *Violence against Women: Synthesis of Research for Secondary School Officials*, U.S. Department of Justice, 2000.

Cesar, S. i dr., *Bolje sprječiti nego lječiti: prevencija nasilja u adolescentskim vezama* (priručnik za edukatore i edukatorice), Zagreb: CESI, 2006.

Clarck, S., *What Social Workers Should Know about Gender-Based Violence and the Health of Adolescent Girls*, 2001.

Family Violence Initiative; *Dating Violence: A Fact Sheet from the Department of Justice Canada*, Department of Justice Canada, 2007.

Finger, W. i dr., *Nonconsensual Sex among Youth*, YouthNet, Family Health International, 2004.

Foltz, A. M., *Gender and Dating Violence*, University of Maryland, 2006.

Furlong, M. J. i dr., *Dating Violence Patterns of California Adolescents*, University of California Santa Barbara, Center for School-Based Youth Development, 2005.

Hickman, L. J. & Jaycox, L. H., *Dating Violence among Adolescents: Prevalence, Gender Distribution, and Prevention Program Effectiveness*, u *Trauma, Violence, & Abuse* 5(2), 123-142, 2004.

Hodžić, A. i Bijelić, N., *Značaj roda u stavovima i seksualnom ponašanju adolescenata i adolescentica: Izvještaj istraživanja "Muškarci, žene i seksualnost"*, Zagreb: CESI, 2003.

Kelly, K. D., *Violence in Dating Relationships: An Overview Paper*, Ottawa, Public Health Agency of Canada, 2006.

Kinsfogel, K. M. & Grych, J. H., *Interparental Conflict and Adolescent Dating Relationships: Integrating Cognitive, Emotional, and Peer Influences*, u *Journal of Family Psychology* 18(3), 505 -515, 2004.

Lavoie, F., Robitaille, L. & Hebert, M., *Teen Dating Relationships and Aggression*, u *Violence Against Women* (6)1, 6-36, 2000.

National Youth Violence Prevention Resource Centre (NYVPRC); *Facts for Teens: Teen Dating Violence*, 2001.

McNair, B., *Scriptiz kultura: Seks, mediji i demokratizacija žudnje*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2004.

Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti; *Program aktivnosti sprječavanja nasilja među djeecom i mladima*, Zagreb: MOBMS, 2004.

Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti; *Protokol o postupanju u slučajevima nasilja među djeecom i mladima*, Zagreb: MOBMS, 2004.

O'Keefe, M., *Teen Dating Violence: A Review of Risk Factors and Prevention Efforts*, 2005.

Picard, P., *Technology & Teen Dating Abuse Survey 2007*, Teenage Research Unlimited, 2007.

Powers, J. & Kerman, E., *Teen Dating Violence*, 2006.

- Prpić, I; *Vršnjačko nasilje među djevojčicama, u Ljetopis socijalnog rada* 13(2), 315-330, 2006.
- Roberts, T. A. & Klein, J., *Intimate Partner Abuse and High-Risk Behavior in Adolescents, u Arch. Pediatr. Adolesc. Med.* 157, 375-380, 2003.
- Sorensen, S; *Adolescent Romantic Relationships*, 2007.
- Swart, L., *Adolescent Dating Relationships: Sexual Coercion and High Risk Sexual Practices*, University of South Africa, 2005.
- Teen Dating Abuse Survey 2005*, Teenage Research Unlimited, 2005.
- Teen Dating Abuse Survey 2006*, Teenage Research Unlimited, 2006.
- Varia, S; *Dating Violence among Adolescents*, Advocates for Youth, 2006.
- Wolfe, D. A. & Feiring, C., *Dating Violence Through the Lens of Adolescent Romantic Relationships, u Child Maltreatment* 5(4), 360-363, 2000.
- COMPASS - *A Manual on Human Rights Education with Young People*, Budapest, Council of Europe, 2003.
- Supporting the Needs of Boys and Young Men in Sex and Relationship Education/Sex Education*, 2003.
- Frequency: How Common Are Intersex Conditions?*, Intersex Society of North America, 2004.
- It's in our hands: Stop violence against women*, Amnesty International, 2004.
- Ajduković, M. i Pavleković, G., *Nasilje nad ženom u obitelji*, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000.
- Andžukić, B. i sur., *Grupe samopomoći: priručnik za voditeljice*, Centar za žene žrtve rata, Zagreb, 2000.
- Baranović, B., "Slika" Žene u udžbenicima književnosti, Zagreb: IDIZ, 2000.
- Beader, M., *Prvi koraci: priručnik o odgoju i obrazovanju za ljudska prava*, Amnesty International Hrvatske, Zagreb, 2000.
- Byer, C. O. & Shainberg, L. W., *Dimensions of Human Sexuality*, New York: WBC/McGraw-Hill, 1994.
- Bornstein, K., *Gender Outlaw: On Men, Women, and the Rest of Us*, New York: Vintage Books, 1995.
- Bornstein, K., *My Gender Workbook: How to Become a Real Man, a Real Woman, the Real You, or Something Else Entirely*, New York & London: Routledge, 1998.
- Centerwall, E., *Sexuality Education for Adolescent Boys*, Stockholm, Swedish Association for Sex Education, 2000.
- Cesar, S. i sur., *Eksperimentalan program rodne/seksualne edukacije za učenike i učenice srednjih škola - izvještaj o praćenju i evaluaciji*, Zagreb: CESI, 2003.
- Franc, R., Šakić, V. i Ivičić, I., *Vrednote i vrijednosne orijentacije adolescenata: Hiperarhija i povezanost sa stavovima i ponašanjima*, Društvena istraživanja 11 (2-3), str. 215-238, 2002.

- Hamako, E., Hemelin, G. & Lato, T., *Gender Boxes (edukativni materijal)*, Northern California Region, The National Conference for Community and Justice, 2003.
- Hodžić, A., Bijelić, N. i Cesar, S., *Spol i rod pod povećalom: priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije*, Zagreb: CESI, 2003.
- Hunter-Geboy, C., *Life Planning Education*, Washington DC: Advocates for Youth, 1995.
- Kaufman, M., *Men Taking Action to End Gender-Based Violence*, 2001.
- Kaufman, M., *The AIM Framework: Addressing and Involving Men and Boys To Promote Gender Equality and End Gender Discrimination and Violence*, UNICEF, 2003.
- Kelly, G. F., *Sexuality Today - the Human Perspective*, Chicago: Brown and Benchmark Publishers, 1995.
- Krug, E. i sur., *World Report on Violence and Health*, Geneva: WHO, 2002.
- Lorber, J., *Paradoxes of Gender*, New Haven: Yale University Press, 1994.
- McKay, M., Fanning, P. & Paleg, K., *Vještine komuniciranja udvoje*, Zagreb: V.B.Z., 1997.
- Miljković, D. i Rijavec, M., *Razgovori sa zrcalom: psihologija samopouzdanja*, Zagreb: IEP, 2001.
- Mamula, M., *Seksualno nasilje u školama*, Zagreb: ženska soba, 2004.
- Obradović-Dragičić, G., Babić, D., *Za nasilje nema opravdanja*, Zagreb: CESI, 1999.
- Pawlowski, W., *Male Involvement: Where Are the Boys?*, Transitions 12 (2), str. 4-6, 2000.
- Pipher, M., *Nova Ofelija: Spasiti biće malodobnih djevojaka*, Zagreb: Poduzetništvo Jakić, 1998.
- Radaković, M. i sur., *Vodič kroz vaša prava*, Zagreb: Centar za zaštitu ljudskih prava, 1999.
- Steinem, G.; *Revolucija iznutra: Kniga o samopoštovanju*, Zagreb: ženska infoteka, 2002.
- White, V., Greene, M. & Murphy, E., *Men and Reproductive Health Programs: Influencing Gender Norms*, Washington DC, USAID & The Synergy Project, 2003.
- Williams, S., Seed, J. & Mwau, A., *The Oxfam Gender Training Manual*, Oxford: Oxfam, 1994.
- Bernik, I. & Hlebec, V; *How Did It Happen the First Time: Sexual Initiation of Secondary School Students In Seven Post-Socialist Countries*, Paper presented at the "Sexualities in Transition" Conference, Dubrovnik, 11.-17. juli/lipanj 2001.
- Brown, A., Jejeebhoy, S., Shah, I. & Yount, K. M., *Sexual Relations among Young People in Developing Countries: Evidence from WHO Case Studies*. Geneva: WHO, 2001.
- Eggleston, E., Jackson, J. & Hardee, K., *Sexual Attitudes and Behavior Among Young Adolescents in Jamaica*. International Family Planning Perspectives 25 (2): 78-84. 1999.
- Forsberg, M., *Adolescent Sexuality in Sweden - A Research Review 2000*. Stockholm: Swedish National Institute of Public Health, 2000.

- Hiršl-Hećej, V., Šikanić-Dugić, N. i Dobravc-Poljak, J., *Istraživanje o znanju, stavovima i seksualnom ponašanju adolescenata - učenika srednjih škola u Zagrebu*, Zagreb: UNICEF, 1998.
- Holland, J., Ramazanoglu, C., Sharpe, S. & Thomson, R., *Deconstructing Virginity - Young People's Accounts of First Sex*, Sexual and Relationship Therapy 15 (3): 221-232, 2000.
- Holland, J., Ramazanoglu, C., Sharpe, S. & Thomson, R., *The Male in the Head*, London: The Tufnell Press, 1998.
- Holland, J., Ramazanoglu, C., Sharpe, S. & Thomson, R., *Pleasure, Pressure and Power: Some Contradictions of Gendered Sexuality*, The Sociological Review 38: 645-673, 1992.
- Kiragu, K., *Youth and HIV/AIDS: Can we Avoid Catastrophe?*, 2001.
- Kirby, D., *Understanding What Works and What Doesn't In Reducing Adolescent Sexual Risk-Taking*, Family Planning Perspectives 33(6): 276-281, 2001.
- Lewis, J. & Clift, S., *Challenging Gender Issues*. Oslo: NIKK, 2001.
- Rivers, K. & Aggleton, P., *Adolescent Sexuality, Gender and the HIV Epidemic*, 1999.
- Rosen, J., *Advocating for Adolescent Reproductive Health: Addressing Cultural Sensitivities*, 2000.
- Štulhofer, A., Jureša, V. i Mamula, M., *Problematični užici: rizično seksualno ponašanje u kasnoj adolescenciji*, Društvena istraživanja 9 (6): 867-893, 2000.
- Vanwesenbeeck, I., Van Zessen, G., Ingham, R., Jaramazović, E. & Stevens, D., *Factors and Processes in Heterosexual Competence and Risk: An Integrated Review of the Evidence*, Psychology and Health 14: 25-50, 1999.
- Guidelines for Gender - Inclusive Communication*. Government of Prince Edward Island. May, 1999.
- Dardić, Dragana, et al., *Studija o nasilju u porodici u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka, Organizacija žena Lara Bijeljina, Udruženje građanki žene ženama, Sarajevo, 2005.
- Gender odnosi u seoskim sredinama, gender studija*, Banja Luka: Gender centar Vlade Republike Srpske i Centar za društvena istraživanja, 2003.
- Izvještaj o humanom razvoju za 2007 - Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: UNDP/IBHI, 2007.
- Izvještaj o radu Gender centra Federacije BiH*, Gender centar F BiH, 2006.
- Neimanis, A., *Gender mainstreaming u praksi*, Sarajevo: UNDP RBEC, 2006.
- Melander, G., Alfredsson G. & Holmström, L., *The Raoul Wallenberg Institute Compilation of Human Rights Instruments*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004.
- Stotinu riječi za jednakost*. Rječnik termina o jednakosti između žena i muškaraca. Opći Direktorat za zaposlenje, industrijske odnose i socijalne poslove, Evropska komisija, 1998.
- Petrušić, Nevena, ur. *Putevi ostvarivanja rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti - Od ideje do prakse*. Priručnik za službenike i organe lokalnih samouprava zadužene za ravnopravnost polova. Beograd: Savet za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije, 2007.

- Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH. Nalazi i preporuke radne grupe.* Sarajevo: Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar Vlade RS, Gender Centar FBiH, Civilni sektor, 2007.
- Srednjoročna razvojna strategija za Bosnu i Hercegovinu (MTDS), 2004-2007.*
- Klimenkova, T., *Žena kao kulturni fenomen*, Beograd: Centar za ženske studije, 2003.
- Bakšić-Muftić, J., *Ženska prava u sistemu ljudskih prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2006.
- Čitanka ljudskih prava*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, 2001.
- Toolkit on mainstreaming gender equality in EC development cooperation*, EC Relex Family Gender Help Desk, 2004.
- Baldry, A. C., *Bullying in schools and exposure to domestic violence*. Child Abuse & Neglect, 27, 713-732, 2003.
- Bavcon, Lj., *Socijalna patologija*, Medicinska knjiga, Ljubljana, str. 43, 1969.
- Olweus, D., *Bullying at School: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers, 1993.
- Olweus, D., *Olweus' core program against bullying and antisocial behavior: A teacher handbook*, University in Bergen, Norway, 2001.
- Olweus, D., *Low School Achievement and Aggressive Behaviour in Adolescent Boys*. In Magnusson, D. and Allen V. (Eds.), *Human Development. An interactional Perspective*. New York: Academic Press, 1983.
- Pehar, L., *Socio-psihološki i pedagoški aspekti slobodnog vremena mladih*. Naša škola. časopis za teoriju i praksu osnovnog vaspitanja i obrazovanja .Vol. 40 (1989), br. 3-4, str. 124-132, 1990.
- Pepeljak, S. i Smajić, M., *Prevencija i intervencija u smanjenju nasilja nad djecom i omladinom*. Nova škola, br.3, str. 59 - 70, 2007.
- Tomić R., šehović M., Hatibović Ć., *Prisutnost zlostavljanja među djecom i mladima*, Tuzla, 2005.
- Žužul, M., *Agresivno ponašanje - Psihologiska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza Socijalističke omladine Hrvatske, 1989.

www.sezamweb.net
www.socialworkers.org/practice/adolescent_health
www.justice.gc.ca
www.drum.umd.edu
www.safeyouth.org
www.vawnet.org/DomesticViolence/Research/VAWnetDocs/AR_TeenDatingViolence.php
www.loveisnotabuse.com
www.actforyouth.net
www.advocatesforyouth.org
www.isna.org
www.michaelkaufman.com
www.iisd.ca
www.unfpa.org
www.unaids.org
www.guttmacher.org
www.jhuccp.org
www.undp.org
www.pf.convio.com